

Kulturmiljöutredning för de centrala delarna i Borgå 2021

De centrala delarna i Borgå. Kulturmiljöutredning 2020-2021

Beställare

Borgå stad Stadsplanering

Författare

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab

Arkitektbyrå Kristina Karlsson

Expert

Suomen Paikkatietokonsultit Oy

Arbetsgrupp

Mona Schalin, arkitekt SAFA, projektledare

Kristina Karlsson, arkitekt SAFA

Medarbetare

Marica Schalin, arkitekt SAFA

Maija Korvenkangas, FM

Underlagskartor och snedflygbilder ©Borgå stad

Gamla ortoflygbilder © Lantmäteriverket

Arkivbilder: se bildtexterna

Nytagna foton: Författarna

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Utredningsobjektet, karta.....	4
Inledning.....	5
1. UTREDNINGENS METODER OCH ARBETSSKEDEN.....	6
2. TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT.....	19
3. UTREDNINGSSOMRÅDETS BYGGDA KULTURMILJÖ.....	25
3.1 Centrala karaktärsdrag och tidsskikt i den byggda kulturmiljön	25
3.2 Byarnas utveckling och den agrara bosättningens särdrag.....	26
3.3. Trafikleder och broar	30
3.4 Industrianläggningar och bosättning i anslutning till fabriker	31
3.5 Stadsbebyggelsens utveckling i Borgå, reglering av byggandet genom historien, stadsplanering och byggnadsskick.....	33
3.6 Byggnadstypologi och byggnadsskick.....	44
4. 4. KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS, VÄRDEN OCH SKYDDSREKOMMENDATIONER.....	82
4.1 Kulturmiljöområden.....	83
4.2 Objekt i kulturmiljön	87
5. SÅRBARHETSANALYS—PRINCIPER OCH REKOMMENDATIONER.....	92
Områdenas/objektens utvecklingspotential, sårbarhet och resiliens	
6. SAMMANFATTNING.....	98
Begrepp	102
Källor	104

BILAGOR

VÄRDEFULLA OMRÅDESHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN

OBJEKT-FÖRTECKNINGAR

OBJEKT-KARTOR

OBJEKT-KORT

RAPPORT OM WEBBENKÄTEN OM KULTURMILJÖN

INFORMATIONSBLAG

De centrala områdena i Borgå bildar en stadstät-ort, som omges av ett utbrett landsbygdsområde och flera byar. Söder om de centrala delarna ligger ett vidsträckt kust- och skärgårdsområde. Sköldviks industriområde ligger väster om de centrala delarna.

Utredningsområdets totala areal är ca 135 km² varav ca 129 km² landyta och ca 6 km² vattenområden. Hela stadens landareal är ca 650 km².

Borgå hade i slutet av år 2019 50386 invånare. Ca 39 000 invånare bor i de centrala delarna, av vilka ca 37 000 på detaljplanerade områden och ca 1600 i utkanterna av stadstätorten.

Utredningsområdets avgränsning på en ortoflygbild. MML/LMV öppna data

Inledning

Den kulturmiljöutredning som presenteras i denna rapport har utförts för delgeneralplanarbetet för de centrala delarna i Borgå. Utredningen har beställts av Borgå stads stadsplanering. Generalplanechef Maija-Riitta Kontio har representerat beställaren. I styrgruppen för utredningen har medverkat stadsplaneringschef Dan Mollgren, Maija-Riitta Kontio, Hilikka Jokela och Emilia Saatsi som representanter för Borgå stadsplanering, forskaren vid Borgå museum Kirsi Toivonen samt byggnadsinspektörerna Petri Isokoski och Marjaterstu Mäntynen. Utredningsarbetet inleddes i augusti 2020 och slutfördes i oktober 2021.

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab har svarat för att utarbeta kulturmiljöutredningen i samarbete med Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson. Mona Schalin och Kristina Karlsson har utfört utredningen med arkitekt Marica Schalin som medarbetare. Suomen Paikkatietokonsultit Oy har fungerat som lokaldat�expert.

Syftet med utredningen, som har utförts som underlag för delgeneralplanarbetet, är att presentera tillräckligt aktuell och kunskapsbaserad information om värdena i kulturmiljön, så att det på basen av denna går att bedöma hur nytt byggande och delgeneralplanens lösningar påverkar den befintliga byggda miljön och landskapets historiska drag.

Uppdraget har varit att identifiera den byggda miljöns historia, karaktär och särdrag inom det berörda området, att påvisa områdets byggnadshistoriska och historiska värden samt kulturlandskapsvärden, ytterligare att identifiera miljöer, byggnader och konstruktioner av kulturhistorisk betydelse och att föreslå skyddsmålsättningar för dessa.

Vid identifieringen av objekt har särskild uppmärksamhet ägnats sådana objekt som tills vidare inte har skyddats genom planläggning.

På basen av utredningsarbetet och fältundersökningarna har värdefulla kulturmiljöområden identifierats och avgränsats på kartan, vilka kan utgöras av till exempel gårdsmiljön på en herrgård eller ett större område, så som ett egnahemsområde med trädgårdsstadskaraktär eller en bosättning med bostadshus och föreningshus som har uppstått i anslutning till en industrianläggning. Beskrivningar av områdena och de karaktärsdrag som bör värnas har presenterats i områdeskort. Därtill har byggnadsobjekt som befinner sig utanför detaljplanerade områden inventerats, dokumenterats och klassificerats. För de kulturhistoriskt värdefulla inventeringsobjekten har objektkort och lokaldatamaterial utarbetats.

I utredningsarbetet söktes svar bl.a. på följande frågor:

- Vad berättar den nuvarande miljön om den historiska utvecklingen och dess karaktär?
- Varför är vissa element och karaktärsdrag av särskild betydelse för samhället?
- Vilka regionala särdrag är av speciellt stor betydelse, går de att utveckla och hur mycket går det att förändra dem?
- Är den byggda miljön en viktig identitetsskapande faktor och resurs för borgåborna / Borgå?

I anslutning till kulturmiljöutredningen genomfördes en

kartbaserad webbenkät i syfte att ta reda på hur viktig den byggda miljön är som identitetsbyggande faktor och resurs för borgåborna och Borgå. Kulturmiljöutredningens författare har planerat frågorna och uppgifterna och sammanställt en rapport om enkätens resultat.

I samband med utredningen ordnades också ett webinarium som var öppet för allmänheten, där man behandlade kulturmiljön i Borgå, dess värdesättning och betydelse. Genom sådana öppna möten, ”kulturkaféer” befrämjas medborgarnas deltagande i generalplaneprocessen. Webinarieformatet valdes i det här sammanhanget på grund av de begränsningar som coronapandemin förorsakade.

I utredningen ingår en delområdesvis utförd granskning av sårbarhet, något som numera allt oftare används som en del av planeringsprocesser som berör byggd miljö. Med sårbarhet strävar man exempelvis efter att beskriva i vilken mån ett område som har klassificerats som en värdefull byggd kulturmiljö ”tål” förändringar utan att dess centrala värden äventyras.

Resultatet av kulturmiljöutredningen redovisas i den föreliggande rapporten, som utöver texter och foton omfattar analyskartor och kartor som anger sårbarhet. Som bilagor till rapporten ingår förteckningar över områden och inventeringsobjekt samt lokaliseringsskartor.

Områdeskorten, där värden och rekommendationer presenteras områdesvis, finns i en bilaga till rapporten.

Mona Schalin och Kristina Karlsson

1. UTREDNINGENS METODER OCH ARBETSSKEDEN

UTREDNINGENS UPPDRAG OCH SYFTE

Som ett underlag för delgeneralplanarbetet har kulturmiljöutredningens uppgift varit att identifiera och beskriva den byggda miljöns historia, karaktär och särdrag inom det berörda området samt peka ut områdets byggnadshistoriska, historiska och kulturlandskapsvärden. På basen av utredningen bör det gå att bedöma hur nytt byggande och delgeneralplanens lösningar påverkar den befintliga byggda miljön och landskapets historiska drag.

Uppdraget har varit att identifiera kulturhistoriskt betydelsefulla miljöer, byggnader och konstruktioner samt lägga fram skyddsmålsättningar för dessa. Vid identifieringen av objekt har särskild uppmärksamhet ägnats sådana objekt som tills vidare inte har skyddats genom planläggning, till exempel 1900-talets moderna byggnadsbestånd. Objekt som redan tidigare har klassificerats som nationellt värdefulla (av riksintresse) har beaktats som sådana, de redan som regionalt värdefulla kategoriserade objektens data har preciserats genom inventering och övriga objekt har inventerats. Med andra ord har uppdraget inte varit att inventera hela byggnadsbeståndet, utan undersökningens tonvikt har lagts vid sådana objekt och områden om vilka informationen har varit föråldrad, bristfällig eller helt saknats då utredningsarbetet påbörjades.

UTREDNINGSSOMRÅDET

Avgränsningen av delgeneralplanens planeringsområde visas på s. 4.

ARBETSMETODER OCH AVGRÄNSNING

Utgångspunkten för arbetet har varit tidigare inventeringsdata, tidigare identifierade värden och skyddsbeslut. Arkivarbetet och fältinventeringarna har dessutom haft som mål att identifiera sådana nya objekt i kulturmiljön som inte har ingått i tidigare inventeringar, samt att komplettera bristfälliga eller föråldrade inventeringsdata. Av dessa nyare objekt har en del inte identifierats i tidigare inventeringar, beroende på deras ålder eller de klassificeringsprinciper som har tillämpats vid olika tidpunkter.

Som ovan konstateras har särskild uppmärksamhet fäst vid de objekt som inte är skyddade genom planläggning samt vid områden som saknar detaljplan och där generalplanen också framöver kommer att vara det enda verktyget för skydd av kulturmiljö och byggnader. Utredningen är således noggrannare i de områden som ligger utanför detaljplanerat område och inom dessa har målsättningen varit att utöver områdeshelheter också lokalisera enskilda skyddsvärda byggnader.

De som värdefulla identifierade kulturmiljöhelheterna har markerats med områdesavgränsningar. I rapporttexten beskrivs dessutom värdena i byggnadsbeståndet i form av typologiska helheter. För varje områdesobjekt har ett områdeskort om 2-4 sidor utarbetats, innehållande en kort sammanfattning av områdets historia och nuläge samt fakta om tidigare skyddsbeslut, inventeringar och källmaterial. Därtill har de särskilda karaktärsdrag definierats som bör värnas och beaktas i detaljplanering och annan planering.

På områdena utanför detaljplan har utredningen strävat efter att förutom områdesobjekt också identifiera och inventera enskilda värdefulla byggnader. Uppgifter i byggnadsregistret samt historiska kartor från olika tider har använts för att lokalisera nya potentiella objekt.

Som objekt för inventering på fältet har valts

- objekt som har lokaliserats i tidigare inventeringar
- objekt uppförda under återuppbyggnadstiden eller tidigare
- senare byggda objekt som anses ha ett sådant byggnadshistoriskt, kulturhistoriskt eller landskapsvärde som bör beaktas i planläggningen. Till exempel objekt ritade av kända arkitekter eller byggnader och byggnadsgrupper som är typiska för sin tid, som har byggnadshistoriskt värde och väl bibehållen karaktär.

Objekten har undersökts i samband med fältarbetet. De objekt som har konstaterats besitta betydande värden i fråga om byggnadshistoria och bevarad kulturmiljö har fotograferats och inventerats utvändigt, som brukligt i utredningar på generalplanenivå. För dessa har separata objektkort uppgjorts som innehåller basdata om objektet, en kort beskrivning samt värdesättning. För objektens del har en skyddsrekommendation angetts i objektkorten, antingen sr, s eller m. Då rekommendationen har värdet 0 betyder det att objektet inte har särskilda skyddsvärden.

I områden med detaljplan har enskilda objekt i princip inte inventerats, utan i fråga om de områden som hör till kulturmiljöns värdefulla områdeshelheter har byggnadsbeståndets karaktärsdrag och typologi beskrivits med områdeskort, och enskilda byggnader har presenterats som exempel. Områdeskorten innehåller information om områdets skydds-situation och samtidigt också om brister i skyddet. I korten har också antecknats information om tidigare utredningar och om de behov av utredningar som denna utredning lyfter fram, med hjälp av vilka skyddsstatus vore möjlig att definiera byggnadsvi på detaljplanenivå.

1. Utredningens metoder och arbetsskeden

Det värdefulla byggnadsbeståndet i övriga områden, som inte har skyddats genom planläggning, har i utredningens rapportdel presenterats med exempel i samband med den typologiska översikten och som en del av den historiska beskrivningen.

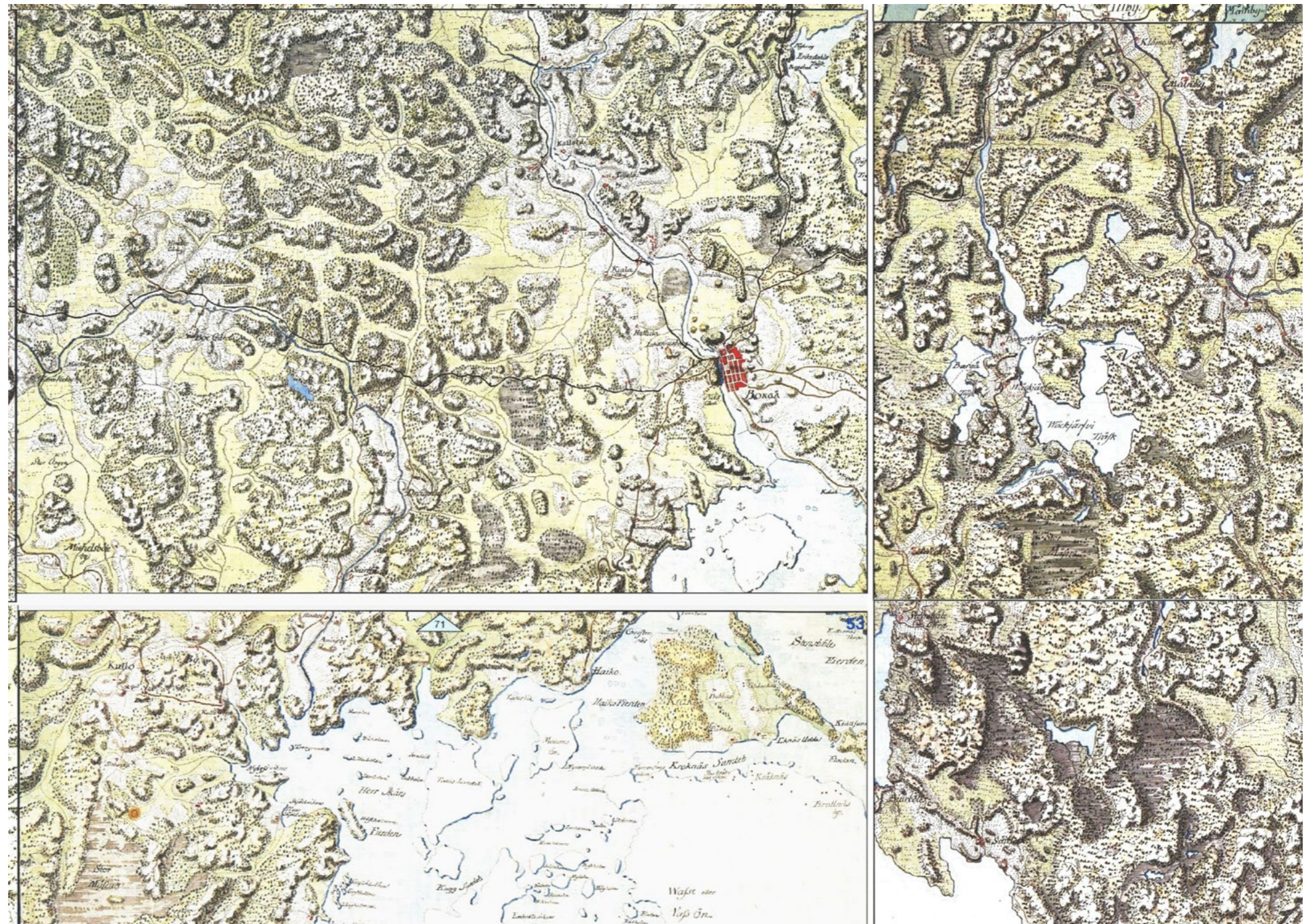
På basen av arbetets resultat har ett förslag framställts om att revidera avgränsningarna av de värdefulla områden som är av intresse på landskapsnivå.

KÄLLMATERIAL

Målsättningen för arbetet har varit att kartlägga alla objekt och områden som är av betydelse med tanke på värdet av kulturmiljöns värden. En omsorgsfull genomgång av källmaterial föregick fältarbetet och fortsatte under dess gång. Ett allmänt kunskapsunderlag om kulturmiljöns utveckling och de förändringar som påverkat den samt om områdets byggnadstradition sammanställdes ur referenslitteratur, arkivkällor och tidigare utredningar och inventeringar.

För att lokalisera objekt och bedöma förändringar har främst använts bl.a. Kungens kartverk från 1700-talet, sockenkartor från 1800-talet och Senatens kartverk (1870–1919), Lantmäteristyrelsens sockenkartor från 1930-talet samt grundkartor från 1950–1980-talet. Historiska flygbilder från Lantmäteriverkets geoportal "Paikkatietoikkuna" har också granskats. För att kartlägga nuläget och lokalisera objekt har digitalt kartmaterial, material i byggnads- och fastighetsregistren samt snedflygbilder använts.

Arkiv- och kartmaterial har använts som hjälpmedel för att lokalisera också nya kulturmiljöobjekt som inte har inkluderats i tidigare inventeringar.

Kungens kartverk 1776–1805, Borgå stad med omgivning, skärgården har visats endast delvis. Kartdelarna har fogats samman. De historiska kartorna är centrala kunskapskällor för kulturmiljöutredningen, med början från de geometriska kartor över byarna som lantmätare ritade på 1600-talet och 1700-talets storskifteskartor samt de senare skiftesregleringskartorna. Kartor som omfattar större områden finns att tillgå från och med den s.k. Kungens karta, som upprättades i slutet av 1700-talet. Tidsskikten i kulturmiljön belyses av 1800-talets sockenkartor, det på 1870-talet upprättade s.k. Senatens kartverk, 1930-talets sockenkartor och de från och med 1950-talet utgivna grundkartorna.

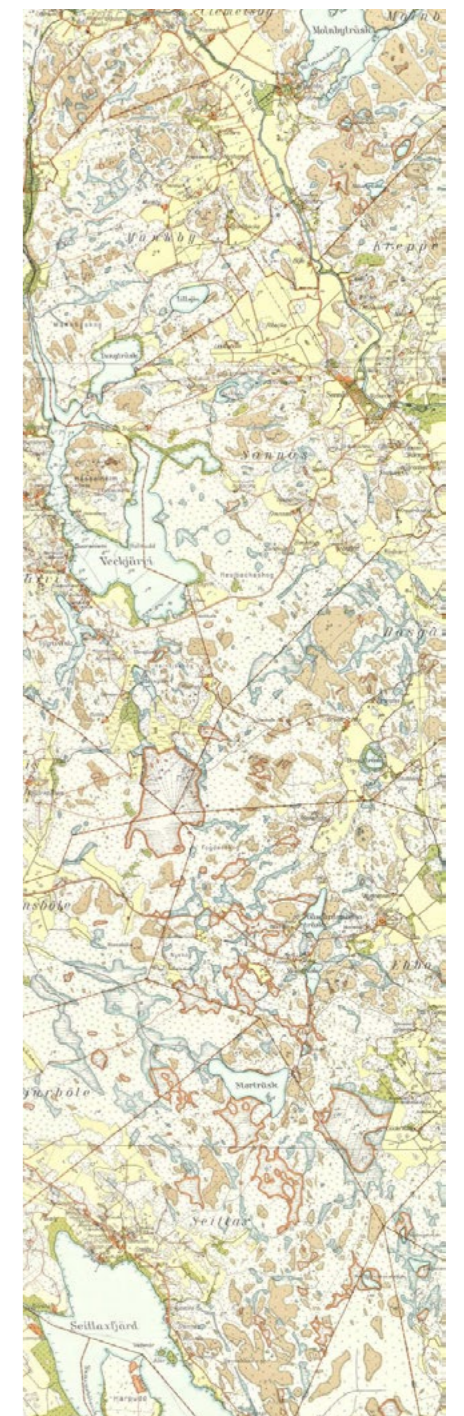
1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Historiska kartor som källmaterial

Senatens kartverk 1873, KA. Sammanställning av flera kartdelar.

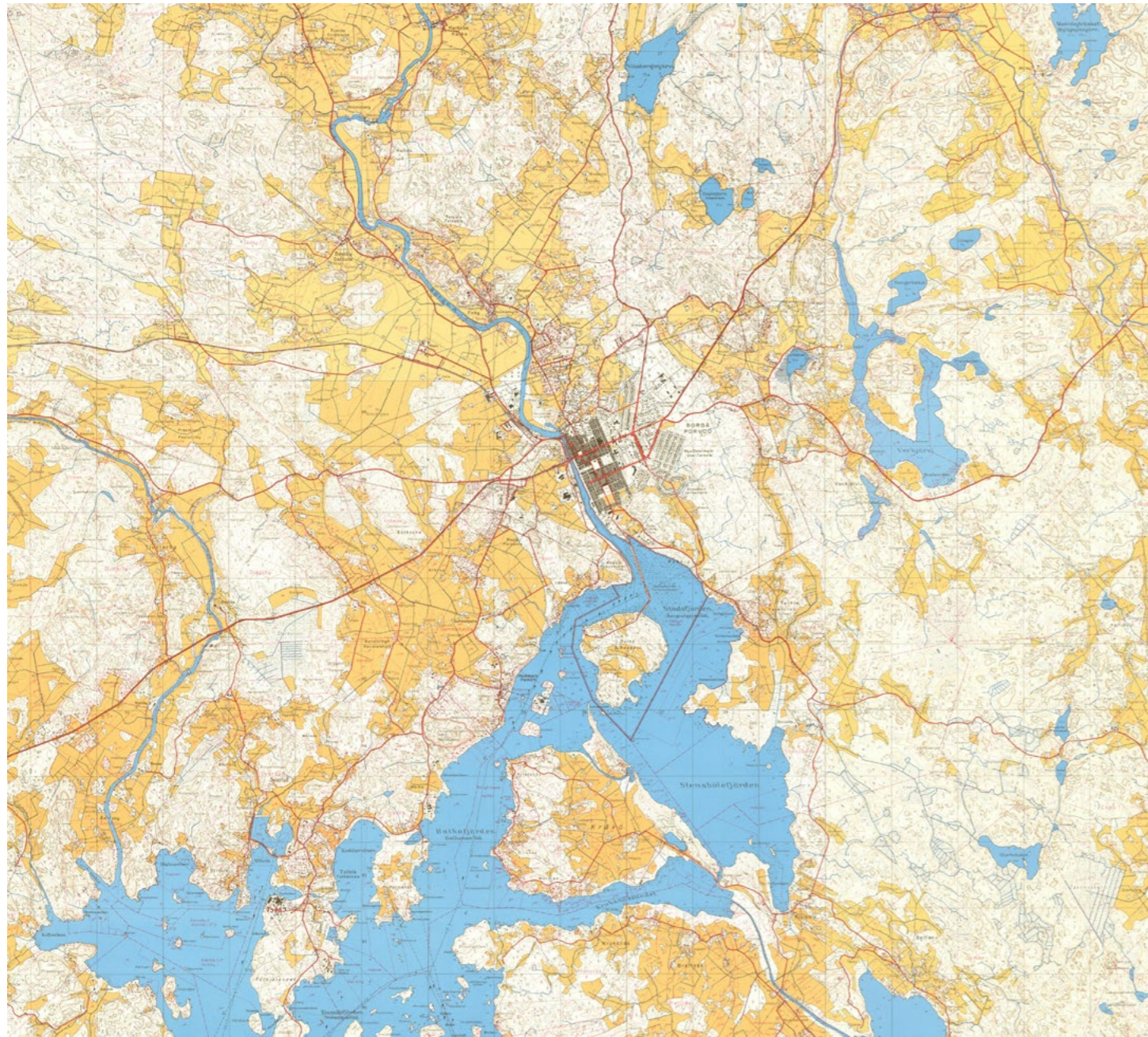

Sockenkarta 1936. Nationalbiblioteket

1. Utredningens metoder och arbetskedan. Historiska kartor som källmaterial

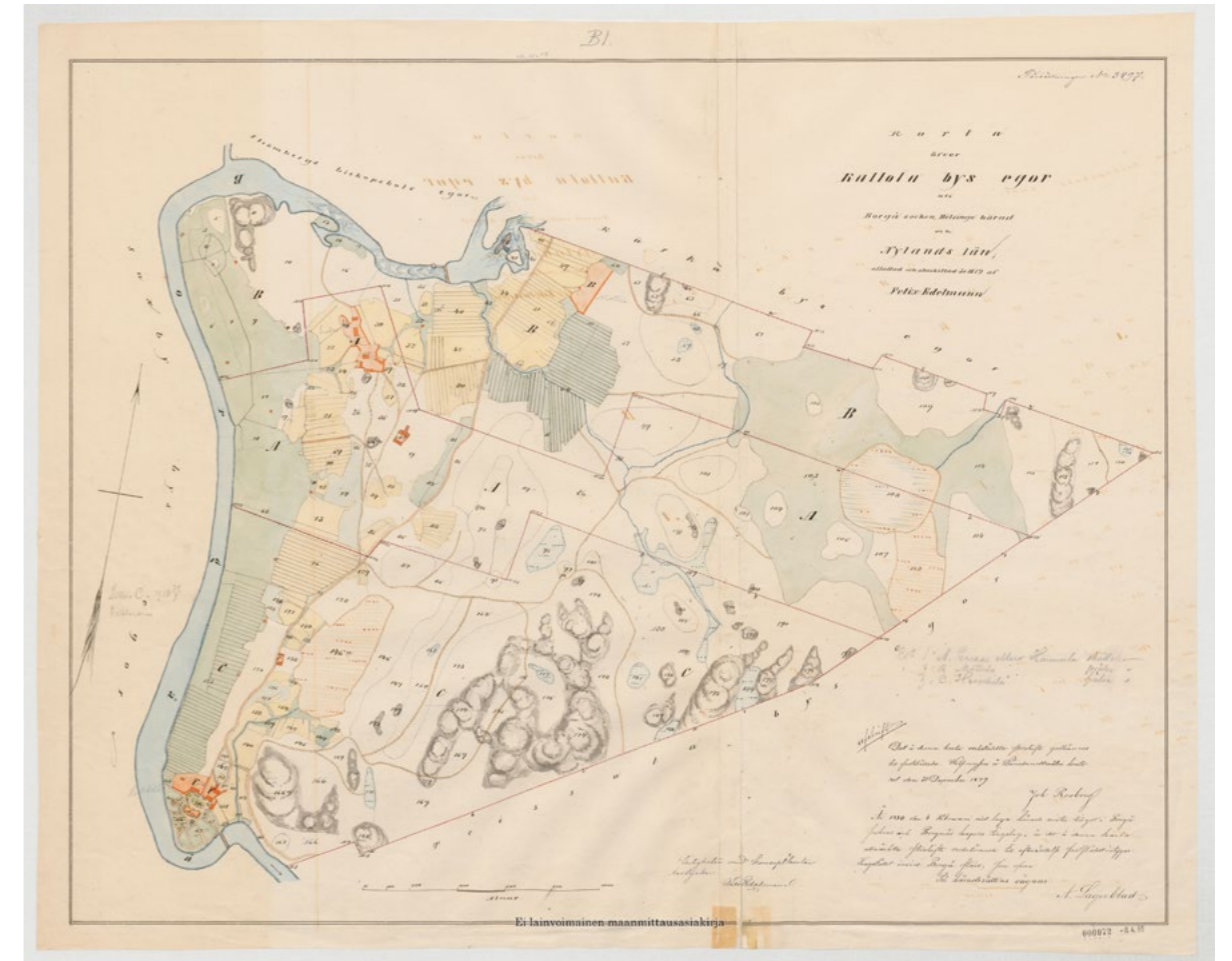

Grundkarta 1962 (kartbladen har sammanställts), MML/LMV

Nuläge, karta MML/LMV öppna data

1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Historiska kartor som källmaterial

Längst till vänster ovan och nedan:

Kiala gård, karta 1787, Lantmäteristyrelsens renovationsarkiv

Ovan till höger och nedan till vänster:

Kallola gård, storskifteskarta 1879 och detalj av kartan som visar herrgårdscen-trums område med byggnaderna och trädgårdskompositionen, KA

1. Utredningens metoder och arbetsskeden

Det källmaterial som använts omfattar tidigare inventeringar och utredningar, historieverk om Borgå stad och den forna Borgå landskommun, litteratur som behandlar herrgårdarnas och lantbrukets historia, lantmätarnas kartor angående mätningförrättningar, storskiftes- och nyskiftesförrättningar, fotoarkiv och bygglovsansökningar. Information om områdets gamla jordbrukshemman har tagits fram bl.a. ur bokverken *Suomen maatilat* (1932) och *Suuri maatilakirja* (1967).

Observationer och analyser från fältarbetet samt intervjuer bildar tillsammans med arkivutredningar och kartanalyser det centrala materialet i utredningen. De särdrag som kännetecknar olika delar av utredningsområdet har framträtt uttryckligen i samband med fältundersökningarna.

Objekten och deras omgivning har dokumenterats med foton och texter. Data om de objekt som ingått i tidigare inventeringar har kompletterats på basen av källmaterial och besök på fältet. På samma sätt har data samlats in om de nya objekt som har lokaliserats med hjälp av källmaterial och fältundersökningar.

En redogörelse för de tidigare inventeringar som har gjorts inom området och de skyddsbeslut som berör området finns i kapitel 2. I slutet av rapporten finns en förteckning över det källmaterial som har använts i utredningsarbetet.

SAMMANSTÄLLNING OCH ANALYS AV INFORMATION I LOKALDATAMILJÖ

I detta utredningsarbete har ett omfattande lokaldatamaterial nyttjats som ett viktigt verktyg, bl.a. Lantmäteriverkets kart- och ortoflygbildmaterial, historiskt kartmaterial digitaliserat av Museiverket, data ur byggnads- och fastighetsregistret samt tidigare skyddsbeslut på nationell, landskaps- och lokal nivå samt data om detaljplaneområdenas gränsdragningar.

I Borgå har lokaldatasystem redan länge varit i bruk inom markanvändningsplaneringen samt de utredningar som betjänar denna och under de senaste åren har information från kulturmiljöutredningar börjat lagras i lokaldatformat.

I lokaldatamiljön är det möjligt att granska områdesavgränsningar samt text och nummer för (punktmässiga) objekt, eller länkade datafiler eller bilder, med vilkas hjälp data kan jämföras och analyseras. Lokaldata bildar ett underlag där det i fortsättningen går att uppdatera och komplettera informationen om objekten.

INVENTERINGSARBETETS UTFÖRANDE

I kulturmiljöutredningen ingick ett omfattande inventeringsarbete, under vilket 18 fältbesök företogs. I det förberedande arbetsskedet hade inventeringen begränsats till att gälla sådana miljöer, byggnader och strukturer som bedömdes vara av kulturhistorisk betydelse – objekten hade valts utgående från tidigare inventeringar, utredningens bakgrundsmaterial, referenslitteratur och analys av historiska kartor.

Inventeringen utfördes till största delen under tidig höst 2020 och på våren 2021. Under fältarbetet fotograferades objekten och deras inventeringsdata och information från eventuella intervjuer antecknades.

Information insamlad från områdets invånare

Invånarintervjuer som gjorts i samband med fältundersökningarna har tillfört utredningen värdefull kunskap om byggnader och om områdets historia. På grund av coronapandemin har invånarintervjuer kunnat genomföras bara i begränsad omfattning.

På grund av coronapandemiläget har öppna diskussionsmöten för invånare inte kunnat ordnas på samma sätt som i samband med tidigare motsvarande utredningar.

INFORMATION

Information om inventeringsarbetet publicerades på Borgå stads nätsidor. På grund av det stora antalet inventeringsobjekt var det inte möjligt att på förhand komma överens om tidpunkten för inventeringen med enskilda markägare. Till de markägare som var anträffbara vid inventeringen delades ett informationsblad om denna ut. Informationsbladets text ingår som bilaga till utredningen.

RAPPORTERING OM INVENTERINGEN – OMRÅDEN OCH OBJEKT

Som bilaga till utredningsrapporten ingår en serie områdeskort som presenterar de värdefulla delområden i kulturmiljön som har identifierats på basen av inventeringarna och bakgrundsmaterialet. Områdenas antal är inalles 38. Områdena visas på rapportens indexkarta. Avgränsningarna visas som lokaldata, till vilka områdeskorterna har länkats som PDF-filer.

I fråga om avgränsningen av de områden som klassats som värdefulla på landskapsnivå föreslår utredningen ett antal preciseringar. Dessa baserar sig på de fältobservationer som utredningens författare har gjort samt den värdebedömning som har utförts ur den byggda kulturmiljöns synvinkel.

Områdenas sårbarhet har granskats enligt de principer som presenteras i kapitel 5. I fråga om sårbarhet har områdena indelats i tre klasser.

Inventeringsdata för de objekt som enligt inventeringen har

klassats som kulturhistoriskt eller byggnadshistoriskt värdefulla eller värdefulla för landskapsbilden, bymiljön eller stadsbilden har sammanställts i en Excel-tabell och överförs till lokaldataformat. Objekten har därtill markerats med nummer på en särskild inventeringskarta.

För varje objekt redovisas basdata (by, fastighet, namn) och inventeringsdata, så som datum för inventeringen och tidigare inventeringar, samt en kortfattad beskrivning av objektet. Historiebeskrivningen har begränsats till fakta som funnits i tidigare inventeringar och historiker samt information som erhållits genom intervjuer. Till den här delen har arbetet inte inbegripit arkivforskning i större omfattning. Byggnadsår och tidpunkten för väsentliga förändringar har redovisats om de har varit kända eller om det finns registeranteckningar om dem. Uppskattningar av datering / byggnadsperiod har gjorts genom att jämföra kartor och med hjälp av byggnadshistorisk sakkunskap. Anteckningen om byggnadens användning avser att beskriva vilken användning byggnaden ursprungligen bedöms ha haft.

Till varje objekt har fogats minst 2-4 foton tagna vid fältinventeringen och eventuella äldre foton som har varit tillgängliga.

Objektens skyddsgrunder har beskrivits kort i ett särskilt avsnitt. Klassificeringen av värden har beskrivits närmare i kapitel 4 Värden och skyddsrekommendationer.

KULTURMILJÖUTREDNINGENS WEBBENKÄT

Som en del av kulturmiljöutredningen utfördes en webbaserad enkät, med hjälp av vilken information insamlades om hurdana kulturmiljöer områdets invånare och brukare själva uppskattar och ser som värda att värna om, samt vilka slags miljöer som upplevs ingå i Borgås identitet. På enkätens kartunderlag kunde deltagarna märka ut och lägga till text om

bl.a. objekt och områden som de upplever som betydelsefulla för områdets identitet och för stadsbilden, samt andra för dem själv viktiga områden som de önskar skall bevaras så oförändrade som möjligt. Samtidigt var en målsättning att kartlägga objekt som är av personlig betydelse för invånare och brukare. Genom flervalsfrågor kartlades deltagarnas uppfattningar om värn av och hot mot kulturmiljön. På enkätens sista sida kunde också fritt formulerade kommentarer läggas till. Enkäten var öppen på planlägningsprojektets nätsida under tiden 12.1.2021 - 9.2.2021. Ett meddelande om enkäten publicerades i lokalmedia och i bl.a. tidningen Uusimaa ingick 19.1.2021 en artikel om enkäten. Resultaten av enkäten har sammanställts som en skild bilaga till kulturmiljöutredningen.

Enkäten besvarades av sammanlagt 123 personer. Med en webbaserad enkät är det inte möjligt att få en numerärt täckande respons, då enkäten som verktyg är främmande för många och information om enkäten inte når alla intressenter. Därför var också målsättningen att samla in tilläggsinformation till hjälp för utredningen och planeringen, och här kan det konstateras att enkäten väl fyllde sitt syfte. Förutom markeringarna av objekt och områden på kartorna berättar särskilt de till dessa bifogade texterna och den rikliga mängden fria kommentarer på enkätens sista sida mycket åtminstone om betydelsen och uppskattningen av de objekt och element i kulturmiljön som lyftes fram i enkäten.

UTREDNINGSRAPPORTEN OCH MATERIALET

Kulturmiljöutredningens rapport publiceras som ett dokument som ingår i beredningen av delgeneralplanen.

I rapporten behandlas den byggda kulturmiljöns skeden, äldre detaljplaneringshistoria samt typologin i områdets bygg-

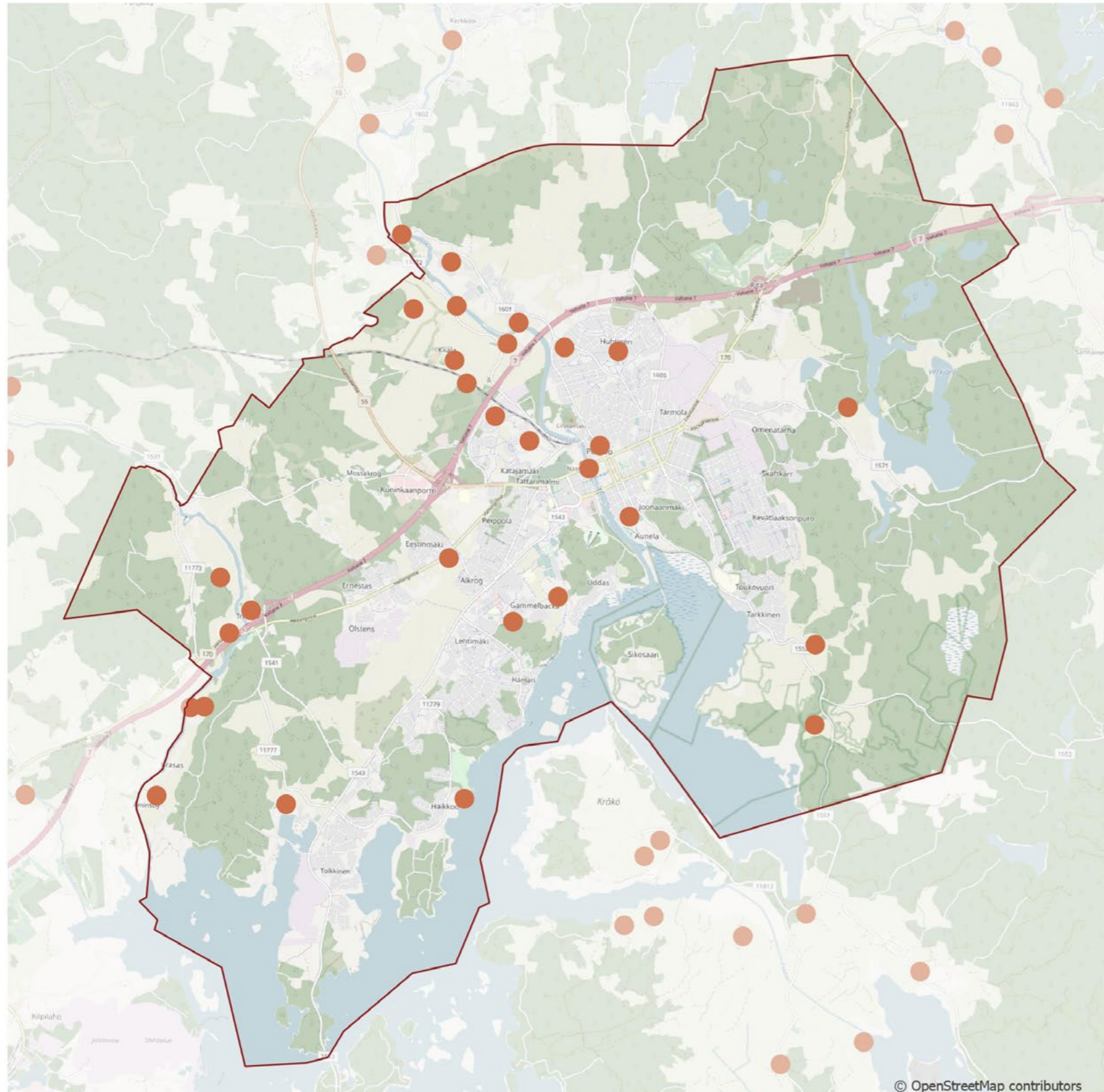
nader och byggnadsskick. Information om tidigare skyddsbeslut, utredningar och inventeringar som berör området har sammanställts i rapportens inledande avsnitt. I rapporten ingår förutom texter och foton analyskartor och kartor som anger sårbarhet.

Som bilagor till rapporten ingår kulturmiljöns områdeskort samt indexkartor där kulturhistoriskt värdefulla objekt visas numrerade. Resultatet av webbenkäten med kulturmiljön som tema har sammanställts i en skild bilaga.

MATERIALETS FORMAT OCH ÖVERLÅTELSE

Materialet har överlämnats till beställaren i PDF-, Excel- och Mapinfo-format. De inventerade objektens fotomaterial har bifogats till objektkorten i PDF-format. Fotona har också grupperats som jpg-filer i objektvis numrerade mappar.

1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Lokaldatamaterial baserat på historiska kartor

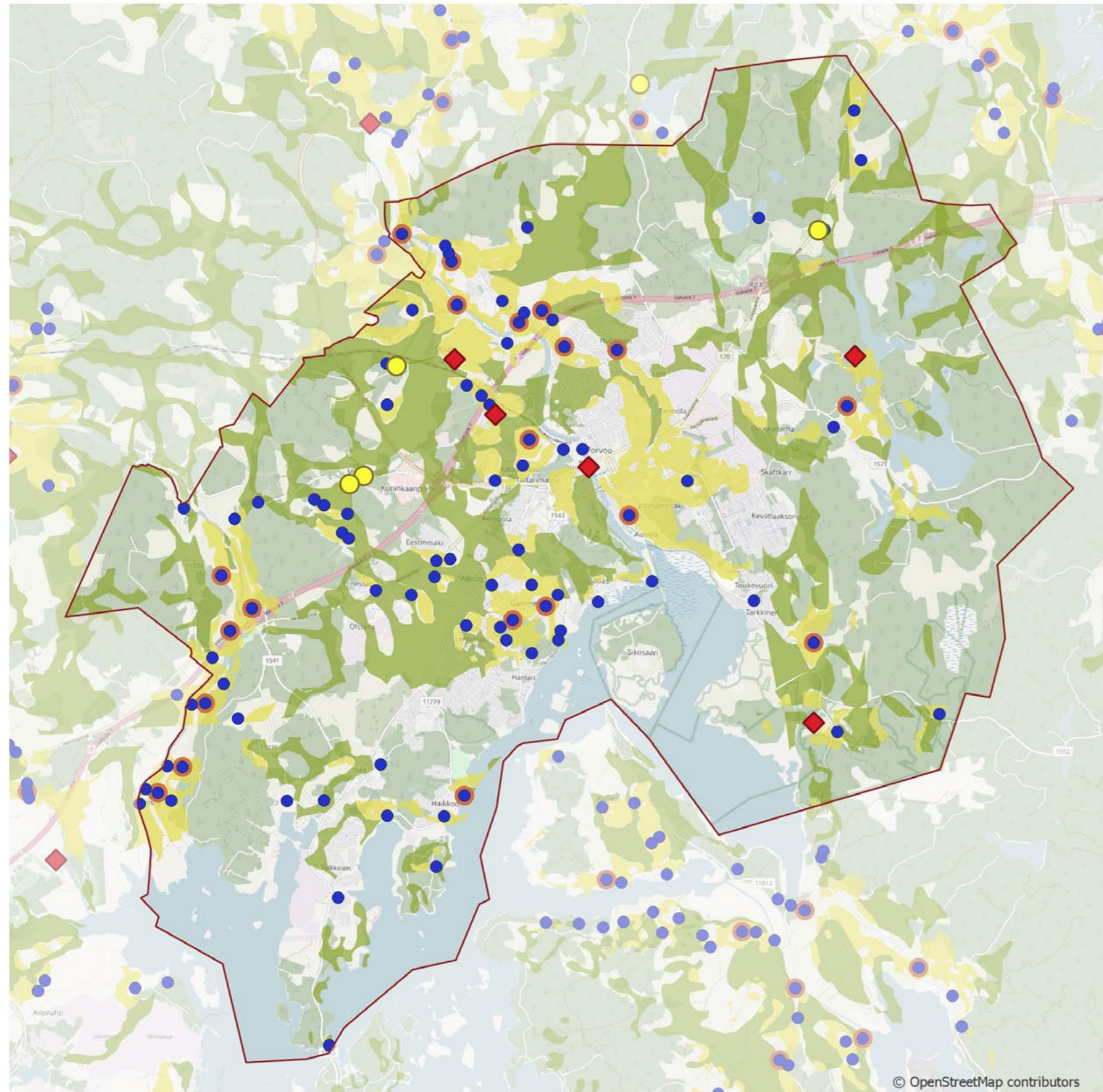
Bosättningen år 1560

Museiverket, inventering i Östra Nyland 2003

● Byar år 1560

Det lokaldatamaterial som har utarbetats på Museiverket på basen av historiska kartor är en av utgångspunkterna för analysen av skedena i kulturmiljöns framväxt.

1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Lokaldatamaterial baserat på historiska kartor

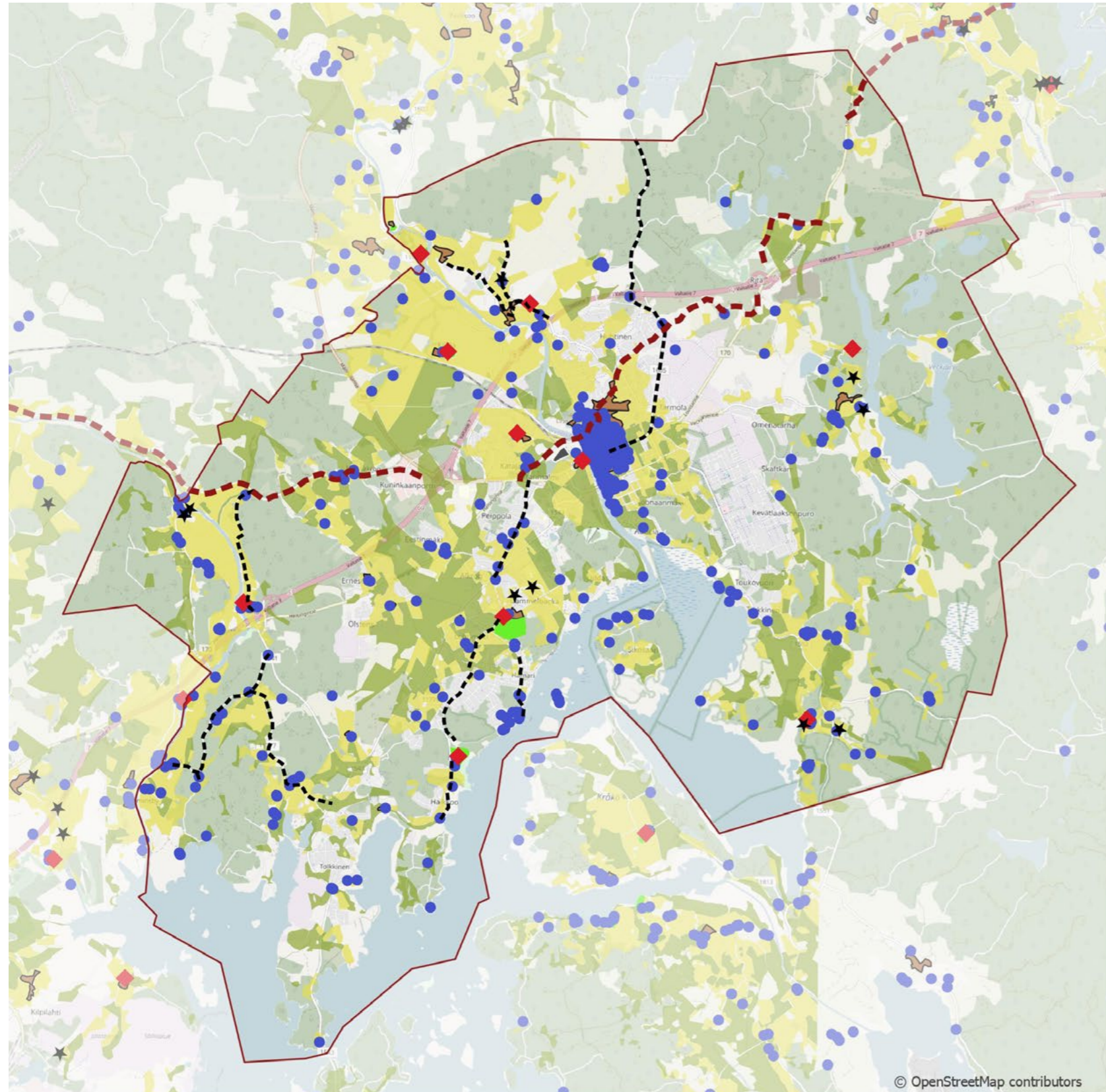

Bebyggelse och markanvändning i slutet av 1700-talet

Museiverket, inventering i Östra Nyland 2003
Källa: Kungens kartverk

- Bosättning
- Krog
- By
- ◆ Herrgård
- Åker
- Äng

1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Lokaldatamaterial baserat på historiska kartor

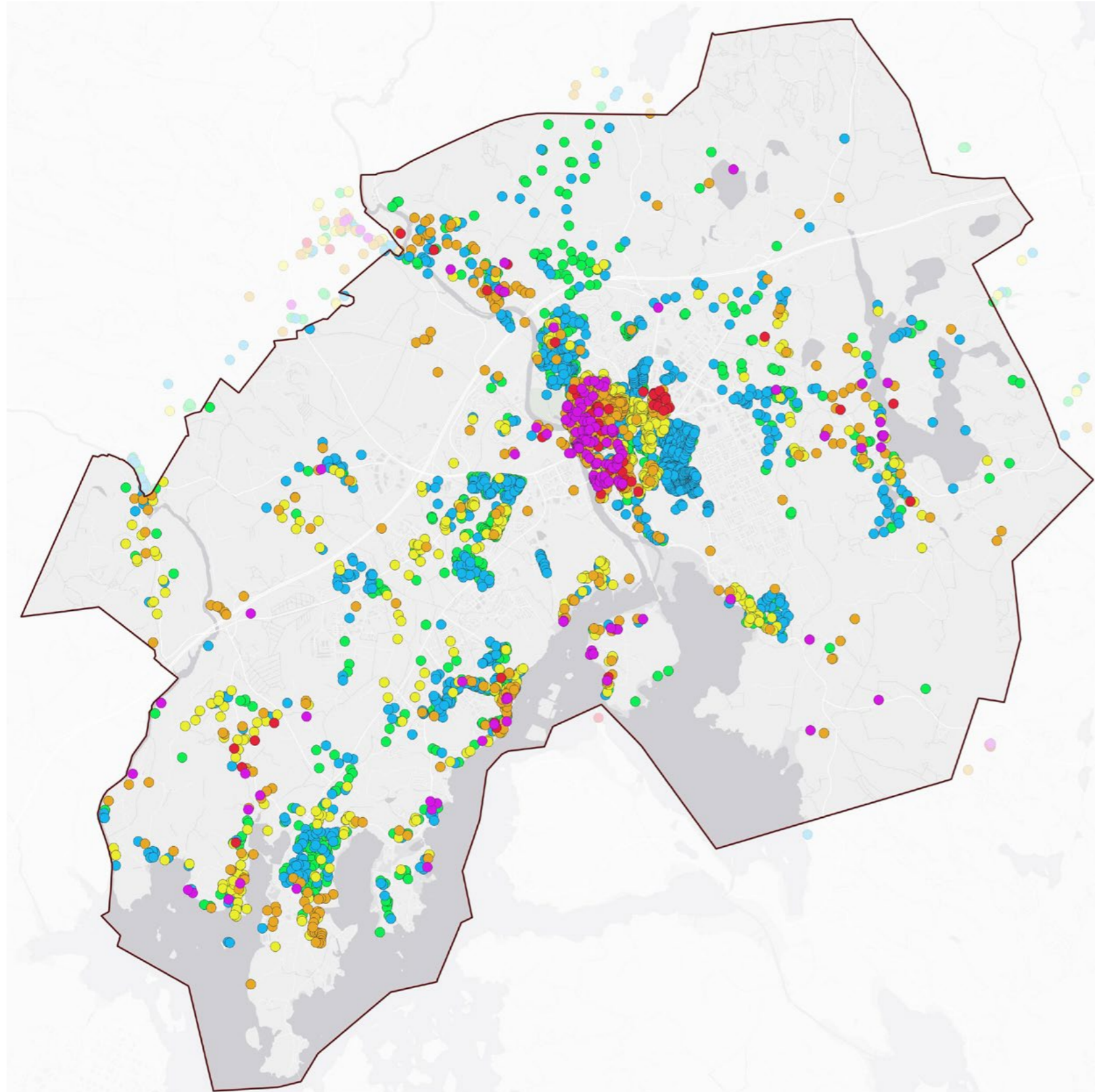

Bebyggelse och markanvändning i slutet av 1800-talet

Museiverket, inventering i Östra Nyland 2003 ;
Källa: Senatens kartverk 1870-talet

- Bosättning
  - ◆ Herrgård
  - ★ Kvarn
  - Begravningsplats
  - Trädgård/park
  - Åker
  - Äng/betesmark
  - Bosättning
- Historiska vägar
- Väg (enligt Senatens karta)
  - - - Kungens väg
(bevarade avsnitt enligt RKY 2009)

1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Lokaldatamaterial baserat på registeruppgifter

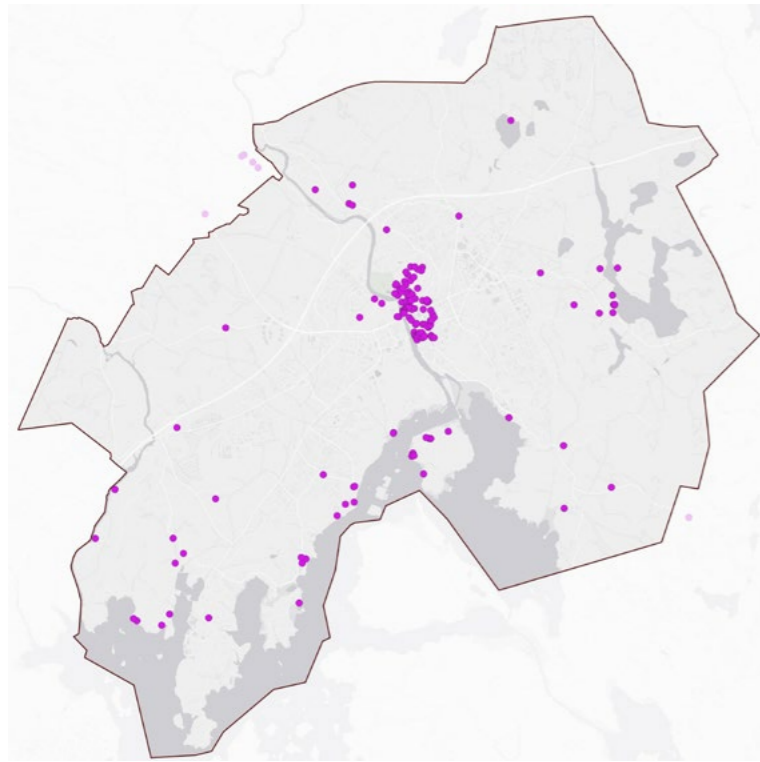
Byggnadernas byggnadsår som lokaldata. Bevarat byggnadsbestånd inom området som har uppförts senast 1960.

Byggnad, byggnadsår
Källa: det riksomfattande byggnads-
och lokalregistret

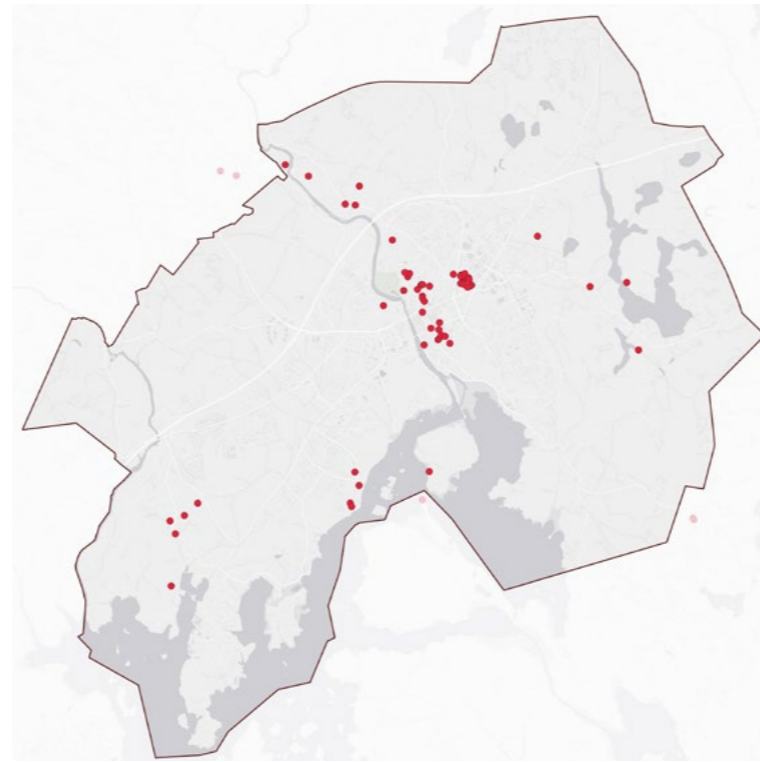
- - 1900
- 1901 - 1910
- 1911 - 1920
- 1921 - 1939
- 1939 - 1950
- 1951 - 1960

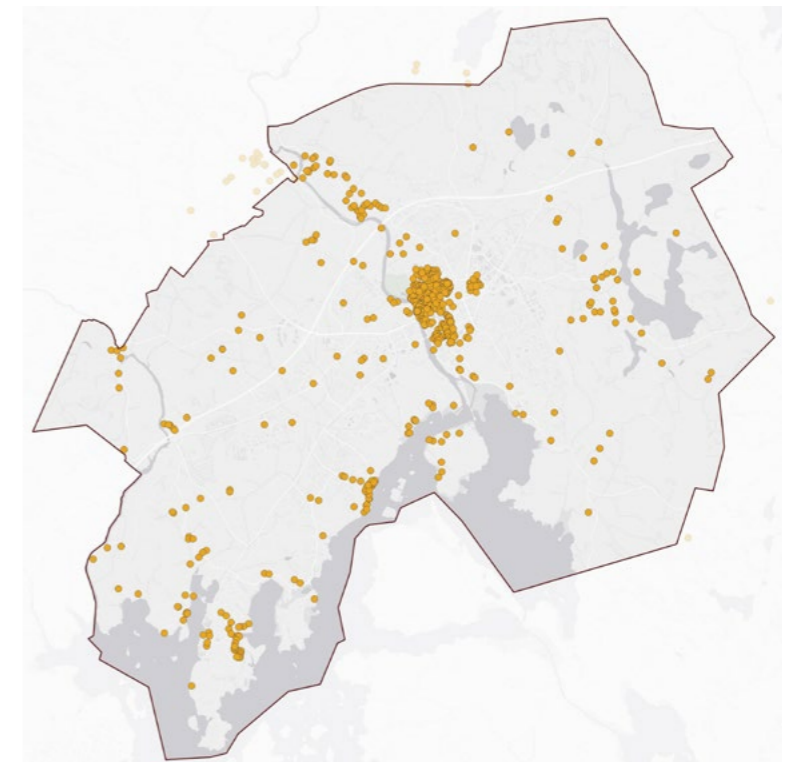
1. Utredningens metoder och arbetsskeden. Lokaldatamaterial baserat på registeruppgifter

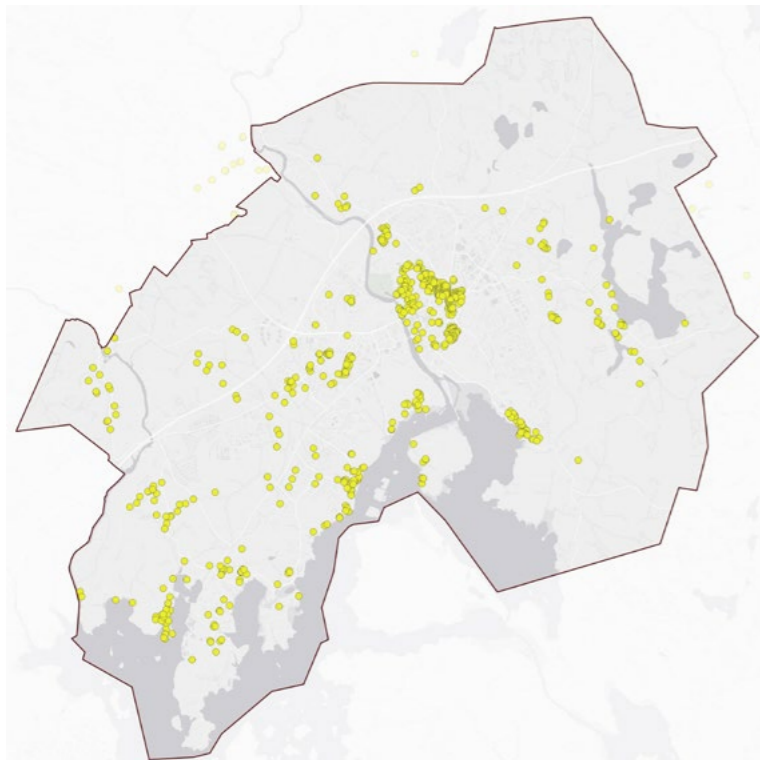
● -1900

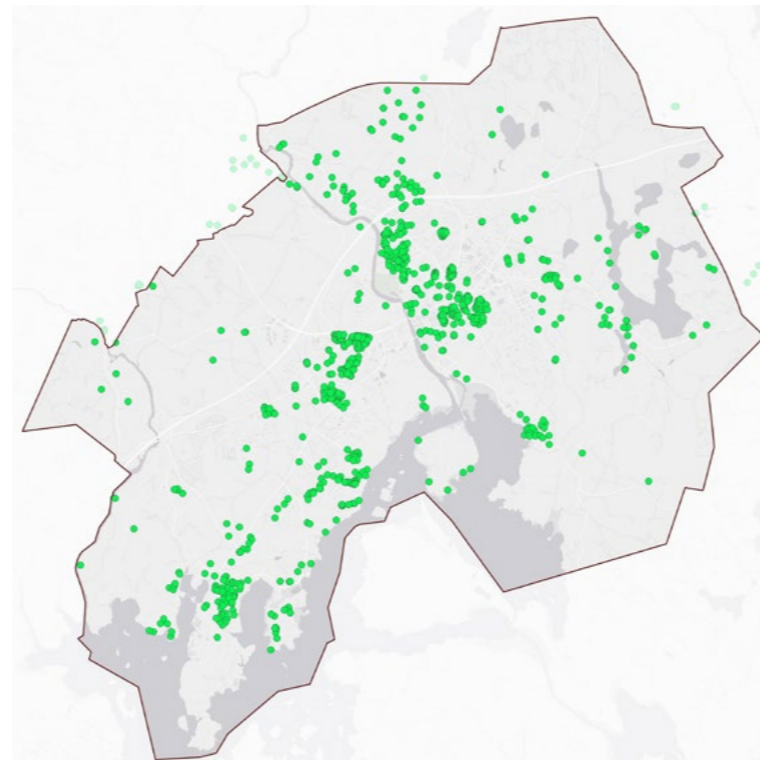
● 1901 - 1910

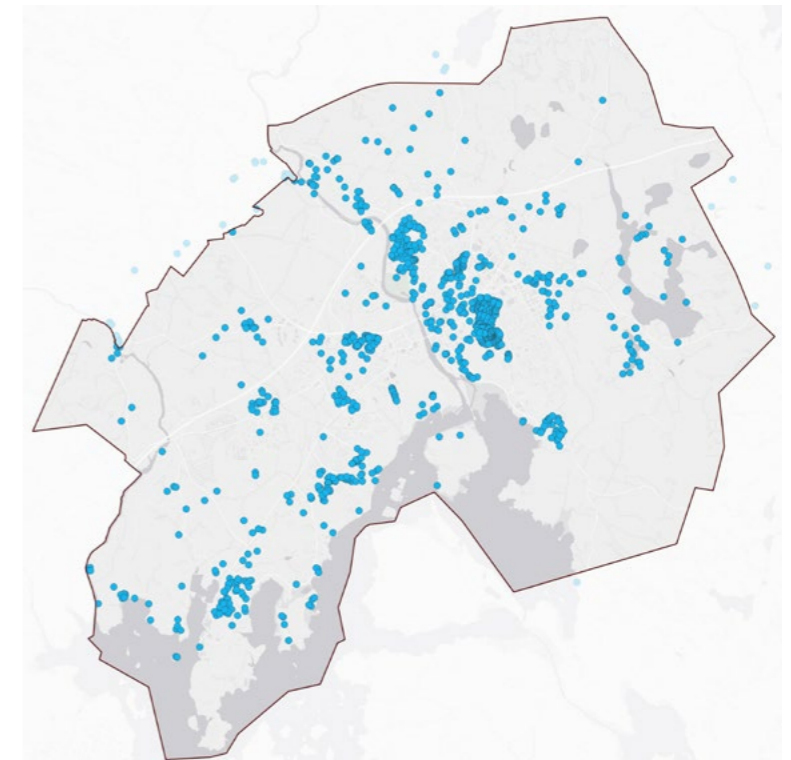
● 1911 - 1920

● 1921 - 1939

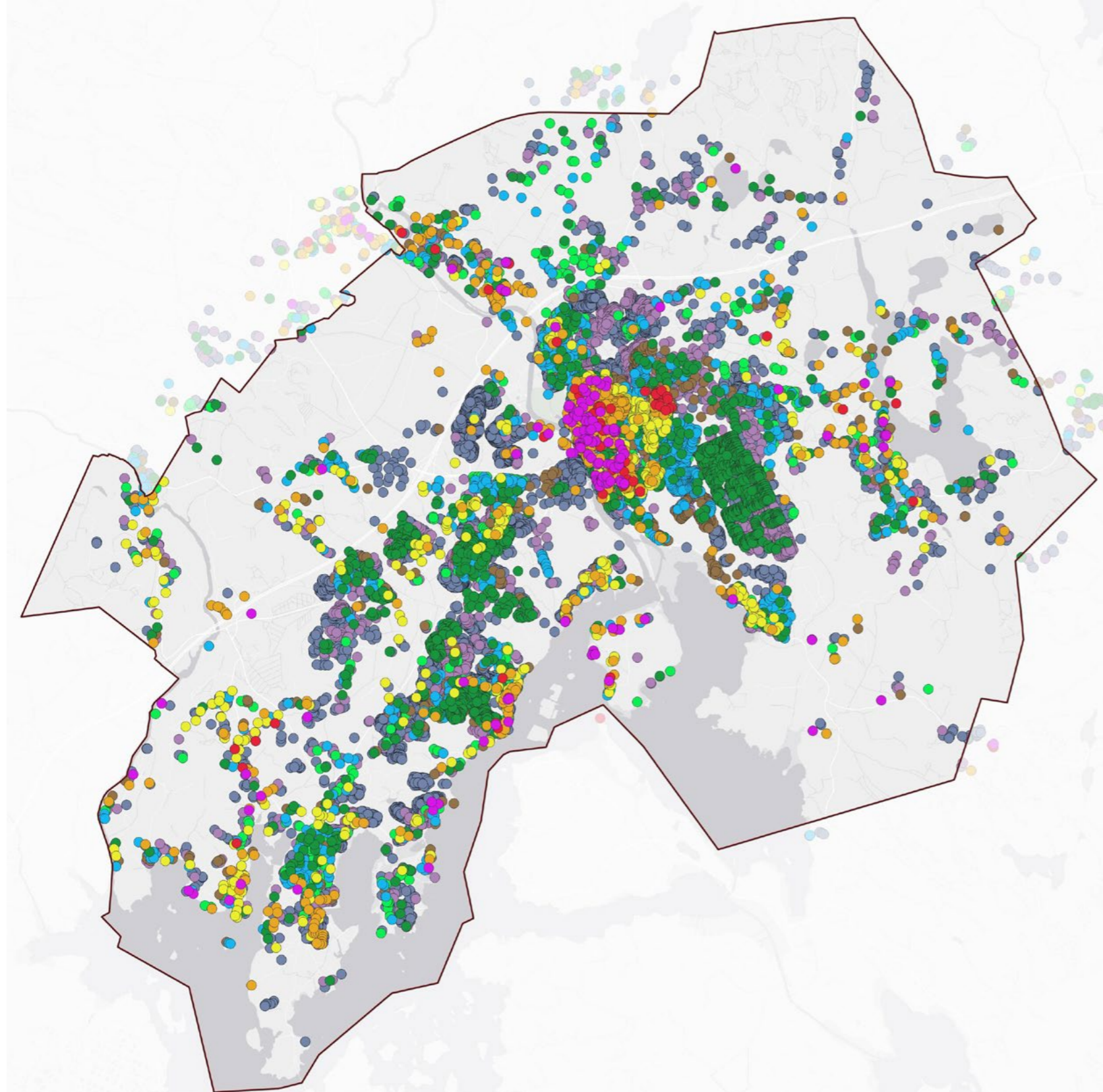

● 1939 - 1950

● 1951 - 1960

Byggnadsår som lokaldata

Tidsskikt i det nuvarande byggnadsbeståndet

Byggnad, byggnadsår
Källa: det riksomfattande byggnads-
och lokalregistret

- - 1900
- 1901 - 1910
- 1911 - 1920
- 1921 - 1939
- 1939 - 1950
- 1951 - 1960
- 1961-1970
- 1971 - 1980
- 1981-1990
- 1991-

2. TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT

BYGGDA KULTURMILJÖER AV RIKSINTRESSE (RKY 2009)

I området finns följande kulturmiljöer av riksintresse:

- Gamla Borgå och Borgbacken
- Trähuskvarteren och de offentliga byggnaderna i Empire-Borgå
- Näse begravningsplats
- Borgå järnvägsstation
- Stora Strandvägen
- Borgå ådals herrgårds- och bylandskap
- Drägsby gård
- Hammars bostadsområde och platsen för Borgå ångsåg
- Björkholmens lotsstation

NATIONELLT VÄRDEFULLA LANDSKAPSOMRÅDEN

Enligt Statsrådets principbeslut (1995) är Borgå ådal ett nationellt värdefullt landskapsområde.

NATIONALSTADSPARKEN

Nationalstadsparken i Borgå grundades 18.5.2010. Den bildar en egen värdefull områdeshelhet till vilken flera värdefulla delområden i kulturmiljön ansluter sig.

KULTURLANDSKAP OCH OBJEKT I DEN BYGGDA MILJÖN SOM ÄR AV INTRESSE PÅ LANDSKAPSNIVÅ

Den år 2012 färdigställda utredningen om kulturmiljöer i Nyland har utarbetats till publikationen "Missä maat on mainiommat - Uudenmaan kulttuuriympäristöt". Utredningen genomfördes som en del av beredningen av etapplandskapsplan 2 för Nyland. Etapplandskapsplan 4 för Nyland vann laga kraft 2020.

Kulturmiljöerna i Nylands kustområden och skärgård har sammanställts i publikationen "Vetreämmät veet, Selvitys Uudenmaan rannikon ja saariston kulttuuriympäristöistä".

- 201 Svartsådalens kulturlandskap
- 203 Björkholmens lotsstation
- 204 Gammelbacka höghusförort
- 205 Haiko gård och Edelfelts kulturlandskap
- 212 Svartsådalens kulturlandskap
- 230 Tolkis industrimiljö
- 228 Stensböle gård och kulturlandskap
- 226 Gamla Staden i Borgå med omgivande stadsstruktur

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA VÄGAR OCH FÄRDLEDER I NYLAND

Stora strandvägen är en av de nationellt mest betydelsefulla vägarna och regionalt den mest betydelsefulla för Nylands utveckling. Den medeltida vägens sträckning har bevarats väl på många platser.

Gamla Borgåvägen, Mäntsälä-Askola-Borgå, som fungerade som huvudfärdled mellan Tavastehus och Borgå fram

till 1780-talet, är en väg av regional betydelse, kanske den bäst bevarade medeltida nord-sydliga vägsträckningen i Nyland. Längs med vägen finns kulturhistoriskt värdefulla landskapsområden. Vägens sträckning och den omgivande bosättningens skala stöder vägens historiska värden.

Riksväg 7, Helsingfors-Sibbo-Borgå, bedömts som följer: "Av regional betydelse, en av de första riksvägarna i huvudstadsregionen. Rutten som går genom odlingslandskapet erbjuder ett behagligt alternativ mellan Helsingfors och Borgå. Den gamla vägen har dragits så att den ansluter till bebyggelsen och åkerytorna, som skänker rytm åt färden".¹

NYLANDS FÖRBUNDS OCH REGIONPLANE-FÖRBUNDETS TIDIGARE INVENTERINGAR

Objekt i Borgå har beskrivits också i en äldre utredning 2007, Itä-Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys / Inventering av byggd kulturmiljö i Östra Nyland.²

Följande landskapsobjekt har klassificerats i publikationen Itä-Uudenmaan maisematyyppit:³

L2 Svartsådal

L3 Borgå ådal

L4 Illby ådal

S3 Inre skärgården och fastlandskusten

S4 De inre vikarnas kustzon.

1 Nylands förbunds publikation E 132 - 2014, Tien päällä, Uudenmaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat tiet ja reitit
2 Östra Nylands förbund, 2007
3 Östra Nylands förbund, 2007

OBJEKT SOM ÄR SKYDDADE GENOM GENERALPLANER

På utredningsområdet är följande generalplaner i kraft:

Delgeneralplan för byarna och glesbygden, Borgå landskommun, 1996, Planbeskrivningens bilaga 1.

I delgeneralplanen från år 2004 finns objekt med beteckningen SR.¹

OBJEKT SOM ÄR SKYDDADE GENOM DETALJPLAN

I de detaljplaner som är i kraft inom området finns skyddade objekt, som omnämns allmänt i samband med utredningen och inventeringen. Skyddsobjekten i de detaljplaner som är i kraft har inte inventerats systematiskt i samband med utredningen, eftersom de nyaste detaljplanernas skyddsprinciper baserar sig på aktuella byggnadshistoriska eller kulturmiljöutredningar. Kartschemat på sidan 22 åskådliggör de olika detaljplanernas datering inom området.

OBJEKT SOM ÄR SKYDDADE MED STÖD AV BYGGNADSSKYDDSLAGEN, LAGEN OM SKYDDANDE AV BYGGNADSARVET, FÖRORDNING 480/85, KYRKOLAGEN EL. MOTSV.

- Bergmanska husen, Byggnadsskyddslagen
- Diktarhuset, Byggnadsskyddslagen

1 Delgeneralplan för de centrala delarna, Borgå stad, 2004 (med rättsverkningar), Planbeskrivning, Bilaga 15

- Hongas, Byggnadsskyddslagen
- Ågatan 26, Byggnadsskyddslagen
- Kultakulma, Mellangatan 3, Byggnadsskyddslagen
- Näse gård. Lagen om skyddande av byggnadsarvet
- Begravningskapellet på Näsebackens begravningsplats, Kyrkolagen
- Borgå dövskola, Förordning 480/85
- Borgå järnvägsstations område, Järnvägsavtalet 1998
- Borgå finska kyrka, Kyrkolagen
- Borgå domkapitel, Förordning 480/85
- Borgå domkyrka, Kyrkolagen
- Runebergs hem, Förordning 480/85

ANDRA LOKALA INVENTERINGAR

Den före detta landskommunens kulturhistoriskt värdefulla objekt har inventerats och katalogiserats i publikationen *Kulturhistoriska miljöer i Borgå landskommun*, Borgå landskommun, 1980.

Till de lokala inventeringarna hör inventeringar för generalplaner och detaljplaner. De inventeringar som har använts som källor för utredningen redovisas i källförteckningen.

ARKEOLOGISKA UTREDNINGAR INOM OMRÅDET

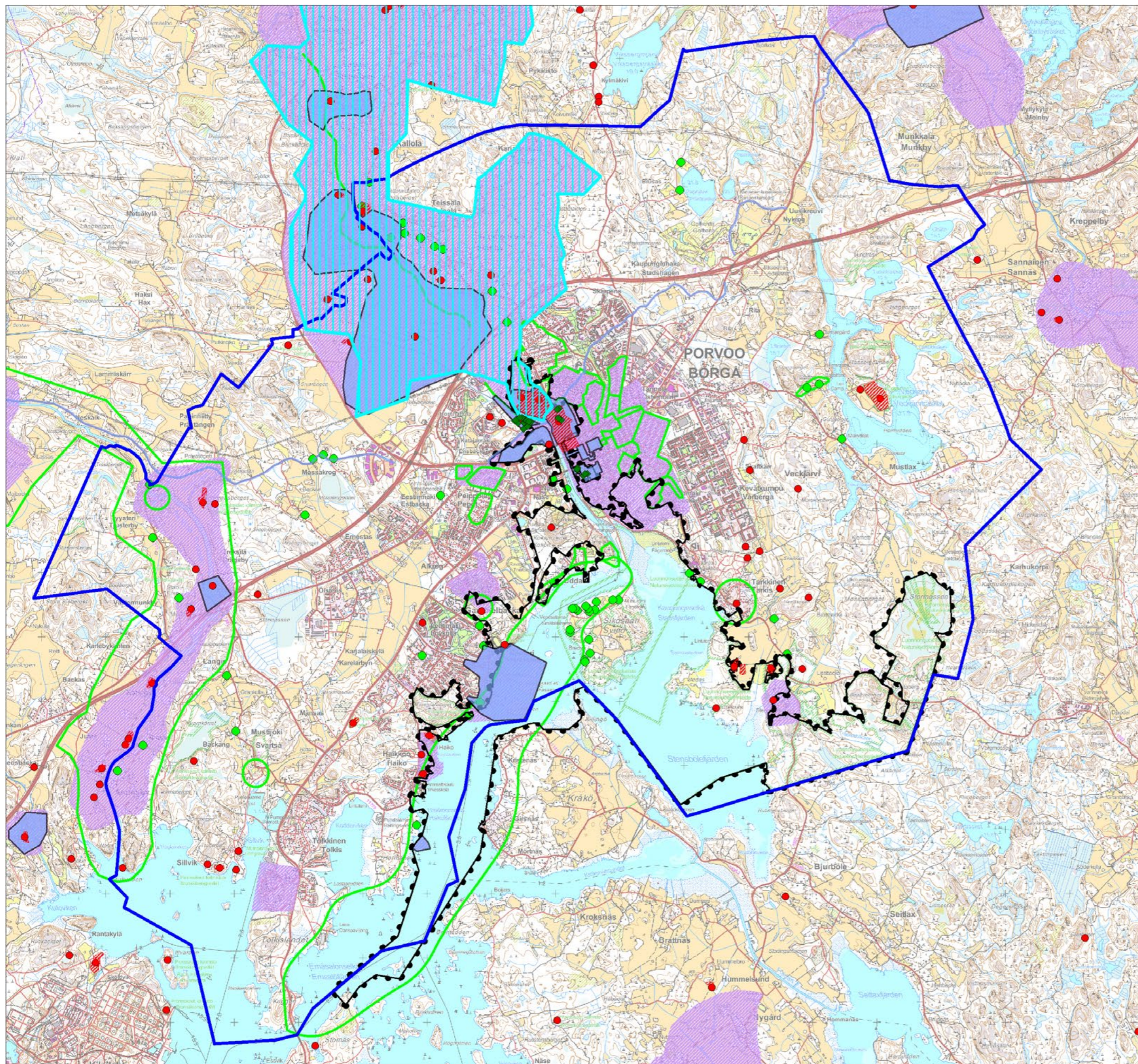
En arkeologisk inventering av området färdigställdes 30.11.2020.

HISTORISKA LOKALDATA SOM DIGITALISERATS AV MUSEIVERKET

Borgå stad har fått tillgång till historiska lokaldata som har digitaliserats på försorg av Museiverkets byggnadshistoriska avdelning och som inbegriper 1560-talets bybosättning, bebyggelsen, vägnätet och markanvändningen i slutet av 1700-talet samt bebyggelsen, vägnätet och markanvändningen år 1873.

NATIONALLANDSKAP

Borgå ådal och Gamla Borgå är ett av de 27 nationallandskap som Miljöministeriet utsåg på 1990-talet. Områdena har inte definierats med exakta gränser som skulle styra t.ex. planläggning, men de har en erkänd betydelse i den nationella kulturen, historien och naturuppfattningen.

Porvoo kaupunki
KESKEISTEN ALUEIDEN OSAYLEISKAAVAN UUSIMINEN

KULTTUURIYMPÄRISTÖN ARVOT
Lähtökohtia selvitykselle 23.3.2020

Valtakunnallisesti arvokkaat

- RKY 2009
- RKY 2009
- RKY 2009
- Porvoonjokilaakson maisema-alue
- Kansallinen kaupunkipuisto
- Suojellut rakennukset

Makunnallisesti arvokkaat

- Maakunnallisesti arvokas kulttuuriympäristö

Muut arvokkaat kulttuuriympäristökohteet

- Inventointi puutteellinen/vanhentunut/inventointia ei ole
- Muut kulttuuriympäristökohteet, muut kulttuuriympäristöalueet
  - muut kulttuuriympäristöalueet

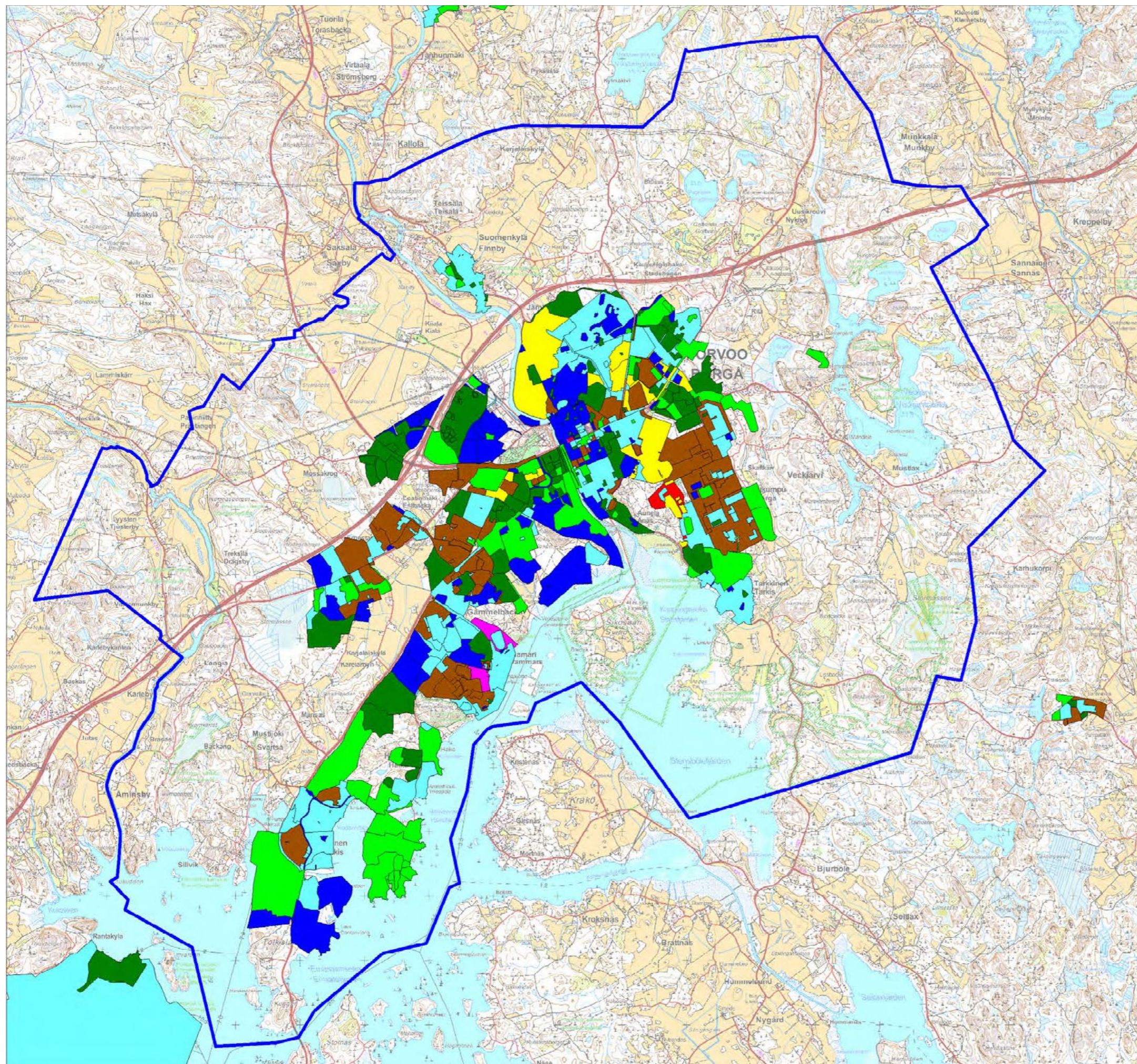
Muinaismuistot

- Uusi selvitys tehdään 2020
- muinaismuisto, aluekohde
  - muinaismuisto

Osayleiskaava-alue

- osayleiskaavan alerajaus/selvitysalue

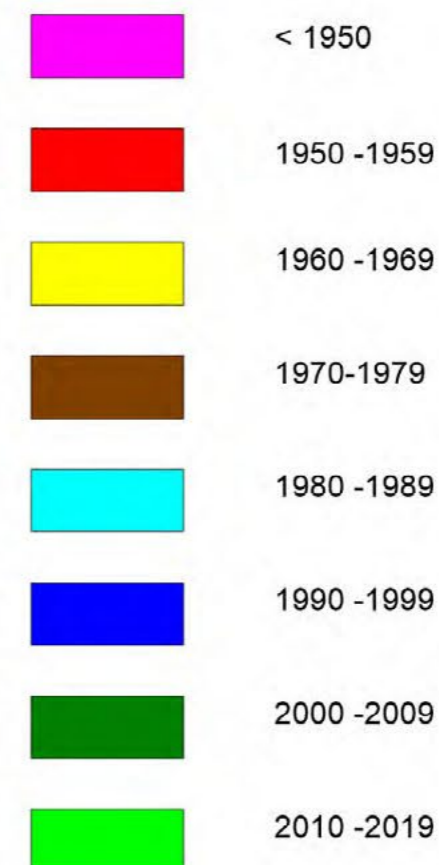
Utgångspunkter för kulturmiljöutredningen
 Karta Borgå stadsplanering 2020

Porvoon kaupunki
KESKEISTEN ALUEIDEN OSAYLEISKAAVAN UUSIMINEN

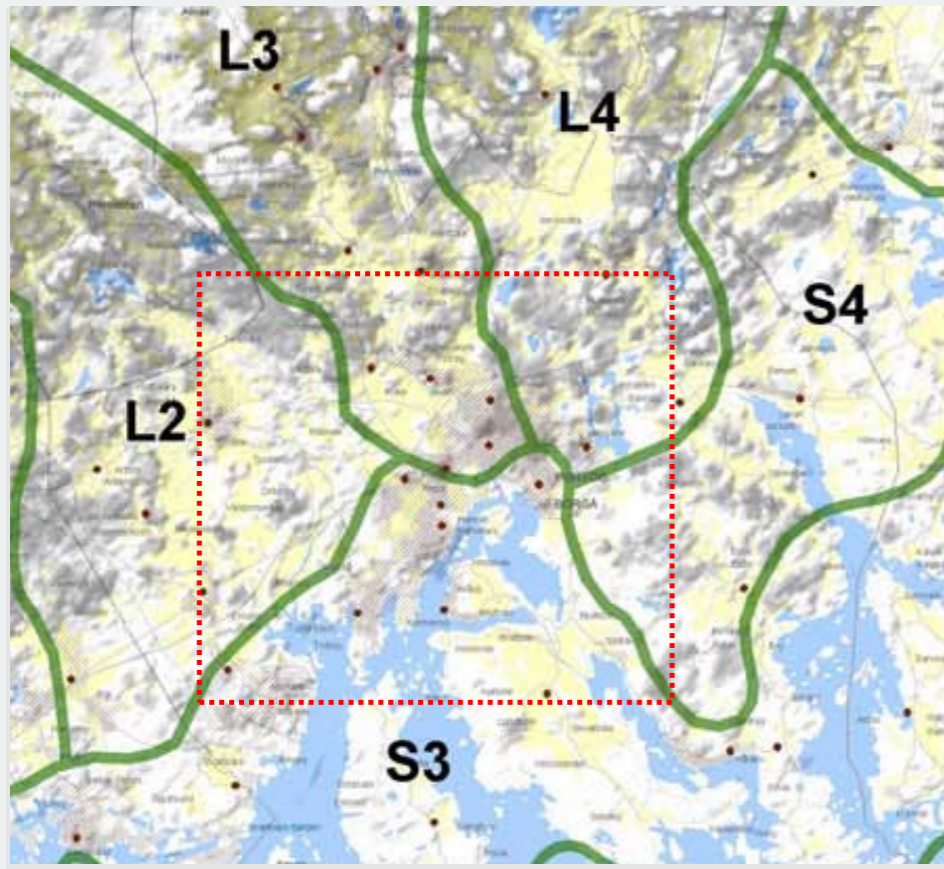
ASEMAKAAVAN LAATIMISAJANKOHTA
TIDPUNKT DÅ DETALJPLAN UPPGJORTS

Voimassa olevien asemakaavojen ikä, 21.2.2020
 Gällande detaljplaners ålder, 21.2.2020

Utgångspunkter för kulturmiljöutredningen
 Karta Borgå stadsplanering 2020

OMRÅDETS NATUR- OCH KULTURLANDSKAPSTYPER

Landskapstyper i Östra Nyland, Östra Nylands förbund 2007

Den sydliga odlingsregionen; odlingsdalarna (L):

L2 Svartsådalen

L3 Borgå ådal

L4 Illby ådal

Finska vikens kustregion; skärgården och fastlandskusten (S)

S3 Inre skärgården och fastlandskusten

S4 De inre vikarnas kustzon

År 1993 publicerades ett betänkande av den landskapsområdesgrupp som miljöministeriet hade tillsatt. Arbetsgruppen hade haft i uppdrag att utreda Finlands värdefulla kultur- och naturlandskapsområden.

Den landskapsindelning som den ovannämnda arbetsgruppen lade fram var utgångspunkten för den definition och avgränsning av landskapstyper i Östra Nyland som Östra Nylands förbund publicerade år 2007. Landskapstypernas gränser är endast vägledande på grund av den skala som använts på regional nivå. I publikationen konstaterar man också att landskapstyperna vid en närmare granskning kan delas upp i ännu mindre delar inom helheterna.

De nedan anförda citaten har redigerats med fokus på det undersökningsområde som omfattas av kulturmiljöutredningen för de centrala delarna i Borgå.

DEN SYDLIGA ODLINGSREGIONEN; ODLINGSDALARNA (L)

L2 Svartsådalen

Den av odlingar kantade Svartsådalen vindlar mellan morän- och bergåsar. I områdets södra delar öppnar sig vida odlingsområden, som anlagts på de leravlagringar som bildats på Litorinahavets botten. Bosättningen ansluter sig till ån och det vägnät som byggts ut senast på 1700-talet. De från medeltiden stammande byarna har förlagts vid åns stränder och vid Stora Strandvägen, som går genom området.

I flera byar härstammar den nuvarande strukturen från stor- och nyskiftet.

Vid de bördiga markerna längs Stora Strandvägen ligger bl.a. det på medeltiden grundade Drägsby säteri.

L3 Borgå ådal

Borgå å flyter i nordvästlig-sydostlig riktning. Ådalen som till en del har bildat en vik i Ancylussjön är omväxlande till sitt landskap. I ådalen växlar vida, kuperade och av skogsholmar uppbrutna odlingar, låga moränhöjder samt berg och åsryggar.

Längs åns nedre lopp kännetecknas den västra åstranden av vidsträckta odlingsslätter och den östra åstranden präglas av markanta åsryggar, kullar med branta sluttningar och bergshöjder. Själva ån är inte särskilt framträdande i landskapets omväxlande terräng.

Bosättningen i Borgå ådal är den äldsta i den sydliga odlingsregionen. I ådalen finns särskilt rikliga fornlämningar, som berättar om en koncentration av bosättning under stenåldern. Borgbacken i Borgå har varit viktig i traktens historia. Ådalens södra delar hör till de första områdena i Östra Nyland där svenskar bosatte sig på 1200-talet. Borgå ådals stränder är uppodlade nästan till strandlinjen, och ofta finns det bara en smal brink med ängsväxtlighet mellan åkern och vattnet. Vassbevuxna stränder finns bara ställvis på de mest låglänta områdena.

Den äldsta bybebyggelsen har koncentrerats längs Borgå å. Borgå stad ligger vid åns mynning, där Stora Strandvägens gamla sträckning korsar ån. Utvecklingen i ådalens byar har påverkats av lantbruket och tidig industri. Av de traditionella gruppbyarna har de flesta splittrats i samband med stor- och nyskiftena. Finnby är en traditionell bandformad by i sluttningen på en ås.

Utöver byarna är ett typiskt inslag i bebyggelselandskapet de enskilda, större gårdarna i moränbackarnas sluttningar eller i skogsbrynet. I närheten av Borgå stad finns det stora, från 1500-talet stammande herrgårdar med vidsträckta odlingar och ståtliga byggnader. Områdets gamla byggnadsbestånd daterar sig i huvudsak till 1800-talet, men också ett stort antal bostadshus och uthus från 1700-talet finns kvar. Den nya bebyggelsen i ådalens södra del följer till största delen det traditionella byggnadsskicket.

L4 Illby ådal

Obs. i delgeneralplaneområdet ingår endast L4-områdets sydligaste del och utredningsområdet sträcker sig inte fram till ån.

Den äldsta bosättningen har koncentrerats bl.a. längs Borgå-Mörskom-vägen intill de gamla odlingsmarkerna.

Stora Strandvägens sträckning med ursprung i medeltiden går genom områdets södra delar.

Till landskapets nyare tidsskikt hör motorvägen som går genom områdets södra delar samt bebyggelsen i trakten av Veckjärv nära Borgå centrums område.

FINSKA VIKENS KUSTREGION; SKÄRGÅRDEN OCH FASTLANDSKUSTEN (S)

S3 Inre skärgården och fastlandskusten

Den inre skärgårdens areal består till ungefär lika stora delar av

land och vatten. De största öarna vid Östra Nylands kust hör till den inre skärgårdens zon och landskapsbilden är ställvis mycket fastlandsartad, särskilt i öarnas inre delar. På de största öarna finns rätt stora odlingsområden och skogsbruksområden. Förutom de egentliga öarna kan man till denna zon räkna också de största uddarna som skjuter ut i havet men som redan har fast landförbindelse med kustlinjen.

Till sitt landskap är zonen mycket småskalig och omväxlande, mycket på grund av hur vikarna, bukterna och sunden är infogade mellan kedjorna av öar och holmar och den brutna strandlinjens vindlingar.

Området har frånsett de högsta åsryggarna legat under vatten under Litorinahavsperioden. Landskapet består av flacka, skogbevuxna bergs- och moränzoner med lerjordar i de mellanliggande sänkorna.

I områdets västra delar finns väl bevarade villaområden från sekelskiftet 1800-1900. Öarnas strandområden har dock i huvudsak fått sin prägel av nyare fritidsbebyggelse, bl.a. i Borgå. Områdenas tillgänglighet är allmänt sett god, då de största öarna har broförbindelse till kusten.

S4 De inre havsvikarnas kustzon

Obs. i delgeneralplaneområdet ingår endast den sydvästra delen av S4-landskapstypens område.

Innanför den egentliga innerskärgården och fastlandskusten ligger ett bälte av varierande bredd som utgör en förmedlingszon gentemot den nordligare lantbrukszonen. Typiska för området är de långa, smala igenväxande havsvikarna samt ett flertal s.k. glon som redan har förlorat förbindelsen med havet. De är före detta havsvikar, flador, som har avstängts genom landhöjningen.

Till sin terräng är området varierat. Skogshöjder och åsar omväxlar med odlingsdalar och havsvikar. På åsarnas sluttningar, i det forna Litorinahavets skärgård har man funnit flera bosättningar från stenåldern.

Byarnas bosättning har koncentrerats nära havsvikarnas stränder, i anslutning till lerjordarna som har höjt sig ur Litorinahavet. Bybebyggelsen är delvis förändrad och förnyad till sitt byggnadsbestånd.

Kulturlandskapet i Borgå ådal

De äldsta vägsträckningarna som förbinder byarna har till stor del förblivit i bruk.¹

1 Itä-Uudenmaan maisematyyppit, Itä-Uudenmaan liitto 2007

3. UTREDNINGSSOMRÅDETS BYGGDA KULTURMILJÖ

3.1 Centrala karaktärsdrag och tidsskikt i den byggda kulturmiljön

Borgå stads centrala område utgör en urban tätortshelhet som omges av ett utbrett landsbygdsområde och ett flertal byar. Söder om de centrala delarna finns ett vidsträckt kust- och skärgårdsområde.

BOSÄTTNING, NÄRINGAR OCH KULTURLANDSKAP

Områdets kulturlandskap har en lång historia. Spår av bosättning finns ända från stenåldern. Sin mest permanenta bosättning erhöll Nylands östra del efter det andra korståget (1238 eller 1239) till Tavastland, då svenska nybyggare anlände till Östra Nylands kust. Sin huvudsakliga befolkning fick trakten i slutet av 1200-talet, då området koloniserades från Sverige i avsikt att knyta den nya riksdelen fastare till moderlandet.

Karaktärsdragen i kulturlandskapet har formats av de näringar som bedrivits här, jordbruk, boskapsskötsel och fiske. Ådalar och låglänta marker har successivt uppodlats.

Hur kulturlandskapet har formats har i betydande mån påverkats av färdlederna. Äldst av dem är åarna, längs vilka det sedan gammalt har bildats en riklig bosättning. Samtidigt har de förmedlat trafik mellan kusten och inlandet. Dessutom har de gett drivkraft till de talrika kvarnar som har funnits vid åarnas strömdrag ända sedan medeltiden. Också i skärgården har bebyggelsen ofta koncentrerats invid goda farleder och skyddade hamnplatser.

Kommunens administrativa, kommersiella och kyrkliga huvudort har allt sedan medeltiden varit Borgå stad, därifrån bosättningen har spridit sig tämligen jämnt över den kringliggande landsbygden.

Herrgårdarnas och bondgårdarnas markägförhållanden, byggnadsskick och odlingsmetoder har format kulturlandskapets drag. Byarna placerades huvudsakligen vid vattendragen och i närheten av åsarna. Åkrarnas tegindelning och allmogebosättningens tätt bebyggda gruppbyar var fast förbundna med varandra. Bybebyggelsen har senare till stor del splittrats till följd av stor- och nyskiftena.

Vid sidan om de huvudsakligen av bönder bebodda byarna förekommer byar som domineras av herrgårdar. I sådana byar där odlingen främst har baserat sig på herrgårdarnas hushållning har bosättningen koncentrerats till själva herrgården och dess mer avlägsna underlydande gårdar. Att torpen och backstugorna blev självständiga i början av 1900-talet förändrade inte väsentligt den här strukturen.

Vid kusten har fiske och sjöfart varit de viktigaste näringarna. Enskilda fiskarboställen som legat avskilt från tätbebyggelsen har varit kännetecknande för kusten och skärgården.

Under den senare delen av 1800-talet tillkom industriverksamhet vid sidan av de traditionella näringarna. I anslutning till den uppstod arbetarbosättning med den karakteristiska utformning.¹

BYGGNADS- OCH OMRÅDESOBJEKT, EXEMPEL

I avsnitten 3.2–3.6 presenteras valda exempel på objekt och byggnader som i kulturmiljöutredningen har klassificerats som värdefulla

¹ Korvenmaa 1980; Ockenström 2007. Texten baserar sig i huvudsak på texten i Pekka Korvenmaas inventeringsrapport (1980)

Bybebyggelsen och landskapet i Veckjärvi, vy från boningshuset på Staffans mot sydost år 1896. Borgå museum

Fladan – Borgå ås mynning, foto från år 1909. M. L. Carstens samling, Museiverket, Historiska bildsamlingen

3.2 Byarnas utveckling och den agrara bosättnings särdrag

Byarnas bondgårdar hade före storskiftet legat på de tätt bebyggda bytomterna. För byarnas äldsta hemman finns det jordregisteruppgifter från och med 1540-talet. På 1500-talet fanns det inom hela f.d. Borgå landskommuns område ca 500 gårdar, av vilka 300 skattehemman, 50 kronohemman, 50 frälsesäterier och 100 frälsehemman. Kronan övertog genom olika förfaranden frälsejord och ödehemman, som till största delen omvandlades till kronohemman. Till kronohemman hade den åbo som brukade hemmanet inte arvsrätt, men senare blev det tillåtet att inlösa kronohemman till skattehemman.¹

Ursprungligen var hemmanen i byarna av ungefär samma storlek och tillräckligt stora för att försörja odlarens familj. Detta förhållande ändrades, då en del bönder lyckades skaffa sig större egendom och uppnådde en ledande ställning.

Byarnas täta gruppbosättning började på många håll splittras genom de jordskiften som förrättades från och med 1700-talet, av vilka storskiftet var det mest betydelsefulla. Vid skiftena strävade man efter att skapa en enhetlig åkerareal med tillhörande tomt för varje gård, i stället för de tidigare tegarna. Det här medförde att åtminstone en del av gårdarna flyttades rätt långt bort från byns gamla centrum till sina egna ägor. I början av 1900-talet genomfördes skiftesreglering i landsbygdens byar, varigenom den täta bystruktur som ännu återstod glesades ut ytterligare och nya gårdscentra bildades både i de gamla byarnas näromgivning och på längre avstånd.

¹ Begreppen kronohemman, säteri, frälsehemman och skattehemman, se rapporten s.102-103

JORDBRUKENS BYGGNADER OCH GÅRDSMILJÖER

Bondehemmanens byggnadstypologi behandlas i avsnitt 3.6.

TORP OCH BACKSTUGOR

I anslutning till herrgårdar och förmögna bondgårdar började grundades torp från och med 1700-talet. Inom bystrukturen uppstod i synnerhet från slutet 1800-talet en småskalig hantverkar- och backstugubosättning.

Den s.k. torparlagen från 1918 gav torpare och backstugusittare rätt att inlösa jord.

ÅTERUPPBYGGNADSTIDENS BOSÄTTNING

Återuppbyggnadsperioden efter kriget (1945–55) syns förutom i stadsområdet i Borgå också i landsbyarnas centra och i glesbygdsområdena, där det grundades jordbrukslägenheter för Karelens förflyttade befolkning.²

² Selén I 1996, 312-314

Den täta, väl bevarade bybebyggelsen i Finnby avtecknar sig tydligt i landskapet. Vy från Kiala gårds håll.

Karelarbyns vida odlingslätt kantas av för återuppbyggnadstiden karakteristiska gårdscentra med bostads- och ekonomibyggnader bland gårdsträd.

HERRGÅRDSHELHETERNA OCH DERAS BYGGNADER

Rusttjänsten och frälsesystemet som instiftades genom Alnsö stadga år 1279 skapade förutsättningarna för att bilda stora jordagods. Småningom blev frälsevärdigheten ärftlig och adeln blev en privilegierad grupp, som hade rätt att besitta jord skattefritt. En gård där en adlig ägare var fast bosatt började kallas "säteri". Skillnaden mellan frälse- och skattehemman bestod till år 1864.

I Borgå härstammar herrgårdarna Stensböle, Haiko, Drägsby och Kiala från medeltiden. Ännu i nutiden ingår bevarade herrgårdsbyggnader från 1700-1800-talet i byggnadsbeståndet. Under 1700- och 1800-talet bildades ytterligare ett antal nya herrgårdar, såsom Kallola och Saxaniemi.

För herrgårdarnas gårdscentra typiska byggnader är förutom karaktärsbyggnaden och flygelbyggnaderna stora ladugårdar, stall, sädesmagasin, dagsverksstugor och inspektorsbyggnader.

Isådana byar som dominerades av herrgårdshushållningen har bosättningen koncentrerats till själva herrgården och dess mer spridda underlydande gårdar. Herrgårdsägaren hade ofta landbönder som skötte gården, medan ägaren i huvudsak var bosatt på annat håll.

Drägsby gård, teckning av Johan Knutson i verket Zacharias Topelius: Finland framställt i teckningar (1845 - 1852). Museiverket

Kallola gård i landskapet vid Borgå å 1960, foto Poutvaara. Museiverket, Historiska bildsamlingen

Kiala gårds spritfabriks byggnader

Stensböle gårds gårdscentrum med bostads- och ekonomibyggnader. Ortoflygbild från år 1950, MML/LMV geodataportalen Paikkatietoikkuna

LANDSBYGDENS TRÄDGÅRDSKULTUR

Ett värdefullt inslag i landsbygdens byggda kulturmiljö utgör de gamla ädla träd och andra parkträd som har bevarats i herrgårdsparkerna och på jordbrukshemmanens gårdsplaner samt i form av alléer som leder fram till husen eller solitära gårdsträd som framträder i landskapet.

Trädgårdskonstens strömningar har inverkat på utformningen av de förmögnare bondgårdarnas och villornas trädgårdar under 1800-talet och i början av 1900-talet. I den landsbygdsbebyggelse som uppstod på 1900-talet representeras trädgårdskulturen exempelvis av klippta häckar och terrasseringar, karakteristiska perenner och blommande buskar.

Vy från trädgården på Haiko i slutet av 1800-talet. Museiverket, Historiska bildsamlingen

Ovan: Den klippta granhäcken på Brasas gård. Nedan: Trädgårdsstaketet vid ett hus i Finnby byacentrum är byggt med granitpelare.

Ståtliga solitärträd hör till herrgårdarnas och jordbrukshemmanens trädgårdskultur, bild från Kallola..

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

FRITIDSBOSÄTTNING, VILLOR OCH SOMMARSTUGOR

Vid sidan om byggnader för boende och lantbruk började också andra byggnadstyper förekomma från och med slutet av 1800-talet. Den stigande levnadsstandarden, ångbåtstrafiken och trävaruindustrins utveckling skapade förutsättningar för villakulturen, som på 1900-talet följdes av en allt mer utbredd sommarstugebebyggelse.

Björknäs, Hermansö

Villa Sjökulla i början av 1900-talet. Foto Borgå Museum

Albert Edelfelts villa på Haiko gårds ägor. Foto Signe Brander 1910. Museiverket, Historiska bildsamlingen

På Svinö tillkom från och med 1870-talet en villabebyggelse, där de mest påkostade villorna också fick trädgårdsterrasser och planteringar

3.3 Trafikleder och broar

Till områdets äldsta färdleder hör Borgå å och Svartsån.

Vägnätets viktigaste, från medeltiden härstammande vägsträckningar var i bruk ännu i slutet av 1800-talet: Stora Strandvägen från Åbo till Viborg, som hade varit landets viktigaste trafikled, och den gamla Tavastehusvägen som löpte längs västra stranden av Borgå å. Strandvägen korsade Borgå å på en bro nedanför kyrkbacken. Tavastehusvägen ledde norrut via Kiala och Saxby. Situationen förändrades först då den nya Borgåvägen blev färdig på 1930-talet.¹

År 1971 färdigställdes den nya landsvägen (stamväg 55) mellan Borgå och Mäntsälä, som ersatte den från medel-

¹ Korvenmaa 1980; Pentti 2020

tiden härstammande Gamla Tavastehusvägen.

År 1957 öppnades Mannerheimgatans bro som en del av det riksomfattande vägnätet.

I slutet av 1970-talet färdigställdes motorvägen Helsingfors-Borgå och i samband med bygget anlades i Borgå en omfartsväg för motorfordonstrafik.²

JÄRNVÄGEN OCH STATIONSOMRÅDET I BORGÅ

På 1860-talet blev handelsutbytet via hamnen allt viktigare och det uppstod behov av en järnvägsförbindelse till Helsingfors. Att man byggde en privat järnväg och järnvägsstation berättar om hur borgarna i kuststaden strävade efter att trygga trafik- och handelsförbindelserna

² Selén I 1996, 241-243

till inlandet. Tillståndet att anlägga en privat bana mellan Borgå och Kervo beviljades 1871. Banan anslöts till järnvägen Helsingfors-Tavastehus 1875. Stationsbyggnaden i Borgå ritades av arkitektbyrån Björnberg-Aspelin 1895. Banan såldes till staten 1917.

Borgå järnvägsstation har ett centralt läge i landskapet på västra stranden av Borgå å, mittemot Borgbacken och Gamla staden i Borgå. Stationsområdet befinner sig vid korsningen av de gamla huvudvägarna, Stora strandvägen och landsvägen till Tavastehus. Stationsområdet är representativt och dess nuvarande byggnadsbestånd härstammar i huvudsak från sekelskiftet 1800-1900.³

³ www.rky.fi

Järnvägsstationens område

Järnvägsstationens område

Järnvägsstationens område, den f.d. stationsbyggnaden.

3.4 Industrianläggningar och bosättning i anslutning till fabrikerna

Av de industrianläggningar som grundats kring Borgå stad och på den växande stadens område finns ställvis bara spridda lämningar, som Hattula sågs strandkonstruktioner och Konstfabriken som minner om Västra åstrandens industriella förflutna. I fråga om tegelbruket och skeppsvarvet på Svinö finns det ingen kännedom om några bevarade konstruktioner. Byggnader med anknytning till industri har inte heller bevarats på Sågholmarna utanför Hammars, där Borgå Ångsåg i tiden verkade. Bevarade industriminnesmärken inom stadens kvartersstruktur är till exempel Werner Söderström Oy:s förlag och tryckeri, som har utvidgats i flera skeden, samt Brunbergs f.d. söt-saksfabrik.

Betydande kulturmiljöer med anknytning till Borgåtraktens industrihistoria är Hammars och Tolkis med bostadsbyggnader.

HAMMARS

Då hamnen i Borgå å i slutet av 1700-talet inte mer var tillgänglig för havssjöfart uppstod en ersättande hamnplats i Hammars. Varvsverksamheten hade inletts på 1730-talet och på 1850-talet började utvecklingen till ett betydande skeppsvarv. Till Haikofjärden anlände under slutet av 1800-talet stora fraktfartyg från många länder, som lossades och lastades på redan utanför Hammars. Hamnen och varvet övergick i stadens ägo 1874. Fabrikören C. A. Lewins tegelbruk fungerade en tid under 1800-talet. På Kaunissaari anlades en lastningsplats 1863 och 1873

August Eklöfs ångsåg, som blev ett av de få stora sågverken i Nyland. Bolaget bedrev också skeppsbyggnad och snickeriindustri. Varvets verksamhet avtynade på 1920-talet.

Efter kriget fungerade ett varv för krigsskadestandsproduktion i Hammars. Aug. Eklöf Ab:s ångsåg lades ner 1955. Sågholmarnas byggnadsbestånd har försvunnit helt.

Bostadsbebyggelsen i Hammars tillkom från och med 1850-talet i och med industriverksamhetens tillväxt. Bostäder för ångsågens arbetare byggdes både på Sågholmarna och i Hammars, arrendetomter styckades ut från Gammelbacka gårds marker. Nära stranden uppstod

Den för Hammars karakteristiska, täta bybebyggelsen.

en bandformad bosättning, ett särpräglat arbetarbostadsområde utan en helhetsplan eller enhetliga byggnadsprinciper. De äldsta bevarade bostadsbyggnaderna är från slutet av 1800-talet, men största delen av byggnadsbeståndet härrör från förra delen av 1900-talet. Utöver bostadshusen i en våning finns det tre tidigare hyreskaserner på området. Bevarade byggnader från sågsamhällets tid är den f.d. skolan, affären, posten, arbetarnas hus och ungdomsföreningens hus.

Hammars bostadsområde och platsen för Borgå ångsåg är en byggd kulturmiljö av riksintresse.¹

¹ Itä Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys 2007; www.rky.fi; Nevanlinna 1996

Aug. Eklöf Ab:s ångsåg utanför Hammars. Foto från år 1909, M. L. Carstens samling, Museiverket, Historiska bildsamlingen.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

TOLKIS

I Tolkisområdet, som före industrialiseringen närmast hörde till randsområdena bortom kustens gamla jordregisterbyar och herrgårdar, inleddes den industriella eran 1875 vid Kattsundet, då Tolkis Ångsåg anlades där. Tolkis omvandlades till ett livligt industrisamhälle under ledning och inflytande av borgåbon August Eklöf, ägare till ångsågen, cellulosafabriken (1893) samt det närbelägna tegelbruket (1889). Eklöf och från 1910 bolaget Aug. Eklöf ombesörjde utöver sin industribyggnadsverksamhet i stor

utsträckning byggandet av bostäder och servicebyggnader i samhället in på 1960-talet.

Tolkis varv som hade anlagts på det tidigare tegelbrukets plats fungerade 1864-1964. Den från 1890-talet härstammande cellulosafabriken upphörde 1975, varefter Oy Tampella Ab verkade på området och från 1993 Stora Enso:s stora såganläggning till år 2009. Numera fungerar Borgå Energis kraftverk på industriområdet.

Områdets äldsta bevarade industribyggnader är från se-

kelskiftet 1900. Hela områdets utvecklingshistoria är fast förknippad med områdets industri, men till följd av förändringar har det traditionella sambandet mellan arbete och boende ändrats. Till Tolkis industriella arv hör bostadsområdena för fabriken anställda, de s.k. Vita linjen och Gråa linjen, som representerar en regelmässig och enhetlig arkitektur.¹

¹ Augustinrannan rakennetun ympäristön selvitys. FCG 2012; Lökfors 1996-1998

Aug. Eklöf Ab:s cellulosafabrik i Tolkis i Borgå 3.7.1961. Fotograf U.A. Saarinen. Journalistiska bildarkivet JOKA, Museiverkets bildsamlingar.

Vy mot industrimiljön i Tolkis från Sillvik.

August Eklöf Ab:s f.d. cellulosafabrik, i bakgrunden den höga kokeribyggnaden.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

3.5 Stadsbebyggelsens utveckling i Borgå, reglering av byggandet genom historien, stadsplan och byggnadsskick

I Borgå stad finns det två från varandra märkbart avvikande historiska trästadsområden, som är kända under namnen Gamla Borgå och Empire-Borgå.

GAMLA STADEN I BORGÅ

Borgå antas ha fått sina stadsprivilegier 1347. Platsen hade varit bebodd redan tidigare. Utgångspunkterna för Borgå stads utveckling var Borgå å, närheten till havet, den medeltida försvarsborgen och Stora Strandvägen. Staden anlades söder om Borgbacken, där ån, havet och Stora Strandvägen möttes.

Den gamla delen av Borgå stad har i huvuddrag behållit sin medeltida stadsplan och de viktigaste objekten från medeltiden, kyrkan och Borgbacken, utgör fortfarande dominerande inslag i stadsbilden.

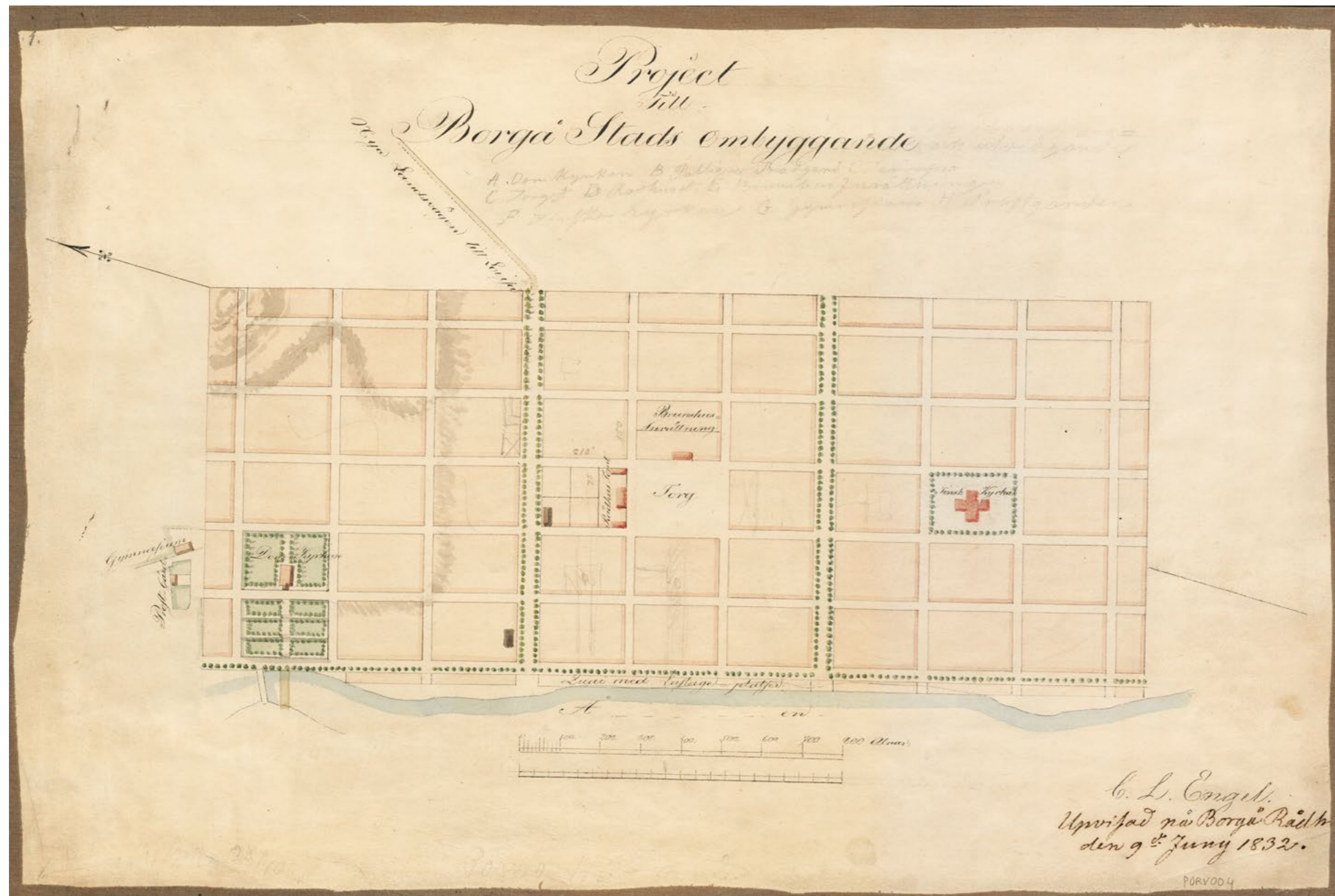
Gatunätet i Gamla Borgå består av sinsemellan parallella huvudgator och smala sidogator mellan dem. Torget har bildats på ett osökt sätt på ett område som inramas av två huvudgator, Ågatan och Mellangatan.

Frånsett kyrkan härstammar området byggnadsbestånd i huvudsak från tiden efter branden år 1760. I staden finns en exceptionellt representativ trästadsmiljö från slutet av 1700-talet.¹

¹ Kärki 1972, Tuomi 1995, 25-26

Lantmätare Timoth Winters uppmätningsskarta från år 1793. Nere till höger syns situationsplanen för Näse begravningsplats. KA.

Project till Borgå Stads ombyggande, Carl Ludvig Engel 1832, KA. Till vänster syns den gamla bron och Borgå Gymnasium som har blivit utanför den nya rutnätsplanen. Norr är till vänster på kartan.

EMPIRE-BORGÅ

Enligt Kejsar Nikolaj I:s dekret 1830 skulle en ny stadsplan för Borgå uppgöras. Samtidigt utfärdades byggnads- och reparationsförbud i gamla staden. Avsikten var att både utvidga staden och ersätta hela den gamla stadsstrukturen med en ny kvartersstruktur och ett nytt gatunät. Planläggningsuppdraget förmedlades av generalguvernör Zakrevskij, som också i övrigt verkade för att förnya stadsplanerna i Finlands städer. Enligt Zakrevskijs direktiv skulle planen uppgöras med iakttagande av "största möjliga och för de lokala förhållandena tillämpade regularitet". De centrala målsättningarna berörde stadens interna hierarki, brandsäkerhet, hygien och representativitet.

Uppdraget att uppgöra stadsplanen gavs till intendentskontorets chef Carl Ludvig Engel. Engels stadsplan år 1832 utformades som en luftig rutnätsplan enligt empiridens planläggningsprinciper, en rektangel orienterad i samma riktning som Borgå å, med fem kvarter på bredden och nio på längden. Kvarteren var indelade i sex tomter. Engel rekommenderade att tomterna i stadens centrala delar skulle slås samman, då detta skulle befrämja ett enhetligt byggande.

Planområdet kantades av en zon med mindre tomter. Mitt i staden hade ett kvarter sparats ut som ett öppet torg, i stadens södra och norra del fanns två öppna platser för kyrkor. Den medeltida kyrkan, asymmetriskt belägen på den norra platsen, var den enda delen av den gamla staden som skulle bevaras. Planområdet var indelat i tre stadsdelar, åtskilda av två tvärgator av dubbel bredd, vilka redan från början planerades som trädplanterade perspektivgator. Vid åstranden hade en bred parkgata förlagts mellan dessa. Engel hade velat placera en ny bro i västra änden av den nuvarande Mannerheimgatan, men

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

på grund av Näse gårds ägo gränser var detta inte möjligt.

Centrum för stadens affärs- och sällskapsliv skulle finnas kring torget. Rådhuset planerades till en början på torgets norra sida, societetshuset på den östra sidan och bakom detta en park med en svängd promenadväg runt en hälsobrunn. I den brant sluttande terrängen mellan den gamla kyrkan och ån placerade Engel en terrasserad park.

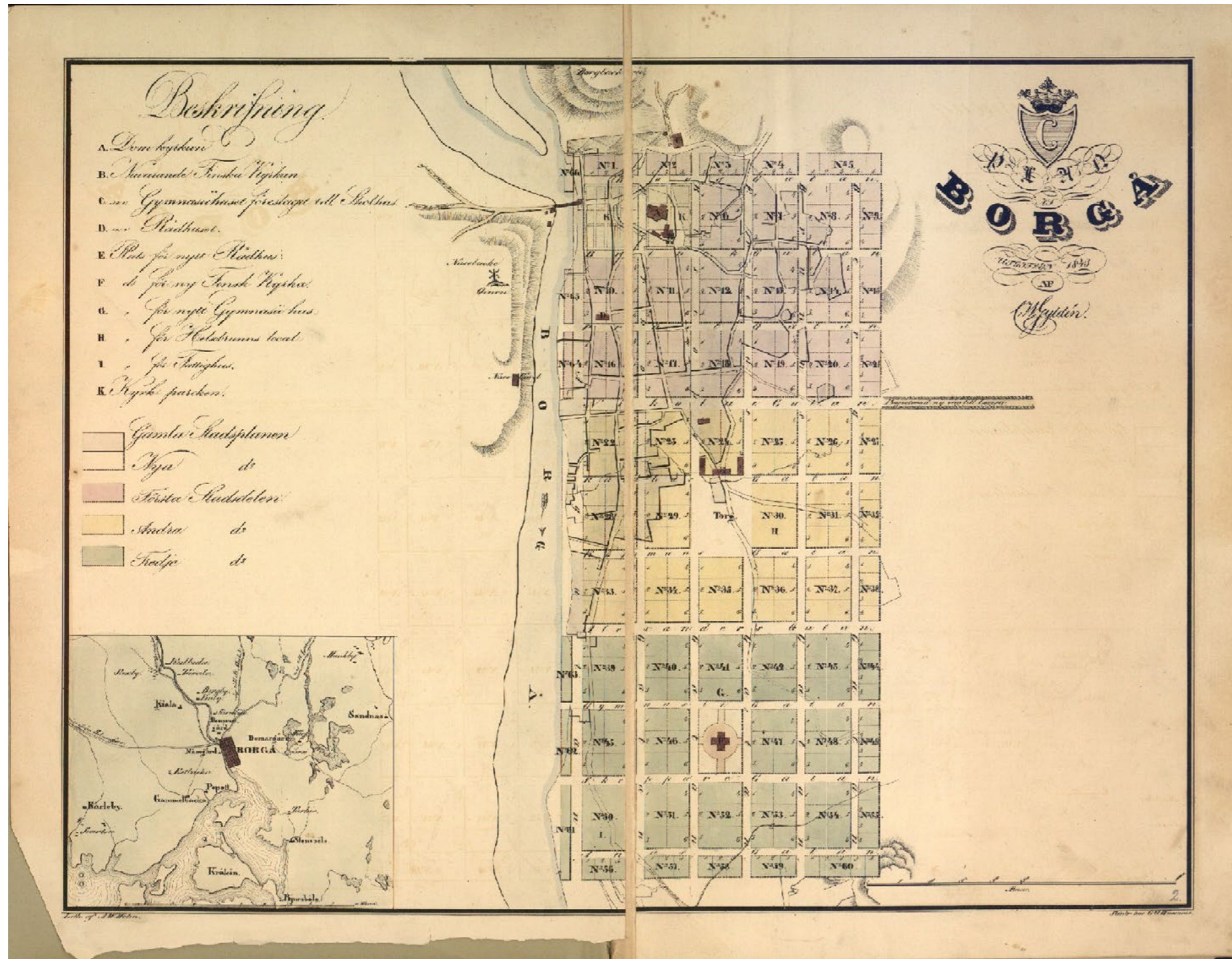
Breda parkgator och stora torg ansågs hindra eldsvådor från att sprida sig. Brandsäkerheten dikterade också hur tomterna skulle bebyggas och planteras. Staden planerades byggas i trä och endast envåningshus var tillåtna. Tvåvåningshus av trä tilläts inte av brandsäkerhetsskäl. Det enda undantaget utgjorde det stora societetshuset vid torget, som fick byggas i två våningar.

Stadsplanen och byggnadsförbudet förblev i kraft. Byggandet kom i gång först efter en brand i den södra delen av gamla staden. Byggnadsverksamheten tog fart på 1840-talet. En nybyggnadskommitté övervakade byggandet inom ramen för de av Engel uppställda bestämmelserna. Då utbyggnaden av empirestaden skedde endast gradvis fram till slutet av 1800-talet, krävdes det av omtanke om stadsbilden att träplank uppfördes kring obebyggda tomter. Därigenom skapades ett intryck av ett enhetligt, avgränsat gaturum. Då kommitténs arbete upphörde övergick byggnadstillsynsupdraget till magistraten, under vars överinsyn rutnätsplanens hela område småningom bebyggdes enligt stadsplanens principer.

Affärslivet stannade kvar på gamla stadens sida mellan Rådhuset och Nikolajgatan, nuvarande Mannerheimgatan. Den södra delen förblev främst en stadsdel för ämbetsmän och skolor.

Stadsplaneområdet och stadens rågranne, Ånäs säteris ägor. Kartan där den nya stadsplanen har ritats in är från år 1833. KA.

Borgå stads nya stadsplan och stadsdelar, tryckt karta från år 1843, C. W. Gylden. Jyväskyläns yliopisto. Empirestadsplanens regelbundna kvartersindelning har ritats in på en underlagskarta, som visar den medeltida stadens gatunät.

Då Engels plan slutligen kom att förverkligas endast utanför gamla staden, erhöll det centrala stadsområdet i Borgå sin nuvarande stadsbild med två mycket olika delar.

Rutnätsplanens område i Borgå bebyggdes under ett sextio år i stort sett enligt samma principer. Först i slutet av 1800-talet medförde förändrade målsättningar och byggandets ökande volym en splittring av empirestadens enhetliga karaktär. I empirestadens kvarter började man bygga nya stenhus i flera våningar, såsom bank- och affärsbyggnader. Förutom det nya bankhuset i hörnet av Runebergsparken uppfördes nya bankbyggnader kring det nya Krämaretorget som hade öppnats upp i gränsområdet mellan gamla Borgå och empirestaden.

Empiretidens regelbundna rutnätsplan har bevarats väl, men inom dess kvartersområden har byggnadsbeståndet från 1840- och 1850-talet i stor utsträckning förnyats från och med 1960-talet.¹

PARKGATOR, PARKER, PLANTERINGAR OCH STRÄNDER

I de finländska städernas stadsplaner under 1800-talet spelade parkgator, planterade skväror och strandparker en betydande roll, särskilt från 1850-talet framåt. I Borgå centrum har en serie parker utvecklats successivt; Ågatans strandpromenad, Stadsparken, Runebergsparken, stads husets park och planteringen på torget.

Målet för det stadsplaneringsarbete som styrdes av generalguvernör Zakrevskij var att skapa en representativ, enhetlig stadsbild, där luftighet och trädplanteringar bildade ett skydd mot de förödande stadsbrändernas framfart. Stadsdelarna skildes åt av rader av lövträd och breda gator.

1 Kärki 1971, 36-37; Tuomi 1995, 25-26

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

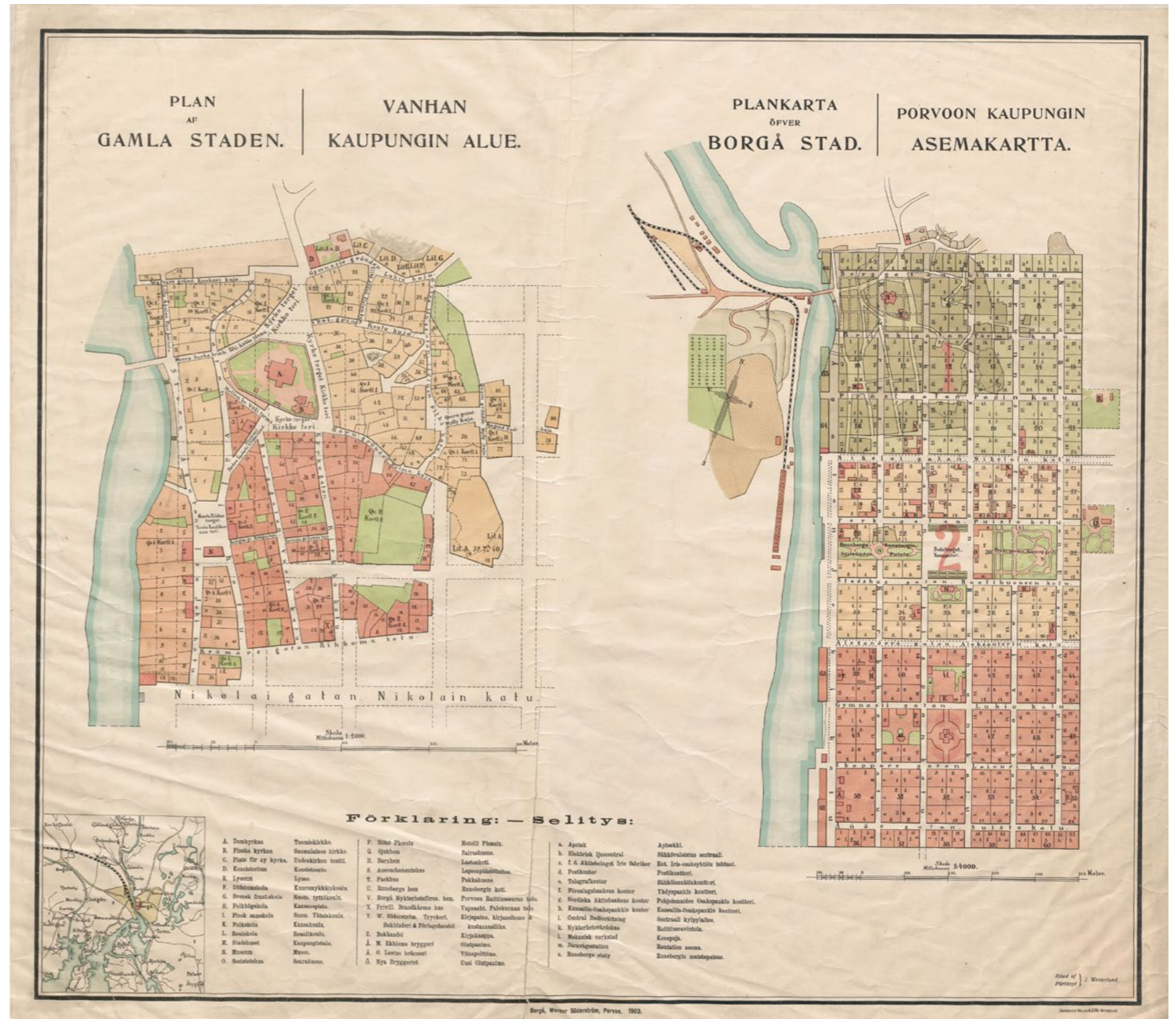
Senare stadsplaneändringar, som gällde utvidgningen av Societetshusets park 1852 och i synnerhet Promenadparken, som öppnades upp mellan torget och åstranden 1865–1869, förstärkte stadens parkkaraktär.

Den nuvarande stadsparken, ursprungligen Societetshusets park, hade redan från början stor betydelse för hela empirestadsdelen. Från torget ledde portar in i den inhägnade parken, som efter tidens sed var avsedd endast för ståndspersoners bruk.

Stadens borgerskap inlöste 1863 fyra tomter i kvarteren mellan torget och ån för att där anlägga en tidsenlig esplanad. Nödåren fördröjde planteringsarbetena i parken, som slutfördes först 1872. År 1883 beslöt man resa en staty över Johan Ludvig Runeberg i esplanadparken.

Trots att läns guvernören hade beordrat trädplanteringar på torget 1852, tillsattes först 1860 en planteringskommitté, till vilken en trädgårdsmästare från Helsingfors kallades som sakkunnig.¹ 1863 godkände senaten en plan för trädplanteringar på torget, Nikolajgatan, nuvarande Mannerheimgatan, och Alexandersgatan.

Enligt Engels stadsplan skulle Borgå ås strandlinje rätas ut och till sina centrala delar planteras med trädrader. Olikheten mellan den bevarade gamla staden i Borgå och den förverkligade empirestaden från 1800-talet framträder tydligt i vyn över stranden, där de kännetecknande dragen utgörs av den gamla delens strandmagasin, vars gavlar når ut till strandkanten, och den nyare delens från byggnader fria, rätlinjigt anlagda strandområde.²

Borgå gamla stads område år 1903. Den gamla rutnätsstadsplanen var ännu i kraft, men den hade förverkligats endast i den sydligaste delen av den gamla staden. Louis Sparre talade redan i offentligheten om den gamla stadens värden.

¹ Den anlidade trädgårdsmästaren av tyskt ursprung, Carl Helm (1811-1875), är känd bl.a. för sitt arbete med Brunnsparken i Helsingfors.

² Kärki 1971, 36-37; Tuomi 1995, 25-26; Harju 2020

Utanför stadsplanens område blev Näsebacken på västra åstranden en omtyckt promenadplats. År 1912 uppfördes restaurangbyggnaden Furunäs i parken.

Kokonbackens folkpark och dess parkskog har varit en populär plats för fritidsvistelse och rekreation för borgåborna ända sedan slutet av 1800-talet. I folkparken har man ordnat folkfester och idrottstävlingar och också i övrigt tillbringat sin lediga tid. I trädgårdsmästaren Anders Fredrik Rydbergs bevarade, ursprungliga projekt från år 1891 för parken ingår slingrande gångar och ett utsiktstorn eller lusthus placerat på bergets krön. Även om folkparkens historiska drag senare har fördunklats, hör bl.a. ädla lövträd och en lindallé till de bevarade inslagen från parken i landskapsstil. Den som parkplanerare kände Rydberg har också utarbetat planen för stadshusets gårdsområde år 1893.¹

Från och med slutet av 1700-talet började Borgbacken väcka intresse som sevärighet och platsens betydelse som fornminne och rekreativområde tilltog under 1800-talets lopp. I slutet av seklet började man ordna folkfester och andra publikställningar på Borgbacken.

Arkitekt Bertel Jung planerade i sina stadsplaner under början av 1900-talet nya parker, parkaxlar och parkgator mellan kvarteren i den växande stadsbebyggelsen bl.a. på Kvarnbacken, Andersberg, Jonasbacken och i Östermalm. Det år 1915 färdigställda stadsplaneförslaget, som inte blev fastställt i det skedet, representerade de nya strömningarna inom dåtida stadsplanering.²

Att Nationalstadsparken i Borgå grundades 2010 innebar att kulturmiljö och rekreativområden på ett betydelse-

fullt sätt förenades till en omfattande helhet. I den ingår såväl centrala fornminnesområden och historiska stadsdelar som etablerade gamla park- och rekreativområden samt naturskyddsområden.³

NÄSE BEGRAVNINGSPLOTS

Begravningsplatsen på Näsebacken väster om Borgå är en av de äldsta begravningsplatserna i vårt land som har anlagts utanför stadsområdet. Begravningsplatsen som var gemensam för Borgå stad och den omgivande landskommunen invigdes 1789. Med åren kom den att bli en omtyckt promenadpark för stadsborna.

På begravningsplatsen finns ett stort antal släkt- och familjegravar för märkespersoner ur affärs- och kulturlivet i Borgå. Om traktens högre ståndskultur minner de gravkapell som har tillhört herrgårdarna Jackarby, Stensböle, Boe och Drägsby.

Begravningsplatsens område har utvidgats i flera skeden, för första gången 1868. Kapellet som invigdes 1907 hade ritats av professor Gustaf Nyström.

Näse begravningsplats är en byggd kulturmiljö av riksintresse.⁴

DET VÄXANDE STADSPLANEOMRÅDET

I början av 1900-talet rådde bostadsbrist i staden, framför allt saknades arbetarbostäder till rimlig kostnad. Tomter planlades i Östermalm från år 1905 och på Kvarnbacken 1912. Från 1919 började arrendetomter delas ut på

³ Porvoon kansallinen kaupunkipuisto <https://www.porvoo.fi/kansallinen-kaupunkipuisto/>

⁴ Selén I 1996, 556-561; www.rky.fi

Kvarnbacken och Jonasbacken. Under 1920-talet byggdes arbetarbostäder på dessa områden med lån som beviljades dels av staden, dels av bankerna.

Stadsplaneringen på den växande stadens expansionsområden påverkades av de nya ideal som hade trätt fram i arkitekturdebatten kring sekelskiftet 1900. Intryck togs bl.a. från de nya engelska trädgårdsstäderna och österrikaren Camillo Sittes skrifter. Strävan blev att följsamt infoga kvarterstruktur och gatulinjer i den omväxlande terrängen.

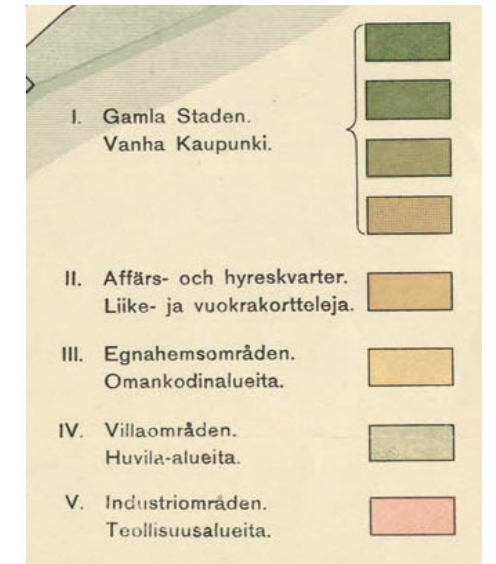
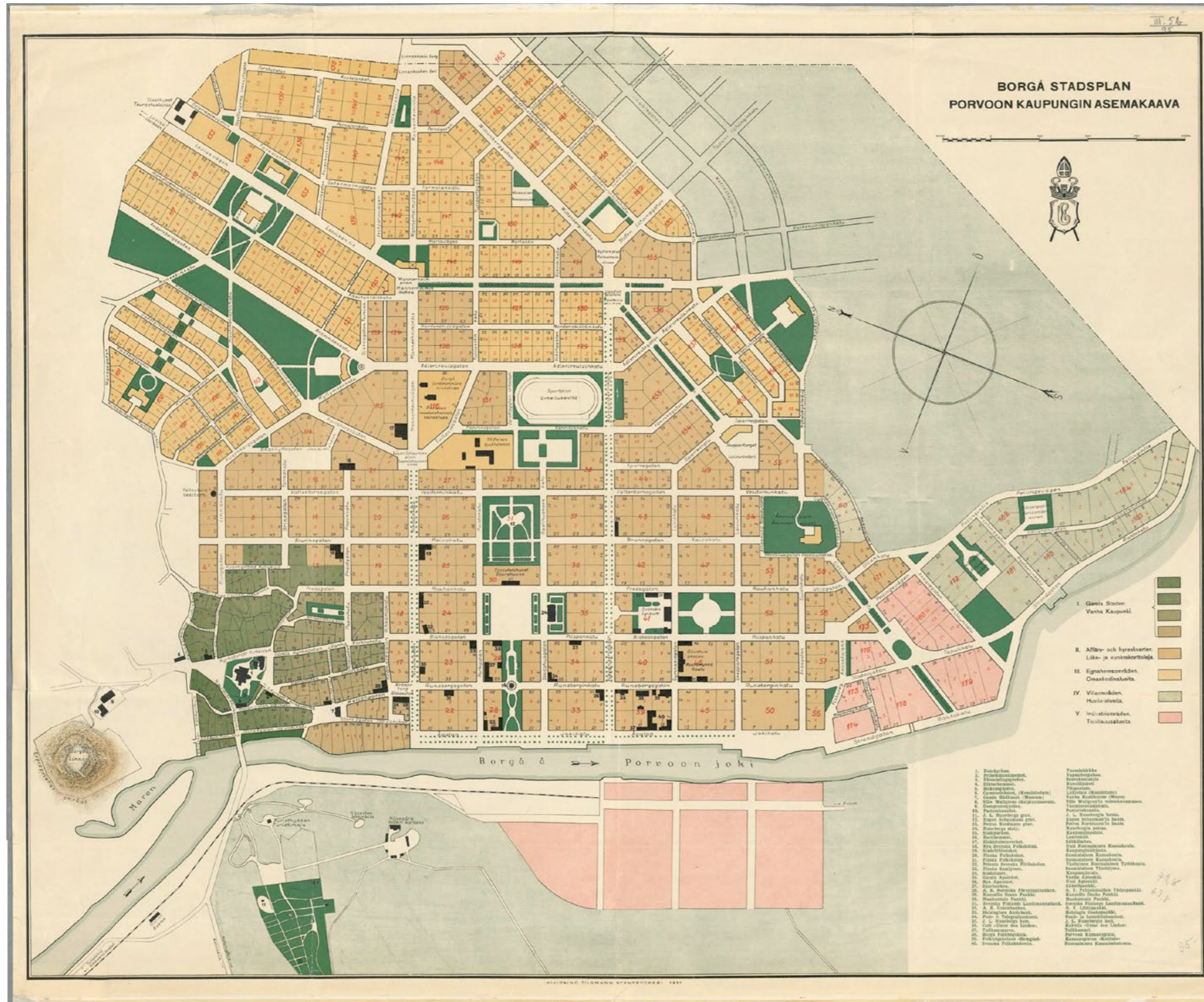
I Borgå kan den nya tendensen ses i de planer för stadens utvidgning som utarbetades 1915-1923 och 1928-1930 av Bertel Jung, som 1908-1915 hade verkat som Helsingfors stads första stadsplanarkitekt. För områdena öster och söder om rutnätsplanen uppgjorde Jung 1915 en stadsplan, som fastställdes i sin slutliga form 1930. Arbetarbostäderna hade i planen koncentrerats till Kvarnbacken och Jonasbacken. Nya stadsdelar var bl.a. Andersberg, Östermalm och Jonasbacken. Särskilt byggandet i Östermalm tog fart i och med den nya stadsplanen.⁵

EGNAHEMSOMRÅDEN AV TRÄDGÅRDSSTADSTYP

De egnahemsområden som planlades och byggdes öster om Gamla Borgå och empirestadsdelen under 1900-talets första årtionden, så som Kvarnbacken, Jonasbacken och Hantverkaregatans område, representerar som miljöer trädgårdsstadens idé; tomterna är stora och av trädgårdskaraktär och byggnadsskicket är enhetligt. Inom området finns alltså väl bevarade, lummiga och stadsbildsmässigt helgjutna kvarter.

⁵ Westerlund-Koskimies 2008, 177

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

1. Domkyrkan. 2. Frihetsmonumentet. 3. Församlingsgården. 4. Diktarhemmet. 5. Biskopsgården. 6. Gymnasiehuset, (Konsistorium) 7. Gamla Rådhuset. (Museum) 8. Ville Wallgrens skulpturmuseum. 9. Domprostegården. 10. Pastorskansliet. 11. J. L. Runebergs grav. 12. Eugen Schauman's grav. 13. Petrus Nordmann's grav. 14. Runebergs staty. 15. Stadsparken. 16. Barnhemmet. 17. Elektricitetsverket. 18. Nya Svenska Folkskolan. 19. Stadsbiblioteket. 20. Finska Folkskolan. 21. Finska Folkskolan. 22. Privata Svenska Flickskolan. 23. Finska Samlyceet. 24. Stadshuset. 25. Gamla Apoteket. 26. Nya Apoteket. 27. Sparbanken. 28. A. B. Nordiska Föreningsbanken. 29. Kansallis Osake Pankki. 30. Maakuntain Pankki. 31. Svenska Finlands Landtmannabank. 32. A. B. Unionbanken. 33. Helsingfors Aktiebank. 34. Post- & Telegrafkontoret. 35. J. L. Runebergs hem. 36. Café »Unter den Linden». 37. Tullkammaren. 38. Borgå Folkhögskola. 39. Folkhögskolans »Hemgård». 40. Svenska Folkakademin.	Tuomiokirkko Vapaudenpatsas. Seurakuntatalo Runoilijakoti Piispantalo. Lukiotalo (Konsistorio) Vanha Raatihuone (Museo) Ville Wallgren'in veistokuvamuseo. Tuomiorovastintalo. Pastorinkanslia. J. L. Runebergin hauta. Eugen Schauman'in hauta. Petrus Nordmann'in hauta Runebergin patsas. Kaupungipuisto. Lastenkoti. Sähkölaitos. Uusi Ruotsalainen Kansakoulu. Kaupunginkirjasto. Suomalainen Kansakoulu. Suomalainen Kansakoulu. Yksityinen Ruotsalainen Tyttökoulu. Suomalainen Yhteislyseo. Kaupungintalo. Vanha Apteekki. Uusi Apteekki. Säästöpankki. O. Y. Pohjoismaiden Yhdyspankki. Kansallis Osake Pankki. Maakuntain Pankki. Svenska Finlands LandtmannaBank. O. Y. Liittopankki. Helsingin Osakepankki. Posti- ja Lennätinkonttori. J. L. Runebergin koti. Kahvila »Unter den Linden» Tullikamari. Porvoon Kansanopisto. Kansanopiston »Kotitalo» Ruotsalainen Kansanakatemia.

Stadsplan för den växande staden, fastställd 1930. Bertel Jung. Norr är till vänster på kartan. <https://www.doria.fi/handle/10024/92022#&gid=1&pid=3>

Förklaring till kartan

Krigarbyns situationsplan 1941, Anna-Lisa Stigell. Borgå museum

ÅTERUPPBYGGNADSTIDENS EGNAHEMSOMRÅDEN

Krigarbyn, avsedd för svenskspråkiga krigsveteraner, uppfördes med talkokrafter åren 1941-1944 i närheten av Borgå centrum enligt en situationsplan av arkitekt Anna-Lisa Stigell. Enligt 1945 års jordanskaffningslag var städerna skyldiga att överlåta tomter till den förflyttade befolkningen, frontmän och andra behövande. Under återuppbyggnadstiden på 1940-50-talet planlades nya bostadsområden i stadens utkanter, som förlades till skogsbackar eller tidigare odlingsmarker bl.a. Järnböle, Velkalaområdet och Näse egnahemsområde.

På dessa nya egnahemsområden tillämpades fortfarande de för trädgårdsstaden kännetecknande principerna, som grönskande tomter av trädgårdskaraktär och klippa häckar som avgränsar gaturummet. Livsmedelsbristen motiverade att egnahemstomterna fick väl tilltagna mått, så att det blev plats för husbehovsodling. Tomter med möjlighet till trädgårdsodling planlades ännu på 1960-talet till exempel på området vid Rönnevägen.

I Miljöministeriets publikation om finländska trästäder från 1995 påpekade Maire Mattinen att de gamla trästädernas utvidgningsområden, med trähusbebyggelse från början av 1900-talet, nästan helt hade utplånats. I så fall har det på de egnahemsområden, som gränsar till det äldre stadsplaneområdet i Borgå, bevarats en för finländska förhållanden sällsynt omfattande bostadsmiljö, som präglas av det tidiga 1900-talets trädgårdsstadsideal.¹

INKORPORERINGARNA

Gränslinjen för stadens administrativa område, ändringarna av gränserna och områdesinkorporeringarna har varit faktorer av avgörande betydelse för stadstätortens uppbyggnad och tillväxt i Borgå.

Stadsområdet i det gamla Borgå var litet och den gamla staden byggdes tätt i brist på expansionsområde. Staden gränsade i norr till prästgårdens område och i öster och söder till Ånäs säteris ägor. Då Ånäs införlivades med staden 1833 öppnades nya möjligheter att utvidga staden.

Borgå stads areal var ännu 1915 endast ca 10,3 kvadratkilometer. Borgå var en av Finlands minsta städer och stadsområdets tillväxt skedde inom landskommunens områden. Särskilt väster, sydväst och norr om staden uppstod

tätbebyggelse. Då Näse, Johannesberg och Hornhattula inkorporerades år 1927 blev också dessa en del av staden. Trots att Svinö införlivades med staden 1927 planlades där ingen tätortsbebyggelse.

Prästgårdsbacken, som låg utanför det planlagda området norrom den gamla stadens gräns, hade utbyggts tämligen okontrollerat med en mängd småhus. Tomternas och byggnadernas oregelbundenhet och brokighet var utmärkande för området. Då Prästgårdsbacken med omgivning inkorporerades 1954 fick Borgå 1505 nya invånare. Likaså anslöts en del av Järnböleområdet till staden. De områden med tätbebyggelse som hade uppstått nordväst om staden förblev däremot alltjämt på landskommunens sida.

På grund av den stadsliknande bebyggelsen som överskred kommungränserna började man tala om Borgå stadsregion. Till den räknades de närliggande tätorterna Gammelbacka, Uddas, Pepot, Estbacka, Ernestas, Hammars, Haiko och Tolkis, Finnby och Tarkis.

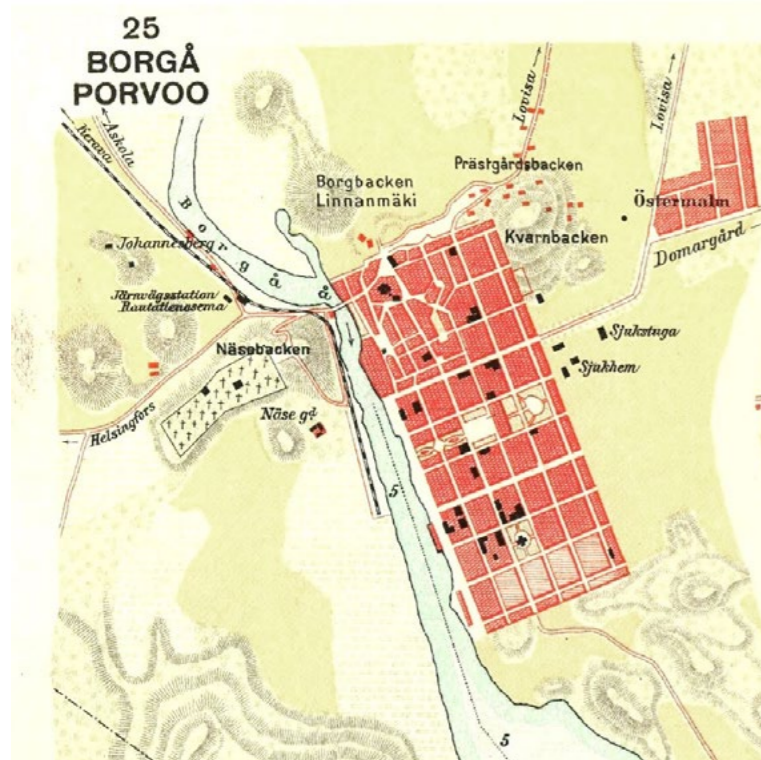
Borgå stad var på 1990-talet en av Finlands sista s.k. hålkakestäder. Kommunsammanslagningen som genomfördes 1997 ändrade på situationen, då landskommunens område införlivades med stadens markareal.²

1 Westerlund-Koskimies 2008, 177-178; Mattinen 1995,119

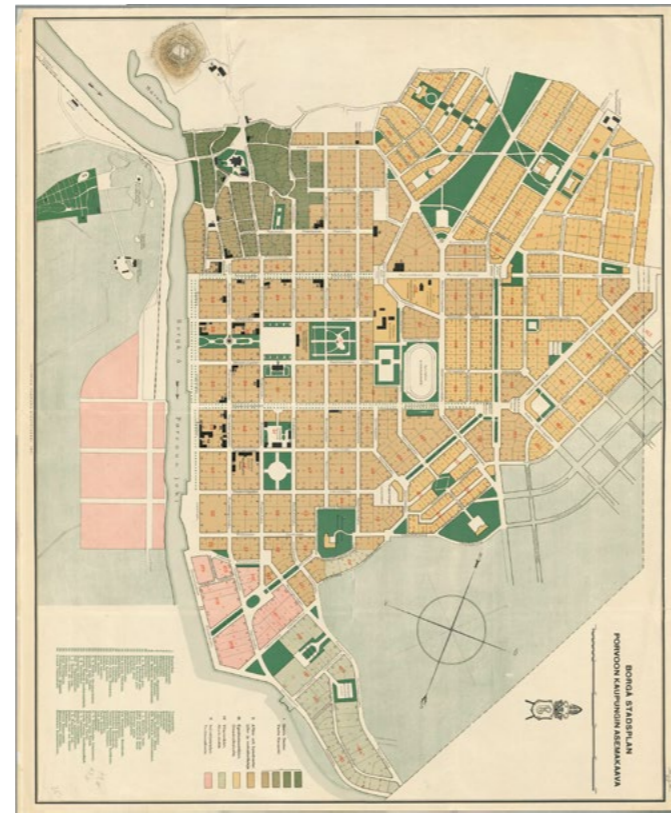
2 Westerlund-Koskimies 2008, 169, 177-178

STADSPLANEOMRÅDE OCH FÖRSTADSBEBYGGELSE

Karta över Borgå i en 1910 publicerad kartbok över Finland. Förstadsbebyggelse har uppstått på Prästgårdsbacken nordväst om gamla staden. Området Östermalm (Tarmola) är under byggnad.

I Bertel Jungs stadsplan (1931) ingår de nya bostadsområden av trädgårdsstadskaraktär som hade byggts ut och planerats i början av 1900-talet.

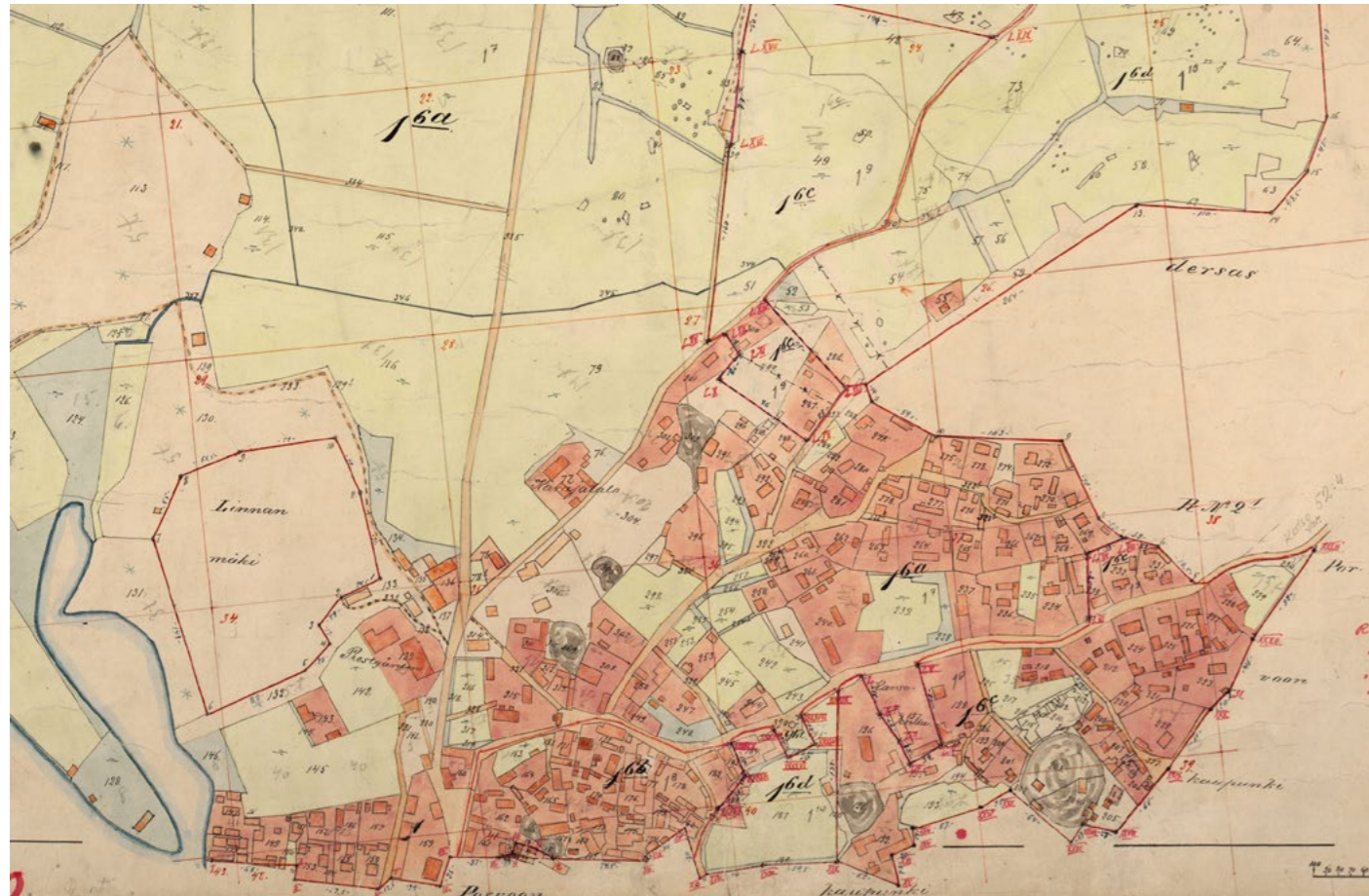

Stadengränsade i norr till Prästgårdsbackens by i landskommunen, där en tät förstadsbebyggelse hade uppstått i närheten av Stora Strandvägen på mark som hade arrenderats från prästgårdens ägor. Ägorna styckades upprepade gånger under 1900-talet. År 1952 bestämdes genom stadsrådets beslut att lägenheten Isomäki (1:8a), som gränsade till gamla staden, skulle överföras till Borgå stad. Utsnitt av en 1960 upprättad styckningskarta, där bebyggelsen framställs enligt en uppmätning från år 1926. MML/LMV

Prästgårdsbackens bosättning, i bakgrunden Hattula såg och Kiala. I förgrunden Utsiktsberget, den nuvarande Tunnbindareparken, och Östra Långgatan, till vänster Tunnbindarebacken, till höger Prästgårdsbackens finskspråkiga folkskola. Bilden är tagen från vattentornet som låg i norra ändan av Linnankoskigatan. Foto Matti Poutvaara, 1946. Museiverket Historiska bildsamlingen.

PRÄSTGÅRDSBACKEN OCH ADERTONBACKEN

Byggnadsbeståndet i den täta förstadsbebyggelse som hade uppstått utan stadsplan på Prästgårdsbacken enligt en styckningskarta från 1930. MML/LMV

Prästgårdsbackens område på en ortoflygbild år 1950. Gamla Kungsvägen slingrar sig genom området från sydväst mot nordost. Lantmäteriverkets licens för öppna data.

Till vänster bevarade byggnader vid korsningen av Gamla Kungsvägen och Torpgränd. Endast den röda byggnaden som syns i bakgrunden är skyddad i detaljplanen.

Till höger Östra Långgatan 36. Den rödmålade byggnaden vid gatan är skyddad i detaljplanen.

NYA HÖGHUSOMRÅDEN FRÅN 1960-1970-TALET

Från mitten av 1960-talet och under hela 1970-talet var befolkningstillväxten i Borgåregionen snabb. Inflyttningen från landsbygden till tätorterna och bygget av produktion-sanläggningarna i Sköldvik medförde ett stort behov av bostadsbyggande.

I Borgå byggdes nya stora bostadsområden i Gammelbacka, Näse och Vårberga. Befolkningens tyngdpunkt förflyttades småningom bort från centrum. Byggandets skala, elementbyggnadsteknikens utveckling och tidens planeringsmodeller ledde också i Borgå till att boendemiljön fick drag som var typiska för förortsbyggandet i hela Finland under samma period.¹

NYTT STADSBYGGANDE PÅ 2000-TALET

Det nyaste skedet i bebyggandet av Västra åstranden inleddes 2001, då man började bygga en modern trästad. Områdets detaljplan grundar sig på en inbjuden tävling, som anordnades 1998 under namnet Moderni puukaupunki / Modern trästad, där arkitekt Tuomo Siitonen segrade med förslaget "Urbs arbor". Alexandersgatans bro öppnades i oktober 2004 efter flera tiotal års beredning. Om västra åstrandens industrihistoria påminner den på området belägna Konstfabriken, kultur- och kongresscentret, som färdigställdes våren 2012.²

¹ Kontio, delgeneralplanens beskrivning 2004; Westerlund-Koskimies 2008, 158- 169

² Kulturmiljöutredningens bakgrundsmaterial, Borgå stad 2020

3.6 Byggnadstypologi och byggnadsskick

BYARNAS OCH HERRGÅRDARNAS BYGGNADSTYOLOGI

Pekka Korvenmaa har i sin publicerade inventeringsrapport om Borgå landskommun beskrivit karaktärsdragen i områdets traditionella byggnadskultur. För att beskriva typologin har även andra texter om byggnadskultur använts i följande avsnitt.¹

Landsbygdens bostadsbyggnadstypologi blev redan tidigt differentierad, det förekom bondehemman med boningshus av olika format, torp, hantverkarbostäder och backstugor, militieboställen, prästgårdar och herrgårdar. En låg, långsträckt knuttimrad byggnad med tak med längsgående åsar var länge den förhärskande byggnadstypen.

En byggnad med ett enda rum och vanligen ingång i gaveln är en av de äldsta kända bostadsbyggnadstyperna. Det knuttimrade rummet, som har haft en murad eldstad i ett hörn, har benämnts stuga. En typisk lösning har blivit en stuga med en förlängningsdel som antingen har bildat en enhetlig förstuga eller delats upp med en mellanvägg till förstuga och kammare, med ytterdörren på sidoväggen. En sådan s.k. enkelstuga har varit den typiska bostaden för landsbygdens mindre bemedlade befolkning, såsom backstugusittare och hantverkare. Dessa kunde finnas inne i byn som en egen, tät byggnadsgrupp. Enligt inventeringen har enstaka exempel på denna byggnadstyp bevarats inom undersökningsområdet.

Parstugan som byggnadstyp har främst varit en bostad för självvägande bönder och mer välbärgade torpare. Den med vind och skorsten försedda parstugan är en byggnadstyp som har förekommit ännu i början av 1900-talet.

Mossakrog, som har varit gästgiveri, är ett gammalt timrat boningshus med långa knutar, sockel av natursten och tak med längsgående åsar (117). Fasaderna är fodrade med röd lockläktpanel, fönstren har förnyats.

En gammal, mindre backstuga med sockel av natursten, sannolikt byggd på 1800-talet, Stenkulla (114). Fasaderna har gammal, rödmyllad brädfodring med lockläkt, fönstren är 6-rutade..

På platsen för gårdscentrum på ett gammalt stomhemman i Veckjärv finns ett boningshus av parstugetyyp med väl bevarat traditionellt utseende (144).

I den exceptionellt väl bevarade gårdsmiljön på Brasas (7) finns ett boningshus av parstugetyyp, timrat med långa knutar och med tak med längsgående åsar.

Den väl bevarade huvudbyggnaden på Sexmans, som ligger intill byvägen, är byggd i mitten av 1800-talet och av parstugetyyp (123).

¹ Korvenmaa 1980, Korhonen 2006

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

I parstugan ligger rummen på bägge sidor om en förstuga, bakom vilken ofta har inrättats en kammare.

En del gårdsbyggnader, som bodarna, har bibehållit sin traditionella form genom århundraden.

Olika exempel på jordbrukshemmanens byggnadstypologi är gårdsmiljöerna på jordbruken i Finnby, det i Veckjärv belägna Hongas, som härstammar från 1700-talet, samt Staffas med dess huvudbyggnad i empirestil och gårdsmiljö med bevarade ekonomibyggnader och bodar.

Den två våningar höga mangårdsbyggnaden på det från 1700-talet härstammande Hongas i Veckjärv är ett representativt exempel på jordbrukshemmanens byggnadstypologi (129).

Nedre Pås, Finnby (A 34a).

Mangårdsbyggnaden på Bryggars (95) reser sig som ett landmärke i bymiljön.

Staffas (130). Hemmanets mangårdsbyggnad i empirestil från början av 1800-talet.

Vikstens (6). En till sitt yttre väl bevarad huvudbyggnad på ett jordbruk från början av 1900-talet och dess gårdsmiljö.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

I mitten av bodlängan finns en loftbod från slutet av 1700-talet. Nedre Pås, Finnby (A 34a).

På Hongas gårdsområde har en ståtlig, knuttimrad bodlänga bevarats (129).

Bod på Hongas, i bakgrunden mangårdsbyggnaden (129).

I den parkliknade gårdsmiljön på Staffas (130) finns en bevarad, hög knuttimrad bod med långa knutar och tak med längsgående åsar.

Knuttimrad bod på Brasas gårdsområde (7).

Loftboden på Brasas gårdsområde (7) med långa knutar och tak med längsgående åsar.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Ekonomibyggnad på Bryggars (95)

Kombination av tegelpelare och träkonstruktion i en ekonomibyggnad på ett jordbruk (123)

Ekonomibyggnader på Drägsby gård (140)

Stensböle gårds stenladugård från 1840 (141)

Stensböle gårds sädesmagasin från 1895 (141)

Stensböle gårds vattenkvarn (141)

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Andra bostadsbyggnadstyper som förekommer i byarna är de mindre boningshusen, med början från torp och backstugor, av vilka en del exempel har bevarats. Bostadsbyggnader från det tidiga 1900-talet finns på de tätt bebyggda byområdena och exempelvis inom strandbebyggelsen i Hammars och Nedre Sillvik.

Fridhem, en f.d. backstuga på Bryggars hemman (97) är ett till sitt yttre väl bevarat boningshus med brutet tak, uppfört i början av 1900-talet och synligt beläget i landskapet.

Dagsverksstugan från början av 1900-talet, som har tillhört Bryggars hemman, har ett framträdande läge i landskapet och en synnerligen väl bevarad exteriör. Backnäs (96)

Kattsunds torp från 1700-talet i Tolkis används som föreningslokal (77).

Det till sitt yttre väl bevarade boningshuset i anslutning till Brasas gård härstammar från 1910-talet, en 1½-våningsbyggnad med sadeltak och en liten förstukvist i vardera gaveln (4).

En f.d. förvaltarbostadsbyggnad i anslutning till den Edelfeltska villan, Haiko (39).

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Strandbebyggelse i Sillvik.

En på 1920-talet uppförd bostadsbyggnad med sadeltak och fronton i Nedre Sillvik (28). Fasaderna har röd stående bräd-fodring med lockläkt.

En till sitt yttre väl bevarad bostadsbyggnad från 1930-talet med brutet tak (106). Fasaderna är fodrade med lockläktpanel målad i blågrått, de jugendpräglade fönstren med kittade rutor är ursprungliga, taket är täckt med gammal, falsad bandplåt och sockeln består av kilad sten. (A27)

Bostadsbyggnad från återuppbyggnadstiden, Mossakrog (116)

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Karaktärsbyggnaderna på Drägsby, Kiala och Stensböle, som härstammar från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet, är de främsta representanterna för herrgårdsarkitekturen.

Näse gårds karaktärsbyggnad står som ett landmärke på den västra stranden av Borgå å. Bergsta gårds traditionellt utformade och Saxaniemis villaliknande karaktärsbyggnad är byggda på 1860-talet.

På Kallola är huvudbyggnaden numera en tidigare sidobyggnad från 1800-talet, sedan den egentliga karaktärsbyggnaden förstörts i en brand. På platsen för Domargårds nedbrunna karaktärsbyggnad byggdes på 1970-talet en ny byggnad som efterliknar 1700-talets herrgårdsarkitektur.

Den på 1910-talet påbörjade nya karaktärsbyggnaden på Haiko förblev ofullbordad under flera decennier, tills den byggdes om till hotell och restaurang.

Militieboställets arkitektur representeras av det f.d. kaptensbostället Nybacka.

Kiala gårds gårdscentrum (139) är en sällsynt ståtlig byggnadsgrupp, som förutom karaktärsbyggnaden omfattar talrika gamla bostads- produktions- och ekonomibyggnader samt ett stort parkområde. (A32)

Den nyklassiska karaktärsbyggnaden på den från medeltiden stammande Stensböle gård (141) är byggd 1814 enligt ritningar av arkitekt Pehr Granstedt. (A38)

Den två våningar höga karaktärsbyggnaden på Kiala stod färdig 1796 och byggdes om i empirestil i början av 1800-talet. Sitt nuvarande utseende fick byggnaden i huvudsak mot slutet av 1800-talet.

Den av en park omgivna karaktärsbyggnaden i empirestil på Drägsby gård (140), som stammar från medeltiden, är möjligen byggd på 1820-talet och ritad av C. L. Engel. Foto Museiverket, Historiska bildsamlingen (A26a)

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Näse gårds karaktärsbyggnad påminner till utseende och planlösning om 1700-talets herrgårdsarkitektur, men har sannolikt uppförts på 1830-talet under vicehäradshövding, rådmann Johan Holms tid. Till herrgårdens gårdsmiljö hör ekonomibyggnader och ett annat boningshus från 1800-talet. (A33)

Bergsta gårds (118) nya karaktärsbyggnad byggdes 1867-68 enligt ritningar av arkitekt Konstantin Carstens. Byggnaden har senare byggts till och fasadernas utseende har i någon mån förnyats. (A34b)

Haiko gårds karaktärsbyggnad (81) är ursprungligen uppförd 1911-1914 enligt ritningar av arkitekt Armas Lindgren. Byggnaden som har ändrats till hotell har utvidgats och förändrats med början på 1960-talet. Till karaktärsbyggnaden ansluter sig ett omfattande parkområde. (A24)

Nybacka (3), den synligt i landskapet belägna huvudbyggnaden på ett f.d. kaptensboställe har valmtak och är byggd på 1700-talet. Byggnaden har förändrats till sina detaljer. (M26)

Kallolas tidigare karaktärsbyggnad, som generallöjtnant von Ammondt hade låtit bygga, brann 1931, lämningar av stenfonten finns kvar i den västra delen av gårdsområdet. Den nuvarande huvudbyggnaden (127) är ett boningshus från 1800-talet, byggt i en våning med valmtak. (A34c)

Karaktärsbyggnaden på Saxaniemi (151) som generalmajor Gustaf Cygnaeus lät uppföra på 1860-talet är en till sitt yttre exceptionell och väl bevarad byggnad, som senare bl.a. har fungerat som polisskola och folkskola, med ett lummigt, parkliknande gårdsområde. (M32)

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

EXEMPEL PÅ VILLAARKITEKTUR

Karakteristiska exempel på villaarkitekturen är Villa Wilhelmsberg i Tarkis, de villor som har bevarats i den norra delen av Svinö och två villor i Hammars, av vilka den ena är Villa Sjökulla, som handlanden Simolin lät uppföra. Villa Edelfelt i Haiko är det enda bevarade exemplet på den villakultur som blomstrade i Haikos omgivningar. I bymiljön i Veckjärv finns flera villor från 1900-talets tidigaste år.

Villa Björknäs, Hermansö (86)

Villa Tammiranta (88)

Villa Staffansberg, Svinö (73)

Villa Sjökulla (89)

Villa Wilhelmsberg, Tarkis

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Villa, Veckjärv (131)

Villa i jugendstil, Veckjärv (128)

Villa Edelfelt (83)

EXEMPEL PÅ SKOLBYGGNADER INOM DEN FORNA LANDSKOMMUNENS OMRÅDE

Exempel på byggandet av landsbygdsfolkskolor på den forna landskommunens område är bl.a. den svenskspråkiga skolan i Gammelbacka, skolorna vid Hammarsvägen och två f.d. skolbyggnader i Finnby. De gamla byskolorna och folkskolebyggnaderna har i allmänhet ändrats för annat bruk.

Suomenkylän kansakoulu (119) som byggdes 1908 på en tomt som Bergstad gård hade donerat är den första finskspråkiga skolan i Borgå. I byggnaden som till sitt utseende har bevarats i nästan ursprungligt skick fungerar numera en teater för barn och ungdomar.

Den vid Finnbyvägen uppförda, svenskspråkiga Finnby folkskola (120) är byggd som en spegelbild av den närbelägna Suomenkylän kansakoulu. Efter år 1973 fungerade byggnaden först som daghem, numera är den i bostadsbruk.

Svartså skola (14), en f.d. skolbyggnad från 1890-talet med L-formad plan och valmat tak. Bilden är tagen medan en renovering pågick, och stockstommens utvändiga brädfodring hade därför avlägsnats.

Den f.d. folkskolan från 1910-talet som ligger i Tolkis norra del är byggd i två våningar (79).

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Den f.d. folkskolan med brutet tak har ett väl bevarat yttre och utgör ett karakteristiskt inslag i landskapet vid Hammarsvägen (32). Den svenska lägre folkskolan inledde sin verksamhet i en bagarstuga, skolbyggnaden blev färdig 1919 och byggdes kort därefter på med en andra våning.

En till sitt utseende synnerligen väl bevarad skolbyggnad med sadeltak, nuvarande Gammelbacka skola (34). Den nya byggnaden för Gammelbacka-Haiko svenskspråkiga folkskola stod färdig 1910. Byggnaden har byggts till på 1970-talet.

Den till sitt utseende synnerligen väl bevarade skolbyggnaden (33) på Hammars skolas gårdsområde är byggd ca 1925. Byggnaden som har valmtak är brädfodrad med lockläktpanel och fönstren av trä är 6-rutade. (A23)

Svartså lågskola, en på 1920-talet byggd f.d. skola (103) och dess gårdsområde är väl bevarade och numera i föreningsbruk under namnet Byastugan.

F.d. Tarkis folkskola (135), en skolbyggnad från början av 1900-talet som har ett framträdande läge i landskapet, är numera i föreningsbruk. Fasaderna har rödmyllad brädfodring av lockläktpanel och fönstren är 6-rutade.

FÖRENINGSHUS, ARBETARFÖRENINGSHUS OCH INDUSTRIARBETARNAS BOSÄTTNING

Folkrörelserna som upplevde en stark tillväxt i början av 1900-talet förde med sig nya byggnadstyper, som ungdomsföreningshus och bönehus. Vid samma tid började arbetarföreningshus (Folkets hus) byggas i anslutning till bosättningen vid industrianläggningarna.

Folkets hus, Tolkis (80), ett i början av 1900-talet byggt arbetarföreningshus vars utseende har förändrats något genom renoveringar.

Folkets hus, Ernestas (112) ett på 1940-talet byggt arbetarföreningshus med sadeltak och tidstypiska detaljer.

Bygdehem (133) är ett till sitt yttre väl bevarat föreningshus med stockstomme från början av 1900-talet och har ett framträdande läge i bymiljön i Veckjärv.

Arbetarföreningshuset från början av 1900-talet har en framträdande plats i Hammarsvägens stadsbild (162). Hammars 1903 grundade arbetarförening byggde huset med talkokrafter på mark som hade överlåtits av Gammelbacka gård.

Magnusborg (161) byggdes år 1947 som föreningshus för Finnbynejdens ungdomsförening. Den stora, till sin stil klassicistiska byggnaden har från år 1992 använts av en konstnärsförening.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

F.d. arbetarkasern i två våningar, Hammars (A23)

F.d. arbetarkasern i två våningar, Hammars (A23)

Arbetarkaserner i Hammars. Foto Mauno Mannelin 1934. Borgå Museum

TRÄARKITEKTURENS KARAKTÄRSDRAG

Byggandet på landsbygden har fram till början av 1900-talet baserat sig på användning av trä. Såväl bostads- som ekonomibyggnader har timrats av stock. Tidigare var yterväggarna i regel varken brädfodrade eller målade. Från slutet av 1700-talet blev s.k. lockläktpanel och strykning med rödmylla vanligare. Typiska drag för de dåtida byggnaderna var också det höga brutna taket samt fönstren med fyra eller sexton rutor.

I början av 1800-talet blev det vanligt att brädfodra yterväggarna med den breda, liggande spontpanel som är kännetecknande för empirestilen och måla dem i ljusa färger. Samtidigt blev flacka valm- och sadeltak och sexrutade fönster vanliga. Vanligen har ståndspersoner kommit att förmedla nyheter inom byggandet.

För det sena 1800-talets fasadgestaltning är en formrik, figursågad och svarvad utsmyckning utmärkande. Vid denna tid började sågverken producera nya typer av hylade fasadpaneler och utsmyckning efter mönsterhandböcker. I början av 1900-talet blev smårutade fönster och höga brutna tak allmänna, tills åter symmetri och klassiska former, ofta sådana som hade varit i bruk i början av 1800-talet, vann insteg på 1920-talet

Teglet som byggnadsmaterial kom i bruk vid sidan om trä från början av 1900-talet. På landsbygden föredrog man tegel närmast i ekonomibyggnader och särskilt i ladugårdarna, där en konstruktionstyp med tegelpelare och mellanliggande delar av timmer i det närmaste trängde undan de tidigare konstruktionerna av sten eller stock.

Från och med slutet av 1700-talet började s.k. lockläktpanel och målning med rödmylla användas allmänt. Typiska för dåtida byggnader blev också det höga brutna taket samt fönster med fyra eller sexton rutor. Sidobyggnaden på Kiala gård är ett exempel.

Den karakteristiska utvändiga brädfodringen på de äldre byggnaderna i empirekvarteren i Borgå är en bred, vågrät spontad brädpanel.

Herrgårdarnas karaktärsbyggnader har i allmänhet bibehållit sitt av nyklassicism och empirearkitektur präglade utseende. Inflytandet från det sena 1800-talets formrika träarkitektur märks närmast i samband med verandor och tillbyggnader. Karakteristiska är också de flacka sadeltaken och valmtaken. På bilden gaveln på Bergstad gårds karaktärsbyggnad.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Till de äldsta bevarade elementen i 1800-talsvillorna i Borgåtrakten hör den profilerade lockläktpanelen på fasadens nedre del med tillhörande listverk, samt den breda hålkälsspontpanelen på fasadens övre del. Exempel från Svinö.

En typ av fasadkomposition som kom i allmänt bruk mot slutet av 1800-talet, där fasaden delades upp med vågräta lister och pilastermotiv i fält som brädfodrades med växelvis vågräta och stående profilhyvlade panelbrädor. Ofta var den vågräta brädfodringen s.k. hålkälsspontpanel och den stående panelen hade antingen profilerade täcklister eller bestod av pärlspont. Till höger Sexmans huvudbyggnad (123).

I det nedre partiet av Villa Edelfelts fasad finns en locklistpanel med liknande utformning.

Villa Sjökullas fasadutformning, till exempel fönstrens infattning, är ett ovanligt påkostat, dekorativt exempel på den nya träarkitekturen från slutet av 1800-talet. Nedan karaktärsbyggnaden på Stensböle gård med halvkolonner i fasaden.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

En fasadindelning som är typisk för sekelskiftet 1800-1900.

I skolan i Finnby följdes mönsterlösningarna för dåtida folkskolebyggnader.

Kvaderstenssockel, locklättspanel och fönster med tät spröjsindelning är kännetecknande för 1920-talets byggnadsskick.

Egnahemshus från 1920-1930-talen har ofta vågrät hålkälspanel och fönstren är indelade i små rutor. Glasen är kittade och fönsterspröjsarna är tunna.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Ett typhus under byggnad i Krigarbyn i början av 1940-talet. Fotografi ur stadsingenjör G. Christiernins samling, Borgå museum.

Ett småhus från återuppbyggnadstiden, Pionjärvägen, Pepot(A20). Byggnadens proportioner, lockläktspanelen och hörnfönstret är karakteristiska.

Ett exempel på modern träarkitektur från 1960-1970-talen, byggd med modulstomme, Finnby (36).

Ett småhus från återuppbyggnadstiden, Pionjärvägen, Pepot (A20).

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab Arkitektbyrå Kristina Karlsson

Till de äldsta taktäckningsmaterialen hör takved och näver. I förmögna kretsar brukade man på 1700-talet täcka taket med brädor. Tjärad papp blev allmän i början av 1800-talet. Under samma århundrade blev pärttak vanliga. Plåttak började förekomma i slutet av 1800-talet och tegelpannor har för sin del använts sedan det tidiga 1900-talet.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

BYGGNADSBESTÅNDET I GAMLA STADEN I BORGÅ

Om gamla staden i Borgå har flera grundliga utredningar gjorts, som visar att det byggnadsbestånd som kom till efter branden år 1760 alltjämt präglar stadsbilden, trots ändringar, påbyggnader och partiellt nybyggande. Byggnadernas formvariation och detaljerna som representerar olika tidsperioder skapar en omväxlande stadsbild.

Ett karakteristiskt drag för Borgå gamla stad är bebyggelsen som stegvis höjer sig i riktning mot kyrkan uppe på krönet av backen. Den unika stadsbilden som redan tidigt har tryggats genom skyddsbeslut har utsetts till ett av Finlands nationallandskap.

Den karakteristiska raden av magasin längs åstranden, i bakgrunden rådhuset.

Gatuvy, foto Pietinen 1936, MVHK Museiverket, Historiska bildsamlingen

Ralingensgränd, vy i riktning mot rådhuset.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Vy från Mellangatan i riktning mot Rådhusstorget. Foto 1920-1929, Otavas samling, MVHK

Mellangatan

EMPIRESTADENS BYGGNADSSKICK

Staden planerades för att byggas av trä och endast envåningshus var tillåtna. Träbyggnader i två våningar tilläts inte av brandsäkerhetsskäl.

Till stadsplanens drag hörde att den sociala hierarkin förstärktes genom att de stora tomterna i centrum reserverades för förvaltningsbyggnader och de förmögnare stadsbornas representativa byggnader. Arbetarbefolkning och mindre bemedlade strävade man efter att placera i stadsplaneområdets utkanter. Byggnadernas skala och arkitektur blev allt mer anspråkslös ju längre avståndet blev till stadens centrum.

Till empirestadsplanen hörde kraven på dispositionen av byggnader inom kvarteren, vilka Pekka Kärki har beskrivit som följer: ”boningshusen låg i gatulinjen och kvarterets hörn var slutna. Genom placeringen av bostads- och ekonomibyggnader och plank bildades slutna privata gårdar.” Till detta kan tilläggas att byggnadernas ingångar typiskt placerades på gårdssidan.

Av den ursprungliga stadsplanen återstår kvartersindelningen, enhetliga gatuvyer, några intakta empirekvarter och ett flertal enskilda, betydande byggnader och gårdsmiljöer med uthus och planteringar. Det äldsta byggnadsbeståndet består av träbyggnader i en våning uppförda på 1840-50-talet, vilkas nuvarande fasadbeklädnad och detaljer representerar träarkitekturens mångfald från empiren till det tidiga 1900-talet.

Empirestadsdelens bäst bevarade helheter finns vid Alexandersgatan, Gymnasiegatan och Ågatan. Till empirestadsplanens kvarter hör också det område som sträcker sig norr om Mannerheimgatan. Runebergs hem (C.J.E.

Gustavsson 1849) med gårdsbyggnader och trädgård är ett speciellt väl bevarat privathus. Också i dess omgivning finns träarkitektur som ger en god bild av empiretidens byggnadsskick.

Empirestadsdelens mest betydande offentliga byggnader är det av arkitekt E. B. Lohrmann ritade och på 1840-talet uppförda Borgå lyceum, stadshuset som byggdes vid torget (C. R. Rosenberg) samt dövskolans tre träbyggnader i nyrenässansstil.

Vid sidan om de bevarade träbyggnaderna och offentliga byggnaderna från 1800-talet ingår också det nyare byggnadsbeståndet i områdets nutida identitet. I Empire-Borgå finns förutom 1800-talets träarkitektur stadsbildsmässigt betydande och arkitektoniskt högtstående exempel på det tidiga 1900-talets arkitektur, 1920-talets klassicism, 1930-40-talets modernism och 1950-60-talets arkitektur.¹

¹ Kärki 1971, 35-36; Tuomi 1995, 9-10

I kvarter 40 vid Gymnasiegatan finns ett särskilt väl bevarat exempel på träarkitekturen i empirestadsdelen. Byggnaden från år 1848 är ritad av G. Westerberg.

Till höger den forna sockerfabriken från 1820-talet, från år 1841 apotekarens hus, den enda äldre byggnaden som avviker från gatulinjen i 1832 års empirestadsplan.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Vy från Brunnsgatan mot norr, gatans västra sida mellan Skepparegatan och Alexandersgatan, (till höger Brunnsgatan 11). Den av J. Kullman ritade byggnaden är från 1912.

En väl bevarad byggnadsfront, kvarter 42. Byggnaden i hörnet av Gymnasiegatan och Brunnsgatan är ritad av byggmästaren Johannes Kullman. 1911-1912.

Empirestadens fasad mot östra åstranden, Ågatan 19 och 17. Den grönmalade byggnaden är från 1849. Till höger syns en nyrenässansfasad ritad av arkitekt Theodor Höjjer.

Vid Linnankoskigatan i kanten av Stadsparken syns den tätare tomtindelningen i empireplanens randzon. Byggnaden i hörnet är från 1870-talet.

En bostadsbyggnad från år 1903, ritad av Carl Ärt, kvarter 42, hörnet av Gymnasiegatan och Fredsgatan. I fasaderna märks påverkan från jugendarkitektur.

Byggnaden vid Ågatan 27 från 1849 är ritad av Carl Albert Edelfelt.

DEN OFFENTLIGA FÖRVALTNINGENS BYGGNADER

Det av byggmästaren Gotthard Flensburg uppförda rådhuset från 1760-talet, numera museum, är vid sidan om rådhuset i Raumo en av de äldsta bevarade rådhusbyggnaderna i Finland.

Borgå stadshus från år 1893, arkitekt Carl Rupert Rosenberg, är en för sin tid typisk förvaltningsbyggnad som anknyter till renässansarkitekturen.

Den forna landskommunens kommunhus från år 1952 på Krämaretorgets östra sida. Arkitekt Kaj Englund.

Statens ämbetshus, Tullportsgatan 1, Arkkitehtitoimisto Nurmela Raimoranta Tasa 1993 (NRT)

Att ämbetshusets flyglar är olika till sitt utseende beror på en medveten arkitektonisk avsikt.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

RELIGIÖSA SAMFUNDS BYGGNADER, SKOLOR OCH KULTURINSTITUTIONER

Domkyrkan har fått sin nuvarande gestalt omkring mitten av 1400-talet. Byggmästaren var Carsten Nübuhr från Rostock.

Klockstapeln och den 1739-1747 byggda kyrkobyggnaden av trä, som tidigare har använts av den finskspråkiga församlingen.

Gymnasiet som hade flyttats från Viborg till Borgå 1721 fick en ny byggnad 1757. Byggnaden som hade ritats av Samuel Berner övergick senare i domkapitlets bruk.

Den på 1920-talet byggda Biskopsgården efterliknar till sitt yttre 1700-talets mansardtaksförsedda byggnader, tempelgavelmötivet i fasadens mittparti är kännetecknande för de nyklassiska strömningarna.

Domprostgården och kansliet invid Borgbacken. Den av arkitekt A.W. Arppe ritade huvudbyggnaden i empirestil är från år 1839.

Borgå Gymnasium flyttade till en nybyggnad ritad år 1846 av Ernst Bernhard Lohrmann, till en tomt som i empirestadsplanen låg vid Finska Kyrkotorget.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

F.d. svenskspråkiga folkskolan, Brunnsgratan 40, 1908-1909, arkitekt John Settergren. Arkitekt Wivi Lönn hade tidigare gjort skissritningar för skolan. (Wager 2006)

Borgå huvudbibliotek, som stod färdigt år 2000, är ritat av arkitekt Tuomo Siitonen.

Strömborgska skolan, ett exempel på 1950-talets skolarkitektur i hörnet av Runebergsgatan och Lundagatan. De skolbyggnader som arkitekt Hilding Ekelund planerade hör till de bästa från sin tid.

Borgå Gymnasiumin gymnastikbyggnad från 1950-talet har fått en återhållsam arkitektonisk utformning, som underordnar sig den värdefulla huvudbyggnaden.

SJULKVÅRDS- OCH VÅRDSBYGGNADER

F.d. förlossningsanstalten, Linnankoskigatan 1. Barnmorskan Alva Forsius fick 1898 tillstånd att grunda en förlossningsanstalt i Borgå. Den av arkitekt Signe Hornborg planerade nybyggnaden stod färdig 1901 på en sluttningstomt som Borgå stad hade överlåtit. Byggnaden ändrades till elevinternat 1825 och senare till vandrarhem 1977.

Solhem, ett f.d. skyddshem från år 1913, Jonasvägen 1. Alva Forsius som hade grundat förlossningsanstalten publicerade 1906 ett upprop för att hjälpa mödrar och nyfödda barn. Arkitekt Signe Lagerborg-Stenius planerade en nybyggnad på en tomt som hade anskaffats nära förlossningsanstalten. Det nuvarande daghemmet har fungerat i byggnaden sedan år 1957.

Lundagatans social- och hälsostation. Borgå sjukstuga är den äldsta bevarade ickestatliga sjukhusbyggnaden i Finland som har planerats som sjukhus. Helheten innehåller rikliga bevarade byggnadshistoriska avlagringar från 1880-talet in på 1980-talet.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

AFFÄRSLIVETS BYGGNADER FRÅN BÖRJAN AV 1900-TALET

I empirekvarteren och vid Krämaretorget finns flera av sten byggda bank- och andra affärsbyggnader, som i början av 1900-talet representerade ett nytt skede i utvecklingen av stadens centrum och affärsliv.

Affärsbyggnad från början av 1900-talet på Krämaretorgets västra sida, Mellangatan 2. Nordiska Föreningsbanken och Nya Apoteket har verkat i byggnaden.

Unionbankens kontor har verkat i bostads- och affärsbyggnaden i hörnet av Runebergsparken, ritad av Berthel Forsius 1915. Biskopsgatan 30.

Stenhuset i tre våningar med ett imponant torn är ritad av John Settergren och representerar empirestadens omvandlingsskede i början av 1900-talet, Runebergsgatan 34.

Sparbankens palatsliknande affärs- och bostadsbyggnad från år 1914, ritad av Valter och Ivar Thomé, i hörnet av Runebergsgatan och Lundagatan.

Byggnadsföretaget Valtimo Oy lät bygga och Kansallisosakepankki finansierade affärs- och bostadsbyggnaden som stod färdig 1913 på Krämaretorgets norra sida. Valtimohuset, som nyligen har byggts om till hotell, planerades av byggmästare Oskari Holvikivi och Leuto A. Pajunen.

AFFÄRSLIVETS BYGGNADER FRÅN BÖRJAN AV 1900-TALET

Werner Söderström OY:s tryckeri vid Mannerheimgatan är en särskilt karakteristisk byggnad för Borgå. Byggnads- och tillbyggnadsskedena sträcker sig från år 1898 till år 1969. Tillbyggnaden i hörnet av Mannerheimgatan och Brunngatan är ritad av arkitekt Georg Schreck.

Vid Mannerheimgatan ligger Hellbergs hus, en modernistisk bostads- och affärsbyggnad från år 1940, ritad av arkitekt Erik Lindroos.

En klassicistisk affärsbyggnad ritad av Valter Thomé, Mannerheimgatan 9.

Brunbergs sötsaksfabriks f.d. byggnad i hörnet av Rådhusgatan och Linnankoskigatan, ritad av Oskar Lundell.

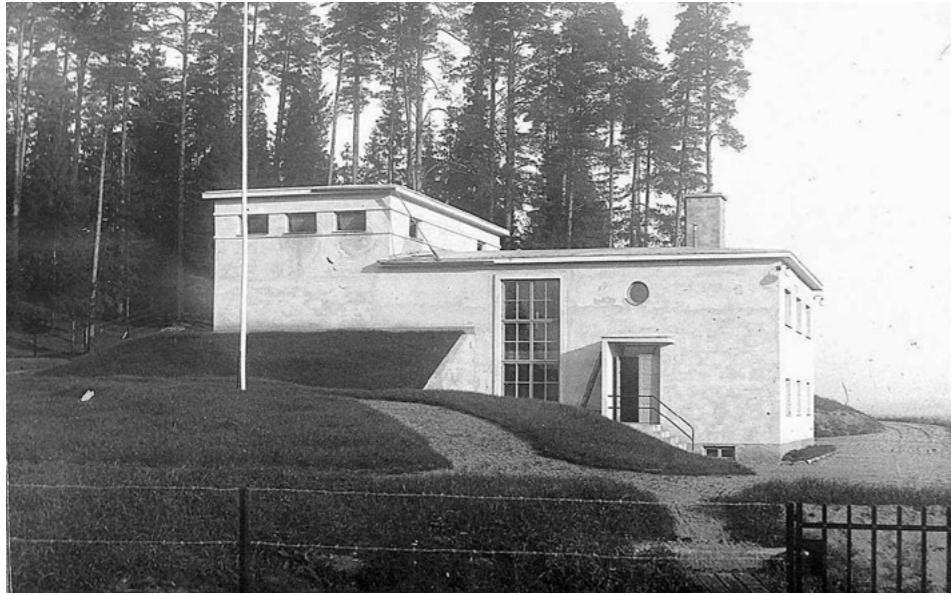

Det på 1930-talet byggda f.d. slakteriets gårdsområde (115), Mästarvägen 2, numera Borgå vatten. Den klassicistiska byggnadsgruppen har enligt huvudritningarna planerats av A. Karls.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

BYGGNADER FÖR KOMMUNALTEKNIK OCH JÄRNVÄGSSTATIONEN

På Lilla Borgbacken byggdes en ny vattentäkt 1923 och 1934 stod en ny, till sin arkitektur modernistisk reningsverksbyggnad färdig. Foto Borgå museum.

Kvarnbackens vattentorn har planerats av ingenjör Timo Piironen, som vann planeringstävlingen 1965.

Järnvägsstationsbyggnaden från år 1895, ritad av arkitektbyrån Björnberg-Aspelin.

Borgå f.d. elektricitetsverk, Mannerheimgatan 24. Elcentralen och dess kontorshus som ritades av arkitekt Selim A. Lindqvist färdigställdes 1913.

Den modernistiska servicestationen från 1938 vid Mannerheimgatan, ritad av J. Brander.

Arbetarbostadskasern i två våningar, den f.d. stationsbyggnaden vid stranden av Borgå å.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

EGNAHEMSOMRÅDEN AV TRÄDGÅRDSSTADSTYP

En karakteristisk byggnadstyp i de trädgårdsstadsartade egnaheomsområdena är en bostadsbyggnad byggd i trä i en och en halv våning med mansardtak eller brant sadeltak. Byggnadernas enhetliga måttsättning och regelmässiga placering är kännetecknande drag.

De små typhusen i Krigarbyn som byggdes i början av 1940-talet har bibehållits som en intakt helhet.

Återuppbyggnadstidens byggnadstyper tillämpade lösningarna i dåtida mönsterritningar. Enhetliga och ofta upprepade byggnadstyper har från början varit ett utmärkande drag för områdena.

Exempel på typlösningar och industriell produktion av träbyggnader utgör Puutalo Oy:s typiska, med vågrät fjällpanel fodrade byggnader.

Werner Söderströms gata, Södra Andersberg. En enhetlig rad av byggnader med mansardtak.

Vy från Andersbergsgatan.

Klippta häckar och portmotiv formade av buskar präglar den trädgårdsstadsartade vyn.

Gördelmakaregatan, Norra Velkala (A9).

Vy från Hantverkaregatan, Södra Andersberg (A6).

ÅTERUPPBYGGNADSPERIODENS EGNAHEMSOMRÅDEN

Krigarbyn (A12), vy från år 1952, stadsingenjör G. Christiernins samling, Borgå museum. Krigarbyn som planerades av arkitekt Anna-Lisa Stigell byggdes ursprungligen för invalider från vinter- och fortsättningskriget och deras familjer.

Rikliga planteringar och klippta häckar är karakteristiska för Krigarbyns (A12) miljö.

Puutalo Oy:s typhus från år 1941 som användes i Krigarbyn är ett småhus med flackt sadeltak och förstukvist.

Rakavägens enhetliga rad av småhus från återuppbyggnadstiden, Järnböle (A4b).

Nedan: I Norra Andersbergs område kantas Hantverkaregatan norra del av 1½-våningssmåhus av typhuskaraktär från återuppbyggnadstiden. De till sitt utseende enhetliga och regelbundet placerade byggnaderna, samt häckarna och planteringsbanden längs gatorna skapar en enhetlig stadsbild.

Hantverkaregatan enhetliga bebyggelse.

NYARE BOSTADSBEBYGGELSE FRÅN 1970-TALET TILL 2000-TALET

Lamellhus i Gammelbacka som har inpassats i den sluttande terrängen

Vid Gammelbacka herrgårds f.d. gårdscentrum uppstod på 1970-talet en förort med våningshus. Våningshusen, uppförda av Byggnadslaget Haka, är tidstypiska elementhus. Tornhusen i 6-8 våningar och lamellhusen i 3-6 våningar har i huvudsak byggts i början av 1970-talet. I områdets södra del har stora delar av den gamla herrgårdsparken bevarats. (A22)

Gammelbackas f.d. herrgårdspark.

Bostadsstiftelsen var byggherre för bostadsrättsområdet Ritarikannus (Riddarsporren), byggt 1994 enligt ritningar av Arkitektbyrå Helin& Siitonen (A14)

Västra Åstrandens trästadskvarter (A18) är ett tättbebyggt och till sin utformning särpräglat trähusområde från 2000-talet. Stadsplanen utformades enligt professor Tuomo Siitonens vinnande förslag i en arkitektutävling 1998. Det första kvartalet på Västra Åstranden planerades av Arkitektbyrå Hedman& Matomäki Oy. År 2006 utvidgades området med ett nytt kvarter med 19 bostäder vid Åstranden söder om Näse-Juttas gata, ritat av Arkitektbyrå Tuomo Siitonen.

PARKER OCH TRÄDPLANTERINGAR I DET GAMLA BORGÅ

I ett utkast till ändring av stadsplanen från början av 1900-talet har parker och planteringar föreslagits inom den gamla stadens område. Källa: Hartman 1906. Gustaf Nyström utarbetade 1907 ett stadsplaneförslag, som fastställdes 1911.

Kyrkogårdens trädplanteringar härstammar från slutet av 1800-talet.

Ortoflygbild 1950 MML/LMV

Borgströms park norr om Prästgatan har sitt ursprung i den stadsplan som fastställdes 1911.

Parkbackens lilla park som gränsar till Skolgränd finns inritad i stadsplaneutkastet från början av 1900-talet och i den 1911 fastställda stadsplanen.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

EMPIREKVARTERENS PARKER OCH TRÄDPLANTERINGAR

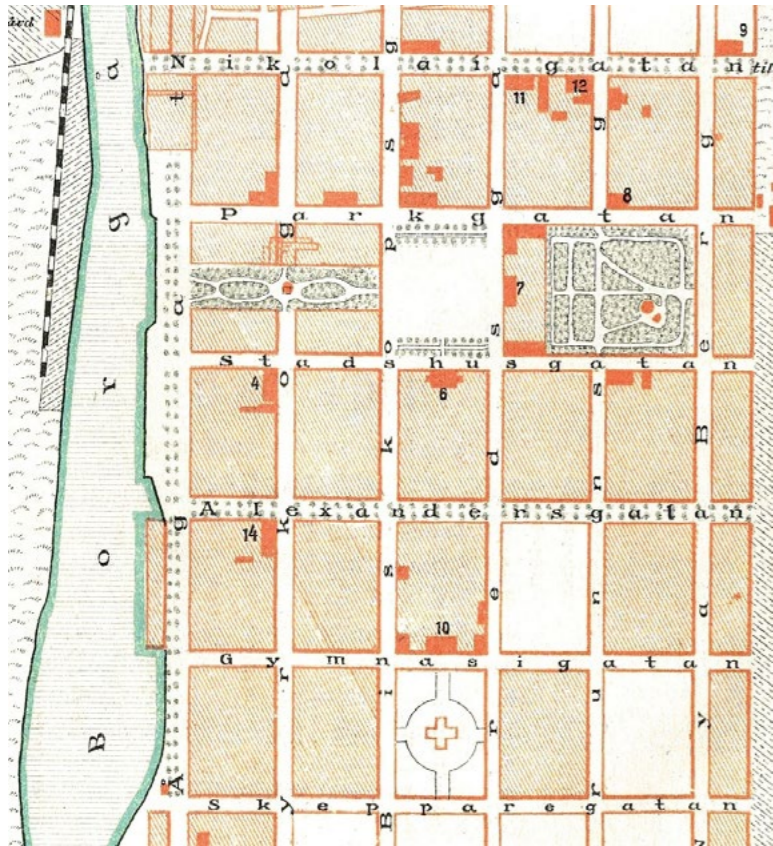
Runebergsparken på 1890-talet, foto Ståhlberg, Museiverket, Historiska bildsamlingen.

Runebergsparken

Stadsparken

Empirekvarterens parker på en karta över Borgå år 1897.

Planteringarna vid stadshuset

Lyceiparken

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Vy från Näse sten 1930, foto Siiri Suo. Museiverket, Historiska bildsamlingen.

Vy från Näse sten 2021.

Åns östra strand, foto M.L. Carstens samling ca 1910, Museiverket, Historiska bildsamlingen, och en vårdag 2021.

Östra åstranden med dess trädrader.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

STADSPARKER OCH GRÖNOMRÅDEN

Vy mot Näsebacken och Borgbacken från Mannerheimgatans bro.

Från Furunäs' terrass öppnar sig en utsikt inramad av tallar mot domkyrkan.

Borgbacken är en av de största och mest imponerande fornlämningarna i Nyland. Området har skötts som en park åtminstone sedan slutet av 1800-talet.

Det stora flyttblocket på Näsebacken, Näse sten, blev en av turistsevärdheterna i Borgå och en populär utsiktsplats redan i slutet av 1800-talet.

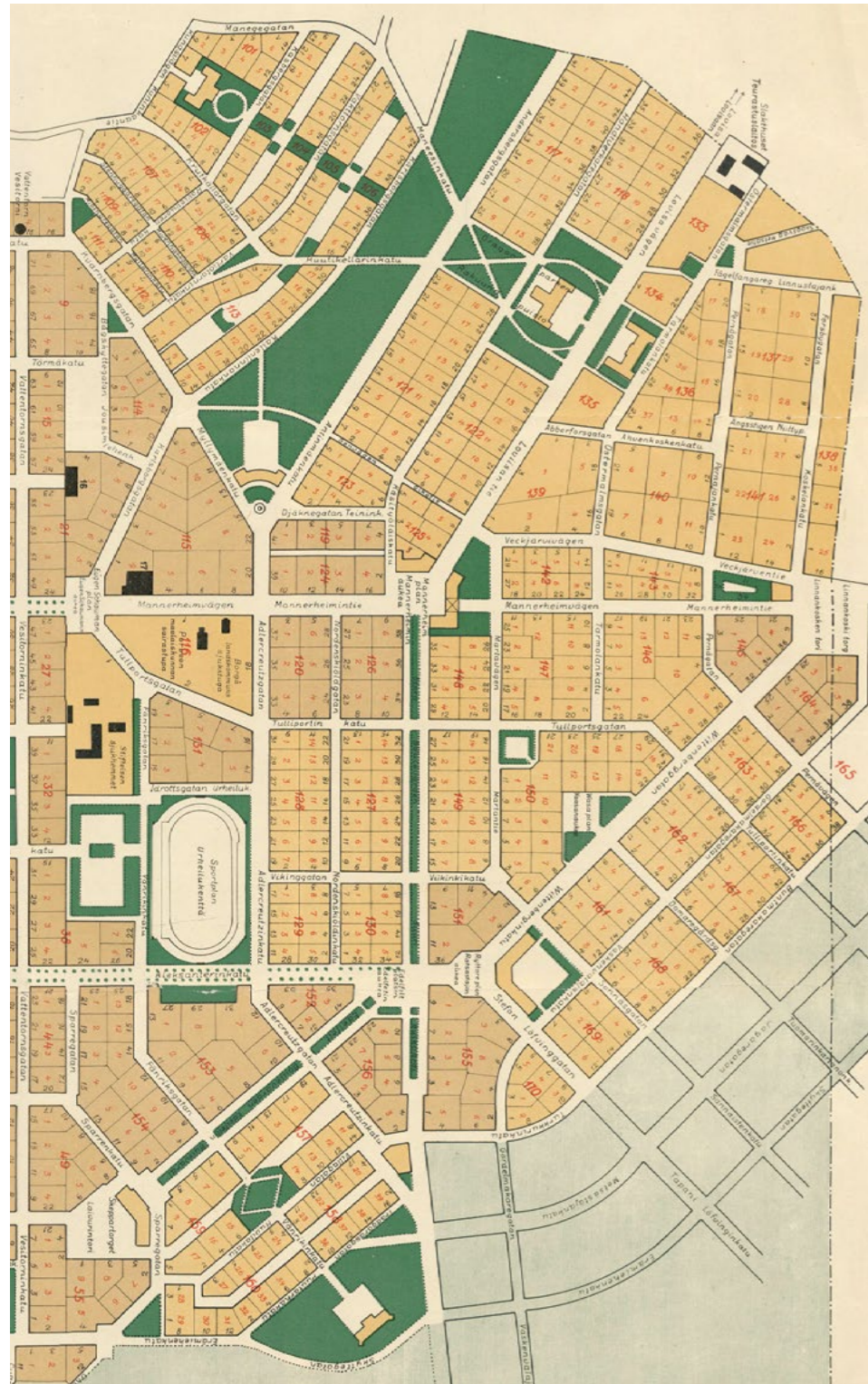
Vägen till Näsebacken går över Näse gårds gårdsområde.

På Näsebacken byggdes i slutet av 1920-talet restaurang- och kafébyggnaden Furunäs.

3. Utredningsområdets byggda kulturmiljö

Parkgator, skvärer och serier av parker präglar Bertel Jungs stadsplan som fastställdes 1931.

Det vida parkområdet väster om Andersbergsgatan.

Parkaxeln som sträcker sig från Kvarnbacken mot sydost och parkområdet väster om Andersbergsgatan.

Från Bertel Jungs stadsplan härstammar den högt i terrängen belägna lilla parken i anslutning till Villagatan, därifrån utsikten öppnar sig långt ut mot gamla staden, till höger skymtar domkyrkan.

Utmed sportplanens staket växer en häck av klippta ekar. Portpaviljongen har fått en klassicistisk utformning.

4. KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS, VÄRDEN OCH SKYDDSREKOMMENDATIONER

De centrala delarna i Borgå, som omges av ett agrart kulturlandskap, bildar en omfattande, mångsidig och värdefull miljöhelhet, var "årsringar" med deras karakteristiska drag kan iakttas tydligt.

Skyddandet av den gamla staden i Borgå genom stadspan, som begynte redan i ett tidigt skede, har varit ett föregångsexempel i Finland. Skyddsåtgärdernas senare utveckling avspeglar väl hur uppfattningarna om kulturmiljön har förändrats. I Borgå publicerade konstnären Louis Sparre sitt med egna teckningar illustrerade försvarstal för den gamla stadens stadsbild i Borgå, Det gamla Borgå, 1898.

Impulser till att skydda historiska städer och kulturlandskapet kom vid sekelskiftet 1900 framför allt från Tyskland och Sverige via publikationer och internationella fackevenemang. Arkitekterna Lars Sonck och Gustaf Strengell publicerade skrifter om ämnet. För att planera de växande städerna och styra byggandet utvecklades förvaltningsmetoder och lagstiftning, i vilken man småningom också införde verktyg för att skydda byggnader och värna om värdefulla miljöer.

Den svenska forskaren Ola Wetterberg har i sin avhandling Monument och miljö på ett intressant sätt belyst den historiska bakgrunden till den nutida uppfattningen om kulturmiljön, utvecklingen från skydd av enskilda monument mot en strävan att ta vård om en mera omfattande kulturmiljö.

Kulturmiljöutredningen och inventeringen i samband med delgeneralplanen för de centrala delarna i Borgå har lyft fram områden och byggnader, vars karaktärsdrag och värden motiverar att de bör skyddas och värnas. Specifika rekommendationer angående dessa områden och objekt framförs i områdes- och objektkorten i denna utredning. Särskilt har uppmärksamhet fästs vid de många egna hemsområden av trädgårdsstadskaraktär, som daterar sig till tiden från det tidiga 1900-talet ända in på återuppbyggnadstiden, vilkas planteringar och byggnadsbestånd bildar en exceptionellt helgjuten och grönskande stadsbild. Utredningen har också lyft fram exempel på de boplatser som under 1900-talets första årtionden uppstod i industrins grannskap, så som Nedre Sillvik.

I enlighet med definitionen av kulturmiljöutredningens uppdrag har inventeringsarbetet utförts för generalplanen och betjänar inte direkt detaljplanearbetet. För att uppgöra en detaljplan förutsätts i de flesta fall en mer ingående inventering än denna utredning.

I Borgå offentliggjordes 1898 konstnären Louis Sparres försvarstal för stadsbilden i det gamla Borgå, som han illustrerade med sina teckningar.

4.1 Kulturmiljöområden

Kulturmiljöområdena är miljöhelheter som har identifierats inom ramen för utredningsarbetet och som bedöms ha gemensamma karaktärsdrag som bör värnas. Kulturmiljöområdena, vilkas antal är 38, delområdena medräknade, visas på sida 84 på kartan över utredningsområdet. Utöver dessa visas fyra mer omfattande kulturlandskapsområden på kartan: Svartsådalens östra strands kulturlandskap, Kiala kulturlandskap, Borgå ås östra strands kulturlandskap och Bosättningen på Karelarbyns odlingslätt. En noggrannare avgränsning av de kulturmiljöer som hänför sig till Borgå centrum visas på delkartan på s. 85.

Utredningens författare har i enlighet med uppdraget strävat efter att korrigera och precisera de områdesavgränsningar som har förts fram i tidigare inventeringar och i delgeneralplanen 2004 beträffande områden som har klassats som värdefulla på nationell nivå (riksintresse), landskaps- eller lokal nivå.

De som riksintresse (RKY 2009)¹ eller intresse på landskapsnivå (landskapsplanen år 2015) definierade värdena grundar sig på tidigare utredningar. Bedömningskriterierna tas då och då upp till granskning på basen av nya inventeringsdata. I avseende på avgränsningarna på landskapsnivå kommer de ändrade gränsdragningar som föreslås i denna utredning att tas upp till förhandling vid beredningen av nästa landskapsplan.

¹ Museiverkets inventering av byggda miljöer av riksintresse (RKY) utgör, enligt statsrådets beslut, en sådan inventering som avses i de riksomfattande målen för områdesanvändningen enligt markanvändnings- och bygglagen från och med 1.1.2010. www.rky.fi

I denna utredning har uppdraget varit att definiera kulturmiljöns områdesgränser för delgeneralplanen. Därför är det skäl att i detaljplanearbetet precisera de områden som visas här i fråga om områdesavgränsningarna, så att inte sådana värdefulla byggnader eller landskapsfaktorer, som bör beaktas i detaljplanen, blir utanför avgränsningen.

Områdenas gränsdragningsförslag har behandlats på de möten som har hållits med kulturmiljöutredningens styrgrupp.

OMRÅDESKORT

Kulturmiljöområdenas historia, nuläge, karaktärsdrag och värden behandlas kortfattat i de områdeskort som ingår som en bilaga till rapporten. Ur det perspektiv på den aktuella situationen som den nya inventeringen har gett visar korten gränserna för det område som särskilt bör värnas som kulturmiljö och redogör för de karaktärsdrag som bör värnas.

I de områdeskort som kommer att publiceras som ett resultat av inventeringen har information om tidigare värdebedömningar och skyddsåtgärder införts. I områdeskortens källuppgifter hänvisas bl.a. till tidigare inventeringar och konstaterade behov av att revidera områdets skydd på en allmän nivå.

I områdeskorterna presenteras som exempel karakteristiska stads- eller landskapsvyer och byggnader som bör värnas. I områdeskorterna framförs inte skyddsmålsättningar för enskilda byggnader, utan dessa borde preciseras i samband med detaljplanearbetet på basen av noggrannare data från byggnadsvis utförda inventeringar. Sådana

enskilda byggnader inom kulturmiljöområdena, som inte anses besitta några särskilda värden ur kulturmiljöns synvinkel, har inte heller behandlats separat.

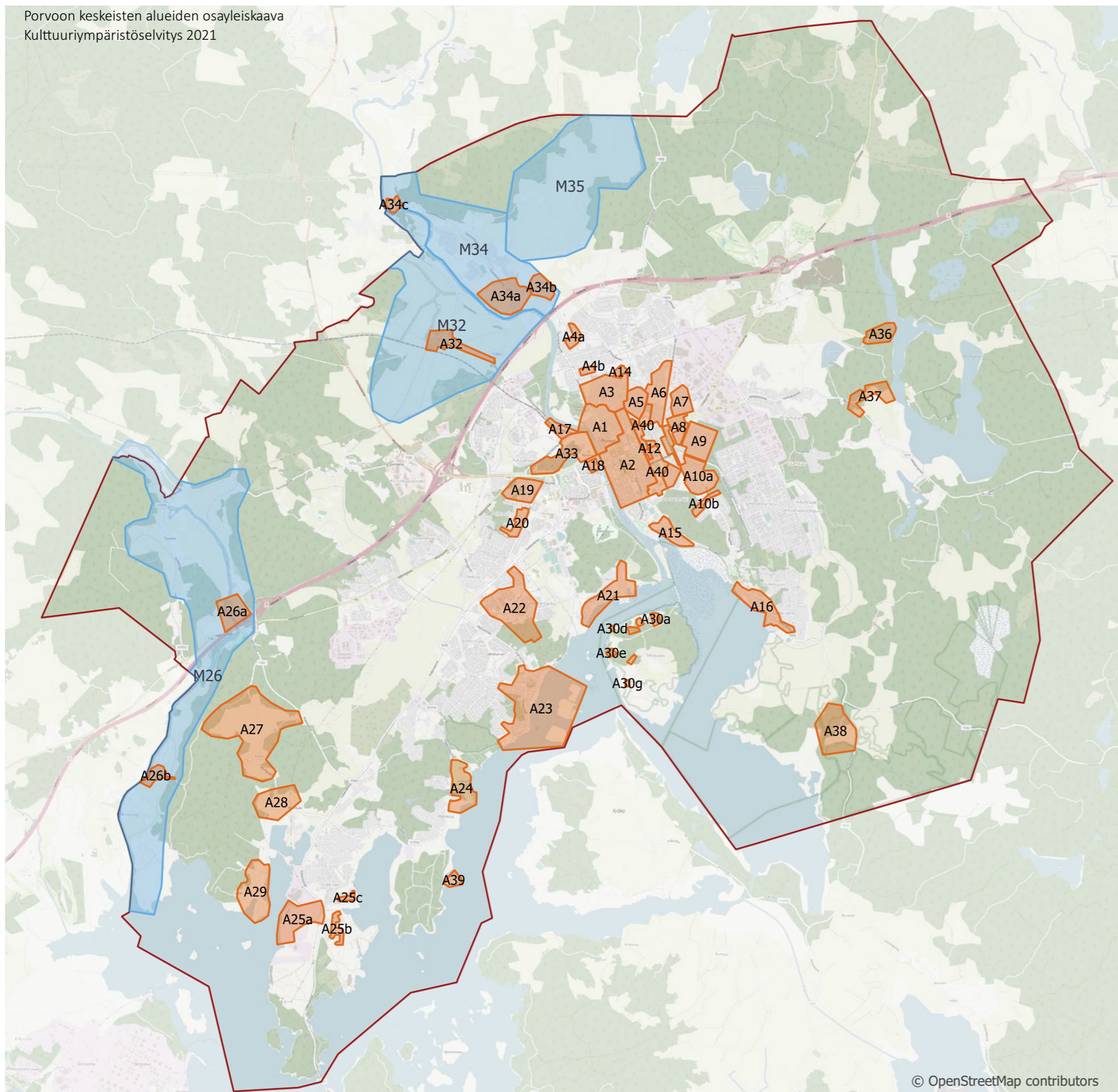
KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

I områdeskorterna har en målsättning varit att i koncentrerad form påvisa de karaktärsdrag som bör värnas inom varje delområde.

För kulturmiljöområden inom detaljplaneområdena har särskild uppmärksamhet fästs vid följande karaktärsdrag: stadslandskapets drag och väsentliga vyer, stadsstruktur, enhetlig eller omväxlande stadsbild, stadsbildens hierarki, gaturummets avgränsning och karaktär, kvarterens och gårdarnas karaktär, park- och trädgårdskultur, byggnadsskick, särskilda karaktärsdrag i arkitekturen, kulturmiljöns väl bevarade byggnadsbestånd.

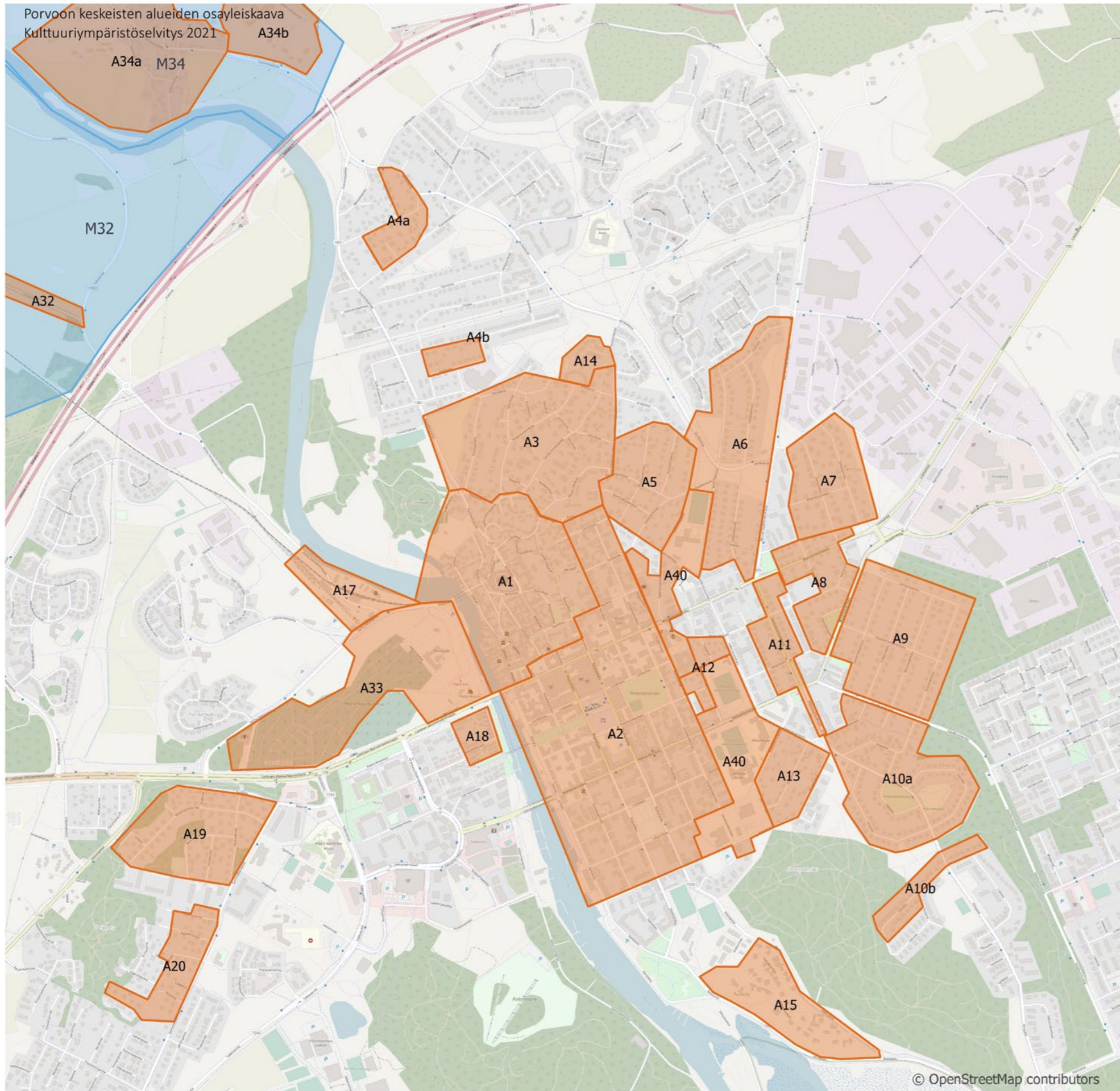
Inom övriga områden har särskilt följande karaktärsdrag uppmärksamats: kulturlandskapets karaktär, topografi, landskapsavgränsningar, vattendragens och strändernas karaktär, historiska vägar, bebyggelsens placering i landskapet, karakteristiskt byggnadsbestånd, kulturmiljöns byggnadstypologi, hierarkin i det traditionella byggandet, landmärken, park- och trädgårdskultur, herrgårds- och agrar kultur, bybosättning, produktionsanläggningar och bosättning i anslutning till dem, villakultur och fritidsbosättning.

De karaktärsdrag som enligt områdeskorterna bör värnas borde beaktas vid alla förändringar som berör området, med andra ord skall nybyggande och ombyggnader anpassas till kulturmiljövärdenas villkor.

- **Omfattande kulturlandskapsområden**
- M26 Svartsåns östra strands kulturlandskap
- M32 Kiala kulturlandskap
- M34 Borgå ås östra strands kulturlandskap
- M35 Bosättningen på Karelarbyns odlingslätt

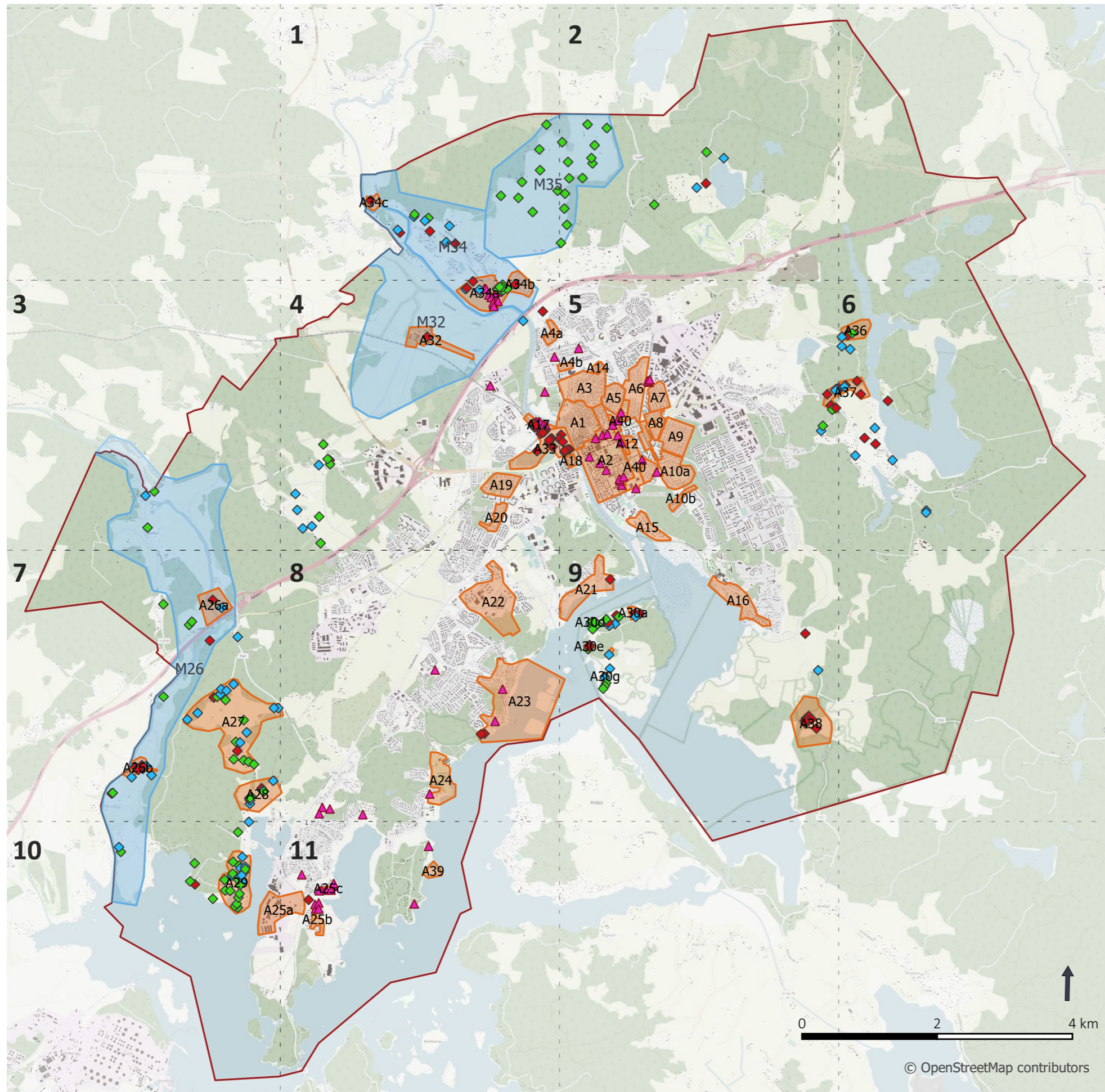
- **Kulturmiljöområden**
- A1 Borgå gamla stad, prästgården och Adertonbacken
- A2 Empirestadsplanens kvarter
- A3 Prästgårdsbackens kulturmiljö
- A4a Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A4b Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A5 Kvarnbackens kulturmiljö
- A6 Andersbergs kulturmiljö
- A7 Norra Östermalms kulturmiljö
- A8 Södra Östermalms kulturmiljö
- A9 Norra Velkala kulturmiljö
- A10a Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A10b Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A11 Sibeliusbulevardens kulturmiljö
- A12 Krigarbyns kulturmiljö
- A13 Jonasbackens kulturmiljö
- A14 Källstigens bostadskvarter
- A15 Ånäs kulturmiljö
- A16 Tarkis strandbebyggelse
- A17 Järnvägsstationens kulturmiljö
- A18 Västra åstrandens trästadskvarter
- A19 Näse småhusområde
- A20 Pepot småhusbebyggelse
- A21 Uddas strandbebyggelse
- A22 Gammelbacka förort och herrgårdspark
- A23 Hammars kulturmiljö
- A24 Haiko kulturmiljö
- A25a Tolkis kulturmiljöer
- A25b Tolkis kulturmiljöer
- A25c Tolkis kulturmiljöer
- A26a Drägsby herrgårdsmiljö
- A26b Brasas herrgårdsmiljö
- A27 Langis odlingslätt
- A28 Sillvik och Bryggars
- A29 Nedre Sillviks strandbebyggelse
- A30a Svinö lots- och villabebyggelse
- A30b Svinö lots- och villabebyggelse
- A30c Svinö lots- och villabebyggelse
- A30d Svinö lots- och villabebyggelse
- A30e Svinö lots- och villabebyggelse
- A30f Svinö lots- och villabebyggelse
- A30g Svinö lots- och villabebyggelse
- A32 Kiala herrgårdsmiljö
- A33 Näsebacken och begravningsplatsen
- A34a Finnby
- A34b Bergsta herrgårdsmiljö
- A34c Kallola herrgårdsmiljö
- A36 Domargård herrgårdsmiljö
- A37 Veckjärnträskets gamla bymiljö
- A38 Stensböle herrgårdsmiljö
- A39 Björkholmens lotsstation
- A40 Empirestadens randzon

Kulturmiljöområden i Borgå centrum

- A1 Borgå gamla stad, prästgården och Adertonbacken
- A2 Empirestadsplanens kvarter
- A3 Prästgårdsbackens kulturmiljö
- A4a Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A4b Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A5 Kvarnbackens kulturmiljö
- A6 Andersbergs kulturmiljö
- A7 Norra Östermalms kulturmiljö
- A8 Södra Östermalms kulturmiljö
- A9 Norra Velkala kulturmiljö
- A10a Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A10b Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A11 Sibeliusbulevardens kulturmiljö
- A12 Krigarbyns kulturmiljö
- A13 Jonasbackens kulturmiljö
- A14 Källstigens bostadskvarter
- A15 Ånäs kulturmiljö
- A17 Järnvägsstationens kulturmiljö
- A18 Västra åstrandens trästadskvarter
- A19 Näse småhusområde
- A20 Pepot småhusbebyggelse
- A33 Näsebacken och begravningsplatsen
- A40 Empirestadens randzon

Delgeneralplan för de centrala delarna i Borgå
Kulturmiljöutredning 2020-2021

Kulturmiljöns områdeshelheter 2021

- Omfattande kulturlandskapsområden
- Kulturmiljöområden

Kulturmiljöns objekt 2021

- ◆ skyddsrekommendation sr
- ◆ skyddsrekommendation s
- ◆ skyddsrekommendation m
- ▲ På detaljplanerat område beläget kulturmiljöobjekt, som inte är skyddat genom planläggning, skyddsbehovet bör definieras på basen av en noggrannare inventering

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab
Arkitehtitoimisto Kristina Karlsson

4.2 Objekt i kulturmiljön

Med objekt i kulturmiljön avses i denna utredning byggnader eller byggnadsgrupper som huvudsakligen är belägna utanför de nuvarande detaljplanerade områdena, så som bostadsbyggnader jämte ekonomibyggnader som ingår i en gårdsmiljö, offentliga byggnader eller enskilda byggnader för lantbruk eller annan produktion, och som representerar sådana kulturmiljövärden att deras fortbestånd på ett sätt som deras värde och särart förutsätter borde säkerställas med stöd av lagstiftningen om planläggning eller lagen om skyddande av byggnadsarvet.

OBJEKT KORT

De objekt som ligger utanför de detaljplanerade områdena redovisas i utredningens objektförteckning och deras värdebedömning har markerats med färgkoder på lokaliseringsskarta.

De värdefulla objektens data och de egentliga objektkortet införlivas med Borgå stads lokaldata material. Kortet publiceras inte på stadens internetsidor men de kan fås på begäran.

En separat, noggrannare inventering har genomförts gällande objekten på Svinö.

För de detaljplanerade områdenas del innehåller denna utredning inte byggnadsvis utförda inventeringar eller värderingar med skyddsrekommendationer. Utredningsarbetet har ändå lyft fram några beaktansvärda byggnader inom de här områdena, vilka saknar skydd i detaljplanen och vars fortbestånd på ett sätt, som deras värde och särskilda karaktär förutsätter, borde säkras. Dessa objekt har särskilt katalogiserats och märkts ut på en indexkarta till stöd för detaljplanearbetet.

I de objektkort, som har sammanställts vid utredningen, har de enskilda byggnaderna eller byggnadsgrupperna beskrivits mer utförligt på basen av inventering och fotodokumentation.

Värdeklassificeringen av objekten har utförts som en del av detta utredningsarbete och principerna för denna har behandlats på styrgruppens möten. Den värdedefinition som presenteras i objektkortet innehåller en kort karaktäristik och motiveringarna för skyddsrekommendationen för det enskilda objektet.

Värden och skyddsrekommendationer

SKYDDSGRUNDER

I objektkortet har antecknats särskilda skyddsgrunder och skyddsrekommendationen för respektive objekt, med utgångspunkt i de identifierade centrala karaktärsdragen och värdena hos objektet. I den här punkten betonas exempelvis särskilt kulturhistoriskt värde, sällsynthet, representativitet, hög arkitektonisk kvalitet eller läge i landskapet. Skyddsmotiveringarna stöds av en tredelad värdebedömning med hänsyn till kulturhistoriskt, byggnadshistoriskt och landskapsvärde. Objektets värde bestäms inte enbart genom de konstaterade värdekriteriernas antal, då också en enda värdekategori kan utgöra en mycket stark skyddsgrund.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Kulturhistoriskt värde är ett brett begrepp, som avses uttrycka att det ur samhällsgemenskapens synvinkel är önskvärt att objektet bevaras som ett uttryck för det materiella och immateriella kulturarvet. I det här sammanhanget är

det skäl att fästa uppmärksamhet i synnerhet vid den kulturhistoriska betydelsen av den äldre bevarade stadsbebyggelsen, bybebyggelsen, jordbrukshemmanen, storgårdarna och herrgårdarna, de på 1900-talet grundade nya jordbruken, villorna, egnahemshusen, samt de offentliga byggnaderna, skolorna och produktionsanläggningarna.

BYGGNADSHISTORISKT VÄRDE

Byggnadshistoriskt värde kan hänföra sig till byggnadens arkitektoniska integritet eller särprägel, en speciell byggnadsteknisk lösning eller ett visst utförande som t.ex. företecknar den lokala byggnadstraditionen, att byggnaden är typisk eller av ett sällsynt slag. Att byggnaden har ett särskilt användningsändamål kan också motivera dess byggnadshistoriska värde.

LANDSKAPSVÄRDE, STADSBILDS- ELLER BYMILJÖVÄRDE

Som värdefull bedöms en byggnad eller byggnadsgrupp som är av betydelse i den byggda miljön och utgör ett verkningsfullt inslag i kulturlandskapet eller berikar miljön visuellt, och som det är önskvärt att bevara med tanke på landskapsvyerna, bymiljön eller stadsbilden.

SKYDDSREKOMMENDATIONER

Objekten har på basen av sina värden klassificerats i tre kategorier som bildar grunden för skyddsrekommendationerna för delgeneralplanen – sr, s eller m. De klassificerade objekten omfattar både sådana som har granskats i tidigare inventeringar och nya objekt, vars värden har framträtt i samband med kulturmiljöutredningens inventeringsarbete.

◆ Skyddsrekommendation sr

I värdekategorin sr har inkluderats sådana byggnads- och områdesobjekt som det är motiverat att bevara eftersom de åtminstone har antingen särskilt landskapsvärde, bymiljövärde eller stadsbildsvärde, särskilt kulturhistoriskt värde och narrativitet eller särskilt byggnadshistoriskt värde och betydelse.

SÄRSKILT LANDSKAPSVÄRDE, BYMILJÖVÄRDE ELLER STADSBILDSVÄRDE

Motivering för klassificering av objekten:

- Herrgårdarnas och jordbrukens bostads- och ekonomi-byggnadsgrupper med gårdsmiljö, vilkas ursprungliga karaktär har bevarats väl och vilkas omgivning utgörs av ett agrart präglat kulturlandskap.
- Synligt i det öppna odlingslandskapet eller landskapet vid byvägen belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick
- Synligt i strandmiljön belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria, såsom representativa exempel på villabebyggelse
- Särskild position och betydelse i stadsbilden

SÄRSKILT KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH NARRATIVITET

Motivering för klassificering av objekten:

- Byggnadsgrupper med gårdsmiljö som representerar herrgårdskulturen
- Bostads- och ekonomibyggnader med gårdsmiljö på byarnas stomhemman, som representerar en månghundraårig odlingskultur och vilkas karaktärsdrag är väl bibehållna
- Övriga bostads- och ekonomibyggnadsgrupper med gårdsmiljö på jordbruk, som representerar en odlingskultur av långvarig kontinuitet och vilkas karaktärsdrag är väl bibehållna
- Byggnadsbestånd med anknytning till industri, som berättar om arbetarnas gemenskapsliv, boende och arbete.
- För området karakteristiska, äldre samfundsbyggnader, skolbyggnader och föreningshus, vilkas karaktär har bevarats väl

SÄRSKILT BYGGNADSHISTORISKT VÄRDE OCH BETYDELSE

Motivering för klassificering av objekten:

- Karaktärsbyggnader och ekonomibyggnader på jordbruk, uppförda på 1700-1800-talet eller under det tidiga 1900-talet, vilkas ursprungliga karaktär har bevarats
- Väl bevarade bostadsbyggnader jämte ekonomibyggnader som har anknytning till lantbruket och representerar en för landsbygden typisk byggnadstradition, så som torp, backstugor o.dyl.
- Byggnader från perioden före andra världskriget, som representerar en för byggnadstidpunkten karakteristisk villa- och fritidsbostads- eller egnahemsarkitektur och vilkas karaktär har bevarats väl trots tillbyggnader och förändringar
- Objekt som i fråga om sin arkitektur är särskilt värda att uppmärksammas, exempelvis byggnader som är representativa för en känd arkitekts produktion

◆ Skyddsrekommendation s

I värdekategorin s har på basen av inventeringen klassificerats sådana byggnads- och områdesobjekt som det är önskvärt att bevara eftersom objekten har landskaps- eller stadsbildsvärden, kulturhistoriska värden och/eller byggnadshistoriska värden

LANDSKAPSVÄRDE, BYMILJÖ- ELLER STADSBILDSVÄRDE

Motivering för klassificering av objekten:

- Relativt väl bevarade bostads- och ekonomibyggnadsgrupper på jordbruk, vilkas omgivning utgörs av ett agrart präglat kulturlandskap
- Synligt i landskapet vid en byväg belägna, relativt väl bevarade byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick
- Synligt i strandmiljön belägna, relativt väl bevarade byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Motivering för klassificering av objekten:

- Objekt som avspeglar områdets bosättnings- eller fritidsbebyggelseshistoria och vilkas ursprungliga karaktärsdrag ännu kan identifieras
- Objekt som är förknippade med lantbruksnäringarna och bykulturen och som det är önskvärt att bevara med tanke på områdeshelheten

BYGGNADSHISTORISKT VÄRDE

Motivering för klassificering av objekten:

- Mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader uppförda på jordbruk under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, vilkas karaktärsdrag alltjämt kan identifieras trots senare reparationer och tillbyggnader
- Övriga objekt som är karakteristiska för sin byggnadsperiod eller värda att uppmärksamma i hänseende till sin arkitektur; och vilkas ursprungliga karaktärsdrag är väl möjliga att identifiera trots senare förändringar

4. Karaktärsdrag som bör värnas, värden och skyddsrekommendationer

Värdekategori m

Kulturmiljöobjekt som på basen av inventeringen är av betydelse för undersökningsområdets kulturhistoria, byggnadshistoria eller landskapsbild.

I värdekategorin m har klassificerats sådana objekt i kulturmiljön, som på basen av inventeringen är värda att uppmärksammas med tanke på undersökningsområdets kulturhistoria, byggnadshistoria eller landskapsbild, men för vilka det inte föreligger särskilda grunder för skydd genom planläggning.

Reparationer och förändringar bör ändå alltid utföras på ett sätt som anpassas till kulturmiljön och så att byggnadens ursprungliga karaktärsdrag beaktas.

m-objekten visas på objektkartan men objektkort har utarbetats endast för en del av objekten, i de fall då det är särskilt motiverat.

På detaljplanerat område beläget kulturmiljöobjekt, som inte är skyddat genom planläggning.

Objektets skyddsbehov bör definieras på basen av en noggrannare inventering.

Kulturmiljöområde

Omfattande kulturlandskapshelhet

BYGGNADSGRUPPER JÄMTE GÅRDSMILJÖ OCH NÄROMGIVNING; SÄRSKILT LANDSKAPSVÄRDE, BYMILJÖVÄRDE ELLER STADSBILDSVÄRDE

Motivering för klassificeringen:

- till sin ursprungliga karaktär väl bevarade bostads- och ekonomibyggnadsgrupper med gårdsmiljö på herrgårdar och lantbruk, vilkas omgivning utgörs av ett agrart präglat kulturlandskap
- synligt i det öppna odlingslandskapet eller landskapet vid byvägen belägna byggnadsgrupper som bildar en bymässig helhet, landskapsträd, stengården och andra strukturer i kulturmiljön som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick. Utblickar från byvägarna.
- byggnadsgrupper samt närmiljö som representerar kustområdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick, representativa exempel på villabebyggelsen vid ångbåtslederna, strand- och bryggkonstruktioner, trädbestånd av betydelse för landskapsbilden
- till den täta stadsstrukturen hörande enhetliga, välbevarade miljöhelheter från olika tidsperioder

BETYDANDE, OMFATTANDE LANDSKAPSHELHET I KULTURMILJÖN

M26 Svartsåns östra strands kulturlandskap

M32 Kiala kulturlandskap

M35 Bosättningen på Karelabyens odlingslätt

M34 Borgå ås östra strands kulturlandskap

- vidsträckt odlingslätt, intill vilken det i skogsbyn och på skogsholmar förekommer bymässigt tät äldre bosättning och jordbrukshemman längs byvägen, samt annan landsbygdsbebyggelse, så som skol- och samskolor, bybutiker osv.
- herrgårdsmiljö med byggnader, trädgård och gårdsmiljö, samt gammal byväg, öppet odlingsområde, ådal eller annat vattendrag som ingår i landskapshelheten
- bymässigt tätt bebyggd gammal bykulle, med gammal byväg, odlingslätt, ådal eller annat vattendrag som ingår i landskapshelheten
- havsvik eller annat strandområde där det finns byggnadsgrupper som representerar kustområdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick, villabebyggelse förknippad med ångbåtsfarlederna, kaj- och bryggkonstruktioner, strandklippor, ängs- och åkermark samt trädbestånd av betydelse för landskapsbilden

5. SÅRBARHETSANALYS—PRINCIPER OCH REKOMMENDATIONER

Sårbarhet

Analyser av sårbarhet används numera allt oftare som en del av den byggda miljöns planeringsprocess. Med sårbarhet beskrivs exempelvis i vilken mån ett som värdefull byggd kulturmiljö klassat område "tål" förändringar utan att dess centrala värden äventyras.

De i denna utredning undersökta områdena har utgående från sårbarheten indelats i tre kategorier, vilkas innehåll beskrivs mer ingående här nedan. Klassificeringen som har tillämpats i utredningen är avsedd som ett verktyg för planering på generalplanenivå. Förändringsåtgärder förutsätter dock alltid en noggrannare studie av respektive område och en konsekvensbedömning i synnerhet beträffande stadsbilda- och andra värden. Förändringarnas verkningar bör också granskas i förhållande till den stads- eller bymiljö som ligger utanför områdesgränsen samt till landskapsbilden. Förutom den byggda kulturmiljön bör man vid en helhetsbedömning av områdenas sårbarhet beakta också områdets övriga skyddsvärden, så som bl.a. det arkeologiska kulturarvet och naturvärdena.

I det följande förklaras principerna för varje sårbarhetskategori samt ges rekommendationer för en reglerad styrning av förändringar i kulturmiljön, i syfte att stödja områdenas inneboende utvecklingspotential för stärkandet av Borgås identitet.

■ Kategori A

- Synnerligen hög sårbarhet

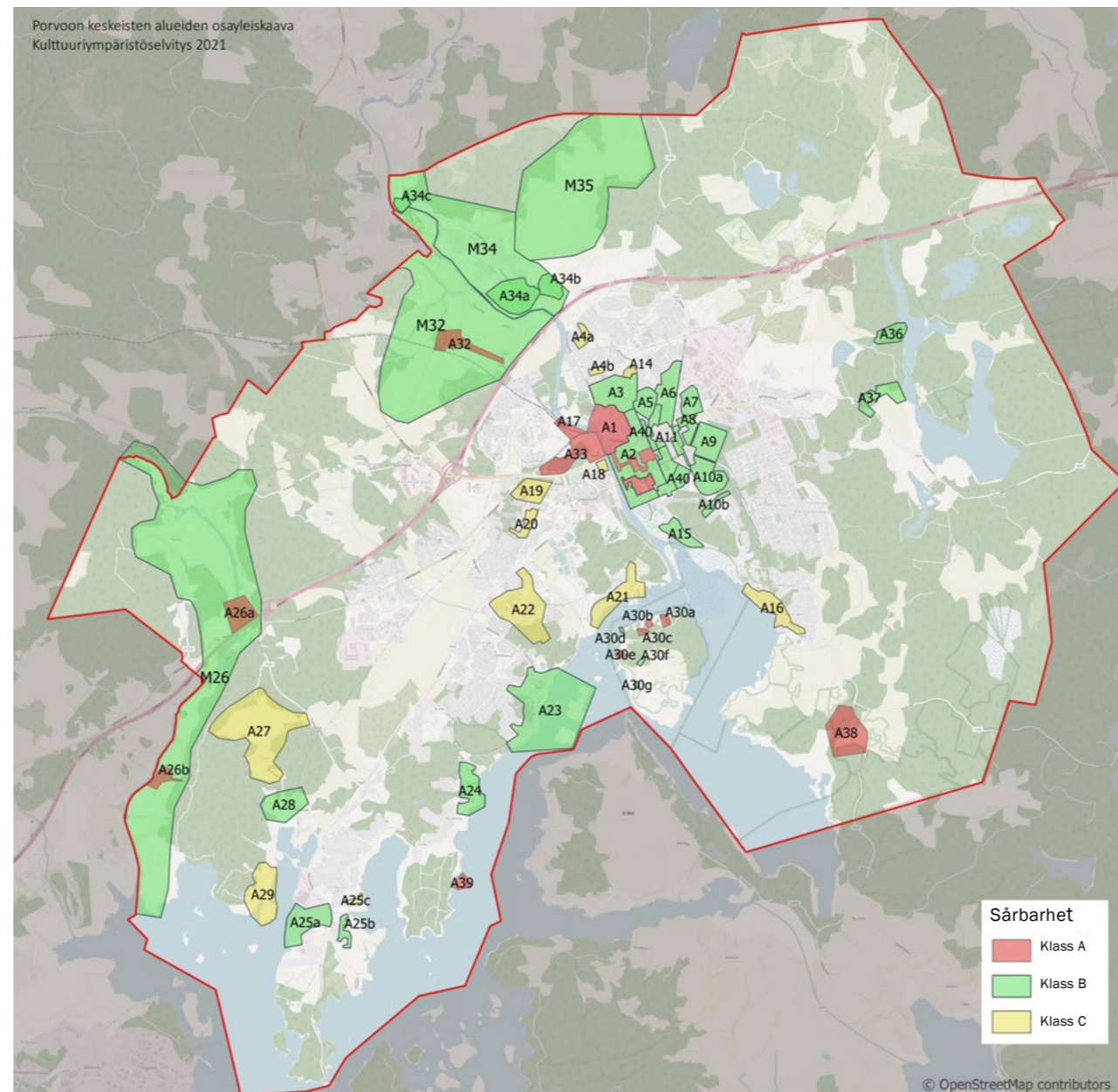
Miljöhelheten, stadsstrukturen, det värdefulla byggnadsarvet, gaturummets avgränsning, planteringarna, gårdarna och gränderna bildar en karakteristisk helhet, där varje delfaktor är av stor vikt för att områdets värde skall bibehållas.

- Resiliens och utvecklingspotential

Möjlighet till mindre förändringar av upprätthållande karaktär, vilka infogar sig i den nuvarande stadsstrukturen eller miljöhelheten, anpassas till miljön med särskild omsorg och stöder dess karaktärsdrag

- Rekommendationer

Byggande och förändringar i området styrs genom detaljerade anvisningar för byggande och reparationsförfaranden, planeringsupdrag klassificeras som synnerligen krävande och museimyndigheten deltar i styrningen av planeringen.

Kulturmiljöområde eller delområde
Kategori A

- A1 Borgå gamla stad, prästgården och Adertonbacken
- A2 Empirestadsplanens kvarter, se delområden
- A17 Järnvägsstationens kulturmiljö
- A26a Drägsby herrgårdsmiljö
- A26b Brasas herrgårdsmiljö
- A30a Svinö lots- och villabebyggelse
- A30b Svinö lots- och villabebyggelse
- A30c Svinö lots- och villabebyggelse
- A30e Svinö lots- och villabebyggelse
- A32 Kiala herrgårdsmiljö
- A33 Näsebacken och begravningsplatsen
- A38 Stensböle herrgårdsmiljö
- A39 Björkholmens lotsstation

Kategori B

- **Hög sårbarhet**

bebyggelsens helhetsstruktur, landskapsbildningen och bebyggelsens relation till landskapet, det värdefulla byggnadsarvet, de gamla byvägarna, planteringarna, gårdarna och trädgårdarna bildar en karakteristisk helhet som bör värnas.

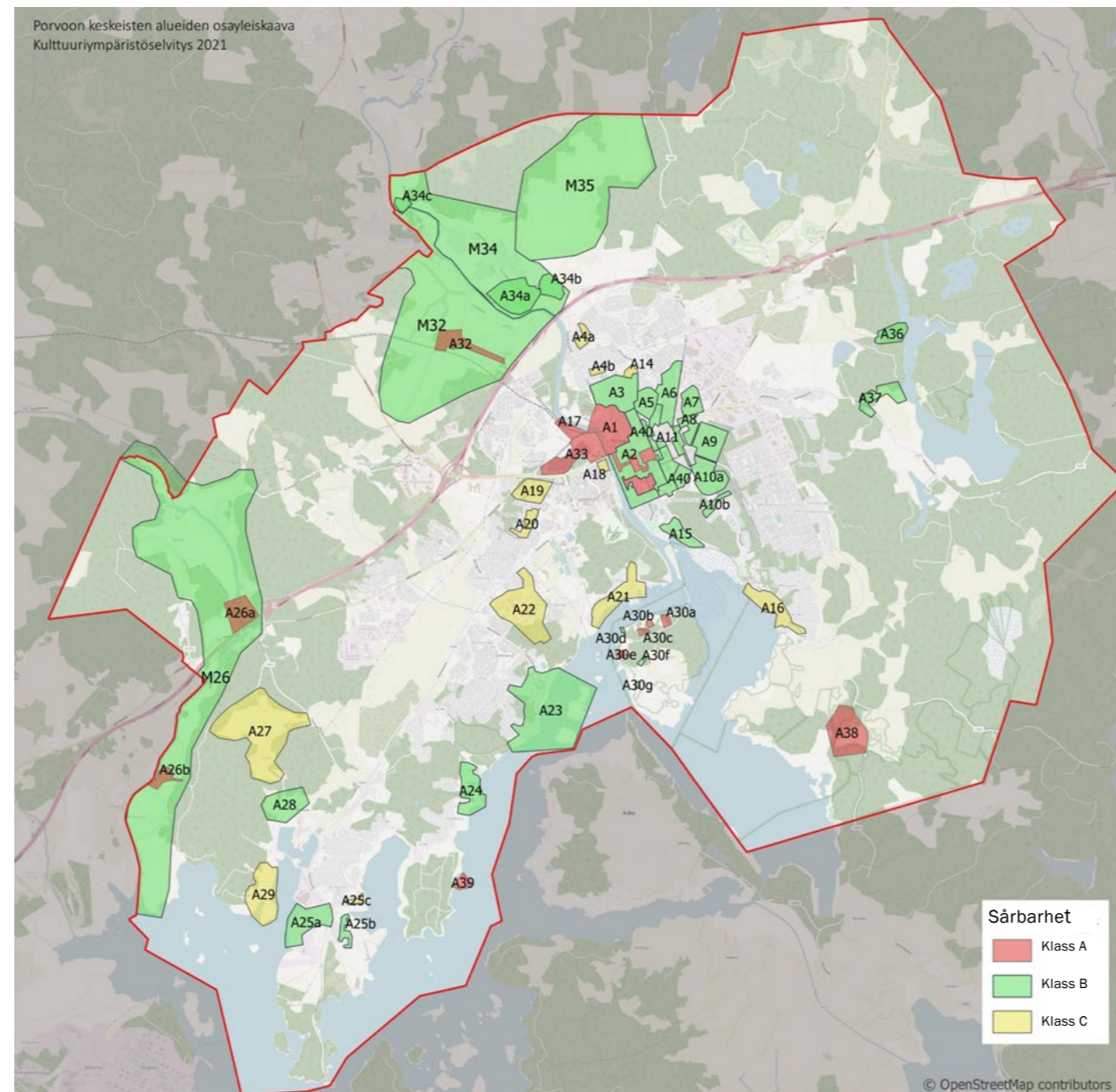
- **Resiliens och utvecklingspotential**

Förändringar som anpassas omsorgsfullt till miljön och stadsstrukturen samt stöder områdets karaktärsdrag och byggnadsskick är möjliga.

Ett måttfullt kompletteringsbyggande som anpassas till kulturmiljön är möjligt.

- **Rekommendationer**

Byggande och förändringar på detaljplanens område regleras genom detaljerade anvisningar för byggande och reparationer, planeringssupdrag klassificeras som krävande och museimyndigheten bedömer behovet av att styra planeringen

Kulturmiljöområde eller delområde Kategori B

- Kulturmiljöområde eller delområde
- A2 Empirestadens kvarter, se delområden
- A3 Prästgårdsbackens kulturmiljö
- A5 Kvarnbackens kulturmiljö
- A6 Andersbergs kulturmiljö
- A7 Norra Östermalms kulturmiljö
- A8 Södra Östermalms kulturmiljö
- A9 Norra Velkalas kulturmiljö
- A10a och A10 b Södra Velkalas, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A11 Sibeliusbulevardens kulturmiljö
- A12 Krigarbyns kulturmiljö
- A13 Jonasbackens kulturmiljö
- A15 Ånäs kulturmiljö
- A23 Hammars kulturmiljö
- A24 Haiko kulturmiljö
- A25a och A25b Tolkis kulturmiljöer
- A28 Sillvik och Bryggars
- A30d, A30f och A30g Svinö lots- och villabebyggelse
- A34c Kallola herrgårdsmiljö
- A36 Domargård herrgårdsmiljö
- A37 Veckjärvträskets gamla bymiljö
- A40 Empirestadens randzon

Kategori C

• Måttlig sårbarhet

Bebyggelsehelheten, landskapsbilden och bygandets relation till landskapet, det värdefulla byggnadsarvet, det karakteristiska byggnadsskicket, de gamla byvägarna, planteringarna, gårdarna och trädgårdarna bildar en för området karakteristisk helhet som bör värnas.

• Resiliens och utvecklingspotential

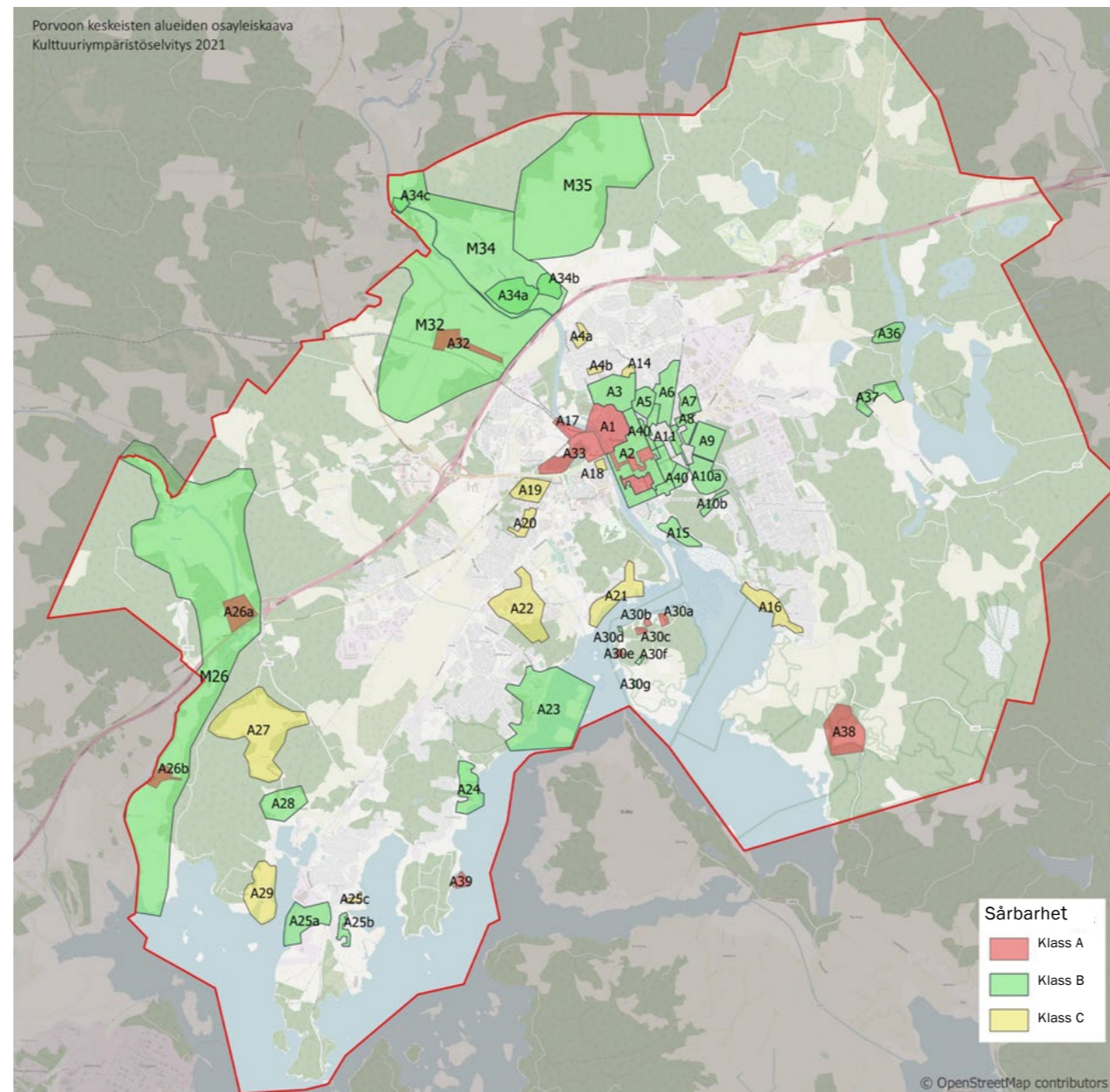
Möjlighet till förändringar som överensstämmer med de väsentliga dragen i områdets stadsstruktur och landskap samt det för området kännetecknande byggnadsskicket.

• Rekommendationer

Eventuellt kompletteringsbyggande bör infogas omsorgsfullt som en del av den värdefulla kulturmiljön.

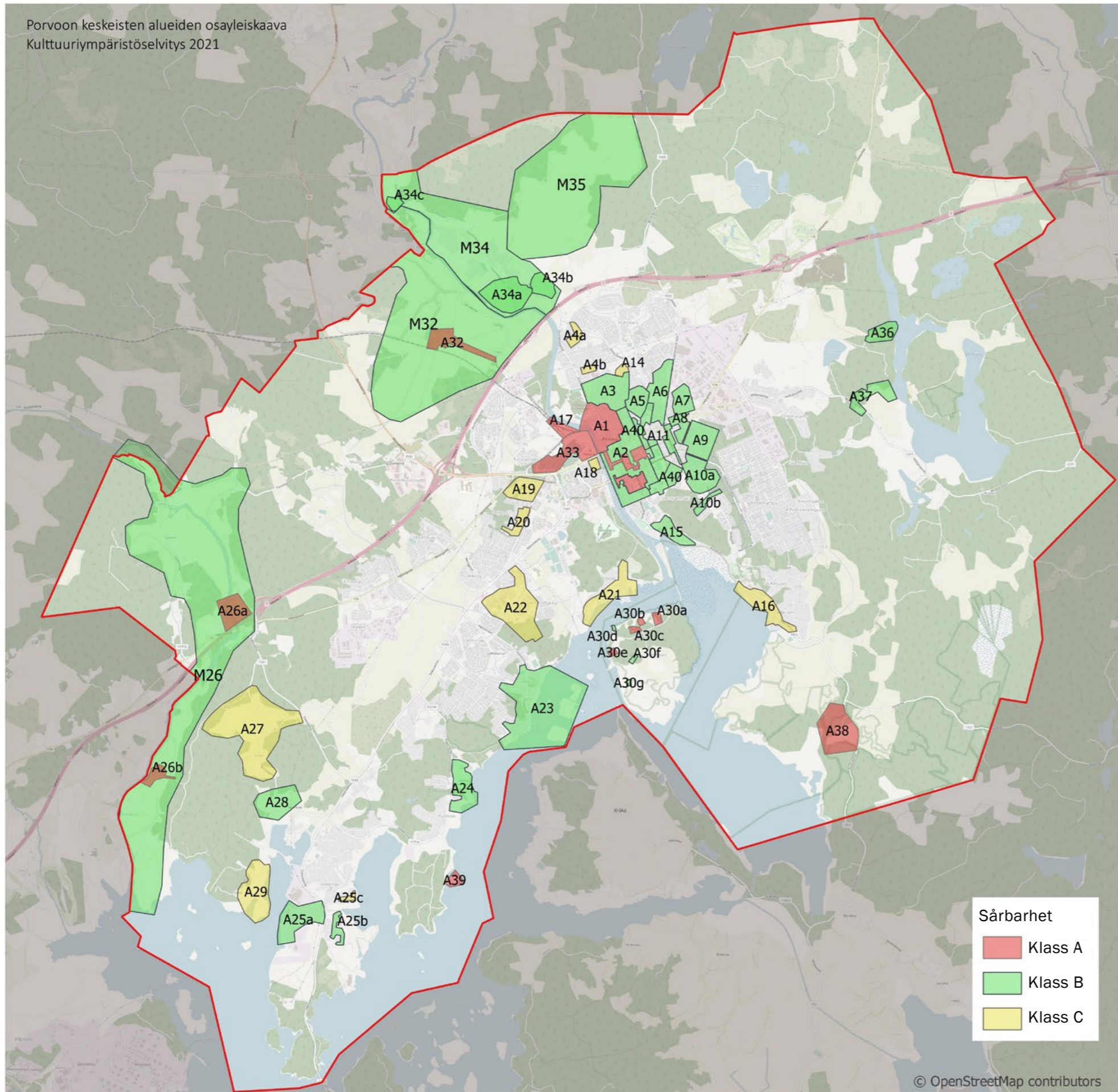
Byggnadssättet regleras genom detaljerade bestämmelser i detaljplanen.

Kravnivån för mer detaljerad planering samt behovet av anvisningar för byggande och reparationer bedöms områdesvis.

Kulturmiljöområde eller delområde
Kategori C

- A4a och A4b Järnböle och Präståkerns kulturmiljö
- A14 Källstigens bostadskvarter
- A16 Tarkis strandbebyggelse
- A18 Västra åstrandens trädstadskvarter
- A19 Näse småhusområde
- A20 Pepot småhusbebyggelse
- A21 Uddas strandbebyggelse
- A22 Gammelbacka förort och herrgårdspark
- A25c Tolkis kulturmiljöer
- A27 Langis odlingslätt
- A29 Nedre Sillviks strandbebyggelse
- A34a Finnby
- 34b Bergsta herrgårdsmiljö

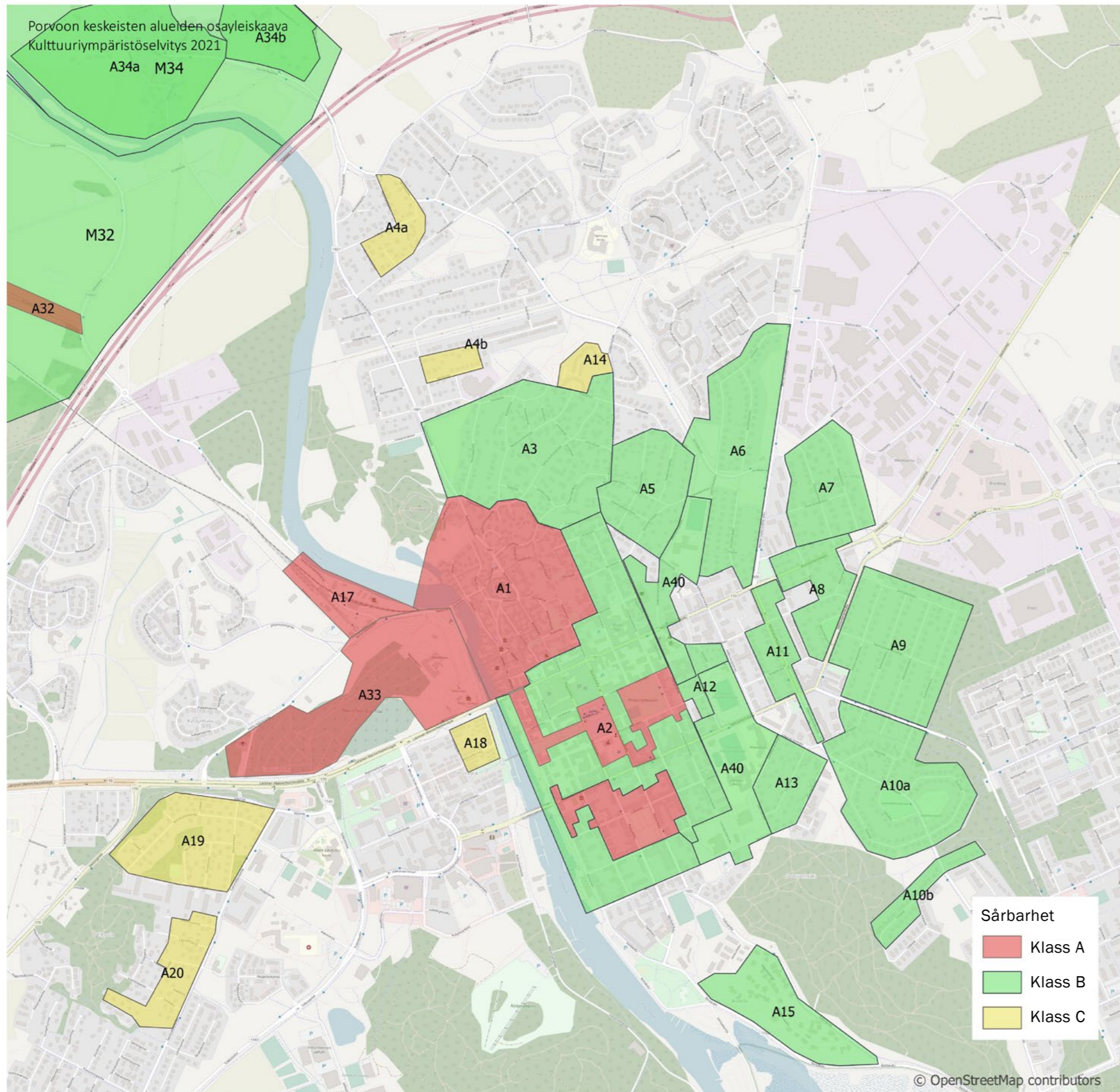
Omfattande kulturlandskapsområden

- M26 Svartsåns östra strands kulturlandskap
- M32 Kiala kulturlandskap
- M34 Borgå ås östra strands kulturlandskap
- M35 Bosättningen på Karelarbyns odlingslätt

Kulturmiljöområden

- A1 Borgå gamla stad, prästgården och Adertonbacken
- A2 Empirestadsplanens kvarter
- A3 Prästgårdsbackens kulturmiljö
- A4a Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A4b Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A5 Kvarnbackens kulturmiljö
- A6 Andersbergs kulturmiljö
- A7 Norra Östermalms kulturmiljö
- A8 Södra Östermalms kulturmiljö
- A9 Norra Velkala kulturmiljö
- A10a Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A10b Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A11 Sibeliusbulevardens kulturmiljö
- A12 Krigarbyns kulturmiljö
- A13 Jonasbackens kulturmiljö
- A14 Källstogens bostadskvarter
- A15 Ånäs kulturmiljö
- A16 Tarkis strandbebyggelse
- A17 Järnvägsstationens kulturmiljö
- A18 Västra åstrandens trädstadskvarter
- A19 Näse småhusområde
- A20 Pepot småhusbebyggelse
- A21 Uddas strandbebyggelse
- A22 Gammelbacka förort och herrgårdspark
- A23 Hammars kulturmiljö
- A24 Haiko kulturmiljö
- A25a Tolkis kulturmiljöer
- A25b Tolkis kulturmiljöer
- A25c Tolkis kulturmiljöer
- A26a Drägsby herrgårdsmiljö
- A26b Brasas herrgårdsmiljö
- A27 Langis odlingslätt
- A28 Sillvik och Bryggars
- A29 Nedre Sillviks strandbebyggelse
- A30a Svinö lots- och villabebyggelse
- A30b Svinö lots- och villabebyggelse
- A30c Svinö lots- och villabebyggelse
- A30d Svinö lots- och villabebyggelse
- A30e Svinö lots- och villabebyggelse
- A30f Svinö lots- och villabebyggelse
- A30g Svinö lots- och villabebyggelse
- A32 Kiala herrgårdsmiljö
- A33 Näsebacken och begravningsplatsen
- A34a Finnby
- A34b Bergsta herrgårdsmiljö
- A34c Kallola herrgårdsmiljö
- A36 Domargård herrgårdsmiljö
- A37 Veckjärvträskets gamla bymiljö
- A38 Stensböle herrgårdsmiljö
- A39 Björkholmens lotsstation
- A40 Empirestadens randzon

Omfattande kulturlandskapsområden

- M26 Svartsåns östra strands kulturlandskap
- M32 Kiala kulturlandskap
- M34 Borgå ås östra strands kulturlandskap
- M35 Bosättningen på Karelabyns odlingslätt

Kulturmiljöområden

- A1 Borgå gamla stad, prästgården och Adertonbacken
- A2 Empirestadsplanens kvarter
- A3 Prästgårdsbackens kulturmiljö
- A4a Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A4b Järnböle och Prästgårdsåkerns kulturmiljö
- A5 Kvarnbackens kulturmiljö
- A6 Andersbergs kulturmiljö
- A7 Norra Östermalms kulturmiljö
- A8 Södra Östermalms kulturmiljö
- A9 Norra Velkala kulturmiljö
- A10a Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A10b Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer
- A11 Sibeliusbulevardens kulturmiljö
- A12 Krigarbyns kulturmiljö
- A13 Jonasbackens kulturmiljö
- A14 Källstigens bostadskvarter
- A15 Ånäs kulturmiljö
- A16 Tarkis strandbebyggelse
- A17 Järnvägsstationens kulturmiljö
- A18 Västra åstrandens trädstadskvarter
- A19 Näse småhusområde
- A20 Pepot småhusbebyggelse
- A21 Uddas strandbebyggelse
- A22 Gammelbacka förort och herrgårdspark
- A23 Hammars kulturmiljö
- A24 Haiko kulturmiljö
- A25a Tolkis kulturmiljöer
- A25b Tolkis kulturmiljöer
- A25c Tolkis kulturmiljöer
- A26a Drägsby herrgårdsmiljö
- A26b Brasas herrgårdsmiljö
- A27 Langis odlingslätt
- A28 Sillvik och Bryggars
- A29 Nedre Sillviks strandbebyggelse
- A30a Svinö lots- och villabebyggelse
- A30b Svinö lots- och villabebyggelse
- A30c Svinö lots- och villabebyggelse
- A30d Svinö lots- och villabebyggelse
- A30e Svinö lots- och villabebyggelse
- A30f Svinö lots- och villabebyggelse
- A30g Svinö lots- och villabebyggelse
- A32 Kiala herrgårdsmiljö
- A33 Näsebacken och begravningsplatsen
- A34a Finnby
- A34b Bergsta herrgårdsmiljö
- A34c Kallola herrgårdsmiljö
- A36 Domargård herrgårdsmiljö
- A37 Veckjärvträskets gamla bymiljö
- A38 Stensböle herrgårdsmiljö
- A39 Björkholmens lotsstation
- A40 Empirestadens randzon

6. SAMMANFATTNING

Kulturmiljöutredningen som har utförts för delgeneralplanarbetet för de centrala delarna i Borgå har beställts av Borgå stad Stadsutveckling. Utredningen har utförts av Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab och Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson. Uppdraget har varit att identifiera den byggda miljöns historia, karaktär och särdrag inom det delgeneralplaneområdet, påvisa områdets byggnadshistoriska och historiska värden och kulturlandskapsvärden samt identifiera miljöer, byggnader och strukturer av kulturhistorisk betydelse och framlägga skyddsmålsättningar för dessa. Vid identifieringen av objekt har särskild uppmärksamhet ägnats sådana objekt som tills vidare inte har skyddats genom planläggning.

Syftet med utredningen som har utförts som underlag för delgeneralplanarbetet är att presentera tillräckligt aktuell och kunskapsbaserad information om värdena i kulturmiljön, så att man på basen av denna kan bedöma hur nytt byggande och delgeneralplanens lösningar påverkar den befintliga byggda miljön och landskapets historiska drag.

I utredningsarbetet söktes svar på bl.a. följande frågor:

- Vad berättar miljöns nuvarande tillstånd om den historiska utvecklingen och dess karaktär?
- Varför är vissa element och karaktärsdrag av särskild betydelse för samhället?
- Vilka karaktärsdrag hos ett område är av särskild betydelse, kan de utvecklas och hur mycket går det att förändra dem?
- Är den byggda miljön en viktig identitetsbyggande faktor och en resurs för borgåborna/Borgå?

INVENTERINGEN, OMRÅDES- OCH OBJEKTKORTEN

I kulturmiljöutredningen ingår ett omfattande inventeringsarbete, i samband med vilket ett par tiotal fältundersökningar har genomförts. Inventeringen har begränsats till sådana miljöer, byggnader och strukturer, som har bedömts ha kulturhistorisk betydelse. Inventeringsobjekten har valts ut på basen av tidigare inventeringar, utredningens bakgrundsmaterial, referenslitteratur och analys av historiska kartor. Objekt som redan tidigare har klassats som nationellt betydelsefulla har beaktats som sådana, för objekt som har klassats som värdefulla på landskapsnivå har fakta om dem preciserats genom inventering och övriga objekt har inventerats. Med andra ord har uppdraget inte omfattat en inventering av hela byggnadsbeståndet, utan utredningens vikt har i huvudsak fästs vid objekt och områden om vilka kunskapen då utredningsarbetet påbörjades var föråldrad eller bristfällig eller helt saknades.

För varje identifierat kulturmiljöområde har ett områdeskort om 2-4 sidor utarbetats, med en kort sammanfattning av områdets historia och nuläge samt fakta om tidigare skyddsbeslut, inventeringar och källmaterial. Därtill definieras de särskilda karaktärsdrag som bör värnas och beaktas i detaljplanering och annan planering.

De byggnader som har konstaterats besitta betydande värden i avseende på byggnadshistoria eller bevarad kulturmiljö har fotograferats och inventerats utvändigt, som brukligt i utredningar på generalplanenivå. För dessa har separata illustrerade objektkort uppgjorts som innehåller basdata om objektet, en kort beskrivning samt en värdedefinition.

DISKUSSIONSMÖTE FÖR ALLMÄNHETEN OCH WEBBENKÄT OM KULTURMILJÖN

I samband med utredningen ordnades ett webinarium som var öppet för allmänheten, där man behandlade värdebedömningen av kulturmiljön i Borgå och dennas betydelseinnehåll. Sådana öppna möten, "kulturkaféer" befämjar medborgardeltagande i generalplaneprocessen. Webinarieformatet valdes på grund av de begränsningar som coronapandemin förorsakade

Genom en webbaserad enkät samlades information om hurdana kulturmiljöer områdets invånare och brukare själva uppskattar och ser som värda att ta vård om, samt vilka slags miljöer som upplevs forma Borgås identitet. Enkätens resultat har sammanställts till en separat rapport.

KULTURMILJÖUTREDNINGENS RAPPORT

I rapporten beskrivs de metoder som har använts vid inventeringen av området och byggnaderna samt grunderna för urval och klassificering av objekt. Rapporten granskar skeden, tidsskikt och centrala karaktärsdrag i områdets byggda kulturmiljö, byarnas, herrgårdarnas och den agrara bebyggelsens särdrag, trafikleder, miljöer med anknytning till industrihistoria, Borgås stadsbebyggelses utveckling, stadsplanehistoria och byggnadsskick, exempel på undersökningsområdets byggnadstypologi samt lyfter fram de områden och objekt som har identifierats som kulturhistoriskt värdefulla på basen av utredningen.

VAD BERÄTTAR MILJÖNS NUVARANDE TILLSTÅND OM DEN HISTORISKA UTVECKLINGEN OCH DESS KARAKTÄR?

” Den byggda kulturmiljön har utvecklats stegvis sedan den förhistoriska tiden och medeltiden och pågått under tiderna av kungariket Sverige, det ryska imperiet och den självständiga republikens tid. Största delen av den byggda miljön i Finland härstammar från tiden för välfärdssstatens uppbyggnad. I slutet av 1900-talet byggdes det i landet olika miljöer för utbildning, hälsovård, boende, arbete och fritid.”¹

I utredningsrapporten behandlas de drag som har formats av den historiska utvecklingen och som kan iakttas i den nutida byggda landsbygds- och stadsmiljön.

De förändringar som har skett i den agrara miljön på den forna landskommunens område har ställvis varit långsamma, ställvis snabba och omvälvande. I de områden som präglats av lantbruk har miljön formats av förändringar i fråga om markägandets struktur, odlingsmetoder, skiftesförrättningar och trafikformer. Från tegskiftesperiodens byområden har bosättningen spridit sig långt ut i omgivningen. Den agrara bebyggelsens karakteristiska grupperingar av ekonomibyggnader för olika ändamål och de ståtliga timrade bodarna har blivit sällsynta. De för Borgåtrakten utmärkande stora frälseherrgårdarna, som Kiala, Drägsby och Stensböle har fortfarande en betydande inverkan på landskapsbilden.

De samhällen som har vuxit fram i anslutning till sågverksindustrin, skeppsvarven, hamnfunktionerna eller cellulosa- och fabriker, som Tolkis och Hammars, är särpräglade,

tätt bebyggda områden med bostadsbyggnader, skolor och föreningshus, vilkas historia fortfarande är av stor betydelse för områdets identitet.

I den föränderliga stadsmiljön förekommer olika tidsskikt jämsides eller överlappande varandra inom ramarna för gatunätet, kvartersstrukturen, tomtindelningen och byggnadsskicket som har kommit till under tidernas lopp eller reglerats genom planläggning och i byggnadsordningen. Bevarandegraden i Borgås nationellt värdefulla trästadssområden, trähuskvarteren i Gamla Borgå och Empire-Borgå, vittnar om de strävanden att skydda byggnader och stadsbild som begynte kring sekelskiftet 1900. Att fornborgen på Borgbacken har bevarats är likaså ett resultat av tidiga skyddssträvanden.

Utanför gränserna för gamla staden i Borgå har stadsstrukturens tillväxt skett i tydligt urskiljbara skeden. Först tillkom empiretidens rutnätsplan som småningom bebyggdes under den senare delen av 1800-talet, därefter de trädgårdsstadsartade områdena från den förra delen av 1900-talet och återuppbyggnadstidens egnahemsområden, från 1960-talet omvandlingen av empirestadens kvarter till tomter för flervåningshus och de som områdesbyggnadsprojekt förverkligade områdena med flervåningshus, så som Gammelbacka och Vårberga, som det nyaste tidsskiktet kvarteren på Västra Åstranden.

Det successivt utbyggda vägnätet och lederna för den riksviktiga trafiken i öst-västlig riktning är ett betydande inslag i landskapsbilden. Den från medeltiden stammande Stora Strandvägen har haft avgörande betydelse för Borgå stads utveckling.

VARFÖR ÄR VISSA ELEMENT OCH KARAKTÄRSDRAG AV SÄRSKILD BETYDELSE FÖR SAMHÄLLET?

”Människans verksamhet och växelverkan med naturen syns i miljön från förhistorien till modern tid. Landskap i olika former och åldrar, de bebyggda miljöerna och de arkeologiska traditionerna utgör en helhet som kallas för kulturmiljö.”²

Om kulturarvets samhällseliga betydelse kan konstateras att det har format sig till en oundgänglig kraftresurs för ett samhälle som värnar om sina medborgares välbefinnande, något som tillför livsvärlden betydelseinnehåll, djup och perspektiv. Att befrämja att kulturarvet bevaras och är tillgängligt förstärker en socialt och kulturellt hållbar utveckling.

I Kulturarvsbarometern 2017 undersökte man människors attityder gentemot och uppskattning för kulturarvet. I utredningen kom människors gemensamma erfarenheter och berättelser att inta en viktig position. ” Den byggda miljön berättar ofta om dessa erfarenheter. Många berättelser anknyter till den fysiska miljön, och då kan den byggda miljön fungera som en så kallad minnesplats som anknyter personen till sin historia. I ett sådant fall stärker den byggda miljön den lokala identiteten och känslan av att tillhöra en grupp.”³

Enligt den Kulturmiljöstrategi som statsrådet godkände 2014 ökar en välskött och livskraftig kulturmiljö människors välbefinnande och den har en stor betydelse för utvecklingen av näringslivets funktioner och skapandet av en trivsam boendemiljö.

² www.museovirasto.fi/sv/kulturmiljo

³ Aura Kivilaakso, Onko rakennettu ympäristö kulttuuriperintöä? www.kulttuuriymparistomme.fi

¹ www.museovirasto.fi/sv/kulturmiljo/byggnadsarv

Att värna om den byggda kulturmiljön är för samhället och förvaltningen en förpliktelse och målsättning, som har skrivits in i internationella och nationella avtal, dokument och lagar, med början från den s.k. Världsarvskonventionen som Unesco godkände 1972 och vars målsättning är att bevara och ta vård om det globalt sett mest värdefulla kultur- och naturarvet som mänsklighetens gemensamma arv. Av de sju världsarven i Finland infördes Gamla Raumo på Världsarvslistan år 1991, i egenskap av Nordens mest omfattande, enhetliga och bäst bevarade gamla trästadssområde, vars stadsplan härstammar ända från medeltiden. Också det med Raumo väl jämförbara Gamla Borgås värden och särdrag togs då upp i diskussionen om nomineringen, vilket vittnar om Gamla Borgås betydelse på riksnivå. Om den kulturhistoriskt värdefulla stadsbildens betydelse berättar också att Gamla Borgå har utsetts till ett av Finlands nationallandskap.

VILKA LOKALA KARAKTÄRSDRAG ÄR AV SÄRSKILD BETYDELSE, KAN DE UTVECKLAS OCH HUR MYCKET TÅL DE FÖRÄNDRINGAR?

I kulturmiljöutredningen ingår en bedömning av de som värdefulla klassade områdenas utvecklingspotential, sårbarhet och förändringstålighet. Utredningen innehåller en områdesvis utförd sårbarhetsanalys i syfte att åskådliggöra i vilken mån ett som värdefull byggd kulturmiljö klassat område "tål" förändringar utan att dess centrala värden äventyras.

Synnerligen hög sårbarhet

Av de områden som har synnerligen hög sårbarhet är de flesta kulturmiljöer av riksintresse eller intresse på land-

skapsnivå, sådana områden där det värdefulla byggnadsarvet och miljön eller stadsstrukturen, gaturummets avgränsning, planteringarna, gårdarna och gränderna bildar en karakteristisk helhet, där varje delfaktor är av stor vikt för att områdets värde skall bibehållas.

Som kulturmiljöområden med synnerligen hög sårbarhet har på basen av kulturmiljöutredningen klassificerats Gamla staden i Borgå, prästgården och Adertonbacken, kvarteren inom empirestadsplanen, Näsebacken och begravningsplatsen, Järnvägsstationens kulturmiljö, herregårdarna Drägsby, Kiala och Stensböle, Brasas herrgårdsmiljö, Björkholmens lotsstation samt delvis lots- och villabebyggelsen på Svinö.

På de här områdena är små förändringar av upprätthållande karaktär möjliga, som infogar sig i den nuvarande stadsstrukturen eller miljöhelheten, anpassas till miljön med särskild omsorg och stöder dess särdrag.

Hög sårbarhet

Som kulturmiljöområden med hög sårbarhet har klassificerats Prästgårdsbackens kulturmiljö, Hammars, Haiko, delvis lots- och villabebyggelsen på Svinö, Tolkis kulturmiljö delvis, Kvarnbackens, Andersbergs, Norra Östermalms, Södra Östermalms, Norra Velkala, Södra Velkala, And- och Måsvägens kulturmiljöer, Sibeliusbulevardens, Krigarbyns och Jonasbackens samt Ånäs kulturmiljöer, Sillvik och Bryggars, Veckjärvträskets gamla bymiljö, herrgårdsmiljöerna Kallola och Domargård samt Empirestadens randzon.

Utmärkande för dessa områden är att bebyggelsens helhetsstruktur, landskapsbilden och bebyggelsens relation till landskapet, det värdefulla byggnadsarvet, de gamla

byvägarna, planteringarna, gårdarna och trädgårdarna, bildar en karakteristisk helhet som bör värnas.

I utredningen konstateras att förändringar som anpassas omsorgsfullt till miljön och stadsstrukturen samt stöder områdets karaktärsdrag och byggnadsskick är möjliga, liksom ett måttfullt kompletteringsbyggande som anpassas till kulturmiljön.

Måttlig sårbarhet

Som kulturmiljöområden med måttlig sårbarhet har på basen av utredningen klassificerats mångskiktade och till sin karaktär förändrade, lokalt värdefulla kulturmiljöer, så som Järnböle och Prästgårdsåkerns områden, småhusområdena i Pepot och Näse, strandbebyggelsen i Tarkis, Uddas och Nedre Sillvik, delområdet Tolkis kulturmiljö, delområdet Finnby, Langis odlingslätt och delområdet Bergsta herrgårdsmiljö. Till denna grupp hör också förorten Gammelbacka, som är en kulturmiljö av intresse på landskapsnivå. Nyare bostadsmiljö representeras av Källstigens bostadskvarter och Västra åstrandens trästadskvarter.

På de ovannämnda områdena bildar bebyggelsehelheten, landskapsbilden och byggandets relation till landskapet, det värdefulla byggnadsarvet, det karakteristiska byggnadsskicket, de gamla byvägarna, planteringarna, gårdarna och trädgårdarna en för området karakteristisk helhet som bör värnas/bibehållas.

På dessa områden är sådana ändringar möjliga som överensstämmer med de väsentliga dragen i områdets stadsstruktur och landskap samt det för området kännetecknande byggnadsskicket.

ÄR DEN BYGGDA MILJÖN EN VIKTIG IDENTITETSSKAPANDE FAKTOR OCH EN RESURS FÖR BORGÅBORNA / BORGÅ?

I anslutning till kulturmiljöutredningen för de centrala delarna i Borgå genomfördes en kartbaserad webbenkät i syfte att ta reda på hur viktig den byggda miljön är som identitetsbyggande faktor och resurs för borgåborna och Borgå. Genom enkäten insamlades kunskap om hurdana kulturmiljöer områdets invånare och brukare själva uppskattar och ser som värda att bevara, samt vilka slags miljöer som upplevs ingå i Borgås identitet.

På basen av enkäten kan konstateras att centrumområdets kända objekt Gamla Borgå, Empirestaden, åstranden och Näsebacken är av särskilt stor betydelse för Borgås identitet, för invånarna och brukarna, och att deras värden bevaras upplevs som mycket viktigt. Vid sidan om dessa framstod också uppskattningen och betydelsen av de grönskande urbana småhusområdena i centrums grannskap, så som Prästgårdsbacken, Kvarnbacken, Velkala, Jonasbacken och Rönnvägen samt frontmannahusområdena i Näse, inte enbart bland dem som bor i områdena utan också i andra borgåbors ögon. I flera svar framkom bekymmer för hur dessa områdens karaktär skall kunna bibehållas, och det ansågs nödvändigt att bättre än nu styra och övervaka reparationsförfaranden och färgsättning, hur gårdar och parkering anordnas samt hur kompletteringsbyggande utförs.

Svinö och Kokonudden framträdde som viktiga och speciella områden med tanke på både kulturhistoria och rekreationsbruk. Också Borgås exceptionellt välbevarade miljöer med anknytning till industrihistoria, så som Hammars, Sågholmarna och områden i Tolkis omnämndes i flera svar som unika områden. Som viktiga objekt nämndes vi-

dare bl.a. strandleden från centrum till Hammars, Haiko herrgårdspark, Kokonbacken, Tornberget i Gammelbacka, jättegrytorna på berget vid Bergsta, samt bergen i Sillvik och Brasas område i Svartsådalen.

Enkäten förstärkte de slutsatser som var resultatet av sakkunnigarbetet i kulturmiljöutredningen, gällande hur stor betydelse den unika kulturmiljön i Borgå har för Borgås identitet och att värnet av den ses som viktigt. Borgås kulturmiljö är rik och mångskiftande, den inbegriper den medeltida stadsstrukturen med dess landmärken, empirestaden, en intressant industrihistoria i form av byggnader och områden, agrarhistoria med ett flertal ståtliga herrgårdar och gamla jordbrukshemman, herrgårdskultur och stadsmiljöer från det tidiga 1900-talet samt ån, grönskan och möjligheterna till rekreation i det fria på nära håll.

BEGREPP

Kulturmiljö

Kulturmiljö är ett allmänt begrepp. Det avser en miljö vars karaktärsdrag är ett uttryck för olika kulturperioder samt för växelverkan mellan människa och natur. Med begreppet sammanhänger också människans förhållande till sin miljö förr och nu; vilka betydelser den har givits, hur den har tolkats och benämnts.

Kulturmiljö kan beskrivas närmare med begreppen kulturlandskap och byggd kulturmiljö. Denna utredning behandlar den byggda kulturmiljön.

Inventering

Inventering innebär att samla och lagra kunskap om till exempel den byggda miljön. I inventering ingår att sammanställa information dels ur exempelvis referenslitteratur och arkivkällor, dels genom fältobservationer. Till inventeringen kan bifogas en utredning om värden hos områden och enskilda objekt.

Utredning

Att beskriva och undersöka ett områdes eller objekts historia, egenskaper, förändringar av funktioner eller fysiska drag bl.a. på basen av fältundersökningar och arkivkällor. En utredning innehåller oftast slutsatser om och sammanfattningar av områdenas eller objektens värden (exempelvis landskapsutredning, byggnadshistorisk utredning, utredningar som krävs för planläggning).

Värde och betydelse

Då värden i byggd kulturmiljö och kulturlandskap definieras talar man bl.a. om historiska, byggnadshistoriska, arkitektoniska, byggnadstekniska, konstnärliga och landskapsvärden. Då objektets värde definieras tillämpas etablerade kriterier. Vård och skydd av områden och objekt baserar sig på identifierbara värden och på deras betydelse på nationell nivå (riksintresse), landskapsnivå eller lokal nivå.¹

¹ www.rakennusperinto.fi

BEGREPP FÖRKNIPPADE MED LANDSBYGDENS BYGGNADSHISTORIA OCH MARKÄGANDE

De begrepp som presenteras nedan förekommer i de texter som behandlar byarna och berör i huvudsak olika slags gårdars ställning under olika perioder och med beskattning eller skattefrihet. Nätpublikationen *Svensk förvaltningshistorisk ordbok* har använts som huvudkälla.

Augmentshemman

Om rusthållens egen skattefrihet inte ansågs tillräcklig som kompensation för rusttjänsten, beviljades de augment, dvs. rätt att uppbära kronoskatten från bestämda hemman i grannskapet. Augmenten avskaffades år 1886, varefter augmentshemmanen blev vanliga skatte- eller kronohemman.

Hästhemman

Kronohemman vars ränta under indelningsverkets tid var anslagen till underhåll av kavalleriofficers hästar och rustning. Hästhemmanen utvaldes bland de bästa hemmanen.

Herrgård

Allmän beteckning på förnämligare manbyggnad och jordegendom, som beboddes av högre samhällsklass och uppfyllde de till klassen hörande kraven på nivå av uppehälle och bostadsstorlek. Beteckningen saknade kameral och juridisk giltighet.

Kronohemman

Ett rent kronohemman ägdes av kronan och dess årliga skatter gick till kronan.

Kronoskattehemman

Hemman där kronan hade avstått rätten att inneha kronohemmanet till en enskild man och hans efterkommande (bördsrätt) men behöll rätten att uppbära den årliga räntan och hade förköpsrätt ifall hemmanet kom till salu.

Backstuga

Stuga på någon annans mark eller på allmänning. Vanligen saknades odlingsmark fastän ett mindre potatisland eller dylikt kunde ingå. År 1762 fastslogs att bönderna skulle uppföra backstugor åt sina gifta anställda. År 1919 fick backstugans innehavare rätt att lösa ut backstugan till sin egendom.

Börderusthåll, bördsrättsrusthåll

Rusthåll som innehades med bördsrätt dvs. rätt att (under erläggande av skatt eller "ränta", eller i detta fall fullgörande av rusttjänst) inneha kronohemman med evärdlig besittningsrätt inom bördsleden, men med rätt för kronan att under vissa förutsättningar inlösa jorden. (SAOB)

Allodialsäteri

Säteri som innehades med full äganderätt på evärdlig tid. Det var emellertid vanligt att kronan fick en tredjedel av skatterna. Bärande träd och malmstreck tillhörde dock säteriets ägare och inte kronan.

Löningshemman, lönehemman

Ett löningshemmans skatter var anslagna till lön åt någon eller några av statens tjänstemän. Löningshemman förekom inom både ecklesiastik-, civil- (lands-) och militietjänstestaten. Den åbo som odlade hemmanet erlade den årliga räntan till hemmanets indelningshavare.

Boställe

Bostad, med eller utan tillhörande jord, som helt eller delvis utgjorde vissa statliga tjänstemäns löneförmån.

Rusthåll

Hemman med skyldighet att hålla en utrustad ryttare för kavalleriet. Som ersättning beviljade kronan hemmanet helt eller delvis skattefrihet, samt ibland också rätt att uppbära räntan från ett eller flera bestämda hemman i grannskapet, s.k. augmentshemman.

Ett skatterusthåll var i enskild ägo och innehade full besittnings-, avyttrings- och arvsrätt (bördsrätt).

Ett kronorusthåll ägdes av kronan. Tidvis hade rusthållaren på ett sådant ensamrätt att köpa det till skatterusthåll.

Frälsehemman

Hemman som låg på frälsejord. Ett frälsehemman odlades av en åbo som hade arrendators ställning (utan bördsrätt) som erlade den årliga grundskatten till jordägaren och inte till kronan, samt utförde dagsverken och vissa skjutsningar åt säteriet. Till år 1723 var rätten att besitta frälsehemman förbehållen adeln, tills också präster och borgare fick rätt till frälsejord. Från år 1789 kunde även allmogen förvärva allmänna frälsehemman.

Frälsejord tillhörde adeln och var i princip befriad från skatter och avgifter. Skattefriheten för frälsejord förlorade sin betydelse 1925 när de gamla jordskatterna avskaffades.

Frälsesäteri

Frälsejord som genom privilegium av Erik XIV 1562 hade blivit befriad från rusttjänst och från de tillfälliga skatter och vissa pålagor (till exempel kronotonde från år 1600) som de vanliga frälsehemmanen måste stå för. termen användes också i betydelsen adligt storgods fram till år 1864, då begränsningen att bara en adelsman fick äga ett gammalt frälsesäteri upphävdes. Frälsesäteriet skulle vara ett föredöme för traktens bönder, både genom sin storlek och genom ett gott underhåll av byggnaderna och en god skötsel av åkrar och betesmarker.

Soldattorp, knekttorp

Inom indelningsverket hade en fotsoldat, båtsman eller ryttare förutom lön i kontanter, mundering och underhåll rätt att bebo ett hemkallshemman. Jordlägenheten skulle bestå av ett spannland jord, äng till två lass hö, enkelstuga och uthus. År 1695 bestämdes att den ena gaveln skulle rödfärgas och förses med kompaniets namn och torpets nummer. I Finland upphörde allmogens skyldighet att upprätthålla soldattorpen i största delen av landet år 1810.

Ett knekttorp för en indelt soldat i det ständiga knekthållet skulle enligt stadgan vara 8 x 4 meter och sju stockar högt samt ha ett fönster som var 1 aln i fyrkant.

Säteri

Gård (herrgård) som beboddes av adelsman och för vilken ägaren åtnjöt frihet från skatter och andra kronoutskylder. Säterifriheten erkändes 1562 vid regleringen av rusttjänsten.

Säteriet utgjorde vanligen huvudgården i ett komplex av spridda frälsegårdar. Den skulle vara ståndsmissigt byggd och jorden i brukat tillstånd. År 1686 förbjöds anläggandet av nya säterier. Säterifriheterna avskaffades slutgiltigt 1920 och 1924.

Berustat säteri, säterirusthåll

Säteri, vars ägare fick behålla skattefrihet mot att rustningskyldigheten fullgjordes. De berustade säterierna var vanligen forna adelsgårdar som hade indragits till kronan vid reduktionen. De bildades då det yngre indelningsverket grundades efter år 1682. I Finland levde begreppet kvar till år 1864, fastän den indelta armén tills vidare hade avskaffats år 1810.

Torp

Osjälvständig jordlägenhet, vars nyttjanderätt enligt avtal upplåtits åt en brukare, mot att han gjorde dagsverken eller betalade avrad åt markägaren. Torpen anlades i början av 1600-talet på säterier och efter början av 1700-talet också på bondgårdar. Från 1757 fick torp anläggas oberoende av hemmanets jordnatur. Torpen fick efter år 1918 inlösas av brukarna

Skattehemman

Hemman i enskild persons ägo med full besittnings- och arvsrätt och vars innehavare betalade grundskatten till kronan. Skattehemman kunde fritt avyttras, i motsats till kronoskatte(hemman) som först måste bjudas ut till kronan.

Ett helgärds skattehemman betalade skatt för helt mantal.

Källa: SLS / FHO

KÄLLOR

ARKIV

KA	Riksarkivet
MVHK	Museiverket Historiska bildsamlingen
MML/LMV	Lantmäteriverket
PM	Borgå museums fotografisamlingar
SLS	Svenska Litteratursällskapet

TRYCKTA KÄLLOR

Allardt, Anders 1898

Borgå Läns Sociala och Ekonomiska Förhållanden Åren 1539-1571. Tidnings- & Tryckeri-Aktiebolagets Tryckeri, Helsingfors 1898. Reproduction: Scholar Select, Franklin Classics Trade Press, USA.

Allardt, Anders 1925

Borgå sockens historia I. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1925.

Allardt, Anders 1928

Borgå sockens historia II. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1928.

Allardt, Anders 1930

Borgå sockens historia III. Söderström & Co Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1930.

Edgren, Torsten – Gardberg, Carl Jacob 1996

Porvoon kaupungin historia I. Porvoon seudun esihistoria. Keskiäika ja 1500-luku. Porvoon kaupunki, Porvoo 1996.

El Harouny, Elisa; Riipinen, Olli-Pekka; Santaholma, Kaija; Tuomi, Timo 1995

Suomalaisia puukaupunkeja. Hoito kaavoitus ja suojelu – Finnish Wooden Towns. Care, Planning and Conservation. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto. Selvitys 5 / 1995. Helsinki 1995.

Fontell, Ingel 2002

Nyländsk trädgårdprakt och skaparkraft. Nylands Svenska trädgårdssällskap. Boktryckeri FRAM, Vasa 2002.

Herrgårdar i Finland. Söderström & Co Förlagsaktiebolag / Frenckellska Tryckeri Aktiebolaget, Helsingfors.

Herrgårdar i Finland I. Nyland I.

- Sjätte häftet. Nyland III. Allardt, Anders: Kiala; Nikander, Gabriel: Gammelbacka. Helsingfors 1922.

- Trettonde häftet. Nyland VI. Allardt, Anders: Boe gård; Allardt, Anders: Stensböle; Munck, Harald: Drägsby. Helsingfors 1924.

Korvenmaa, Pekka 1980

Kulturhistoriska miljöer i Borgå landskommun. Borgå landskommun 1980.

Kärki, Pekka 1988

”Kaupunkien asuntokulttuuri myöhäisbarokin kaudella” ss. 134-141; ”Porvarisarkkitehtuuri 1700-luvulla” ss. 142-155 teoksessa *Ars Suomen taide 2*, toim. Salme Sarajas-Korte, Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1988.

Lilius, Henrik 1982

Suomalaisen koulutalon arkkitehtuurihistoriaa. Kehityslinjojen tarkastelua keskiajalta itsenäisyyden ajan alkuun. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 83, Helsinki 1982.

Lilius, Henrik 1983

Kaupunkirakentaminen. Suomen kaupunkilaitoksen historia. Toim. Päiviö Tommila ym. Suomen kaupunkiliitto, Helsinki.

Lilius, Henrik 1985

Suomalainen puukaupunki-Trästad i Finland-The Finnish Wooden Town. Anders Nyborg A/S, Rungsted Kyst.

Lökfors, Nanny red. 1996

Tolkis i ord och bild, del 1 – Tolkkinen sanoin ja kuvin, osa 1.

(texter/tekstit Paul Nyqvist, Bengt Sjöström, Ove Åkerman)

Tolkis Gillet r.f., Borgå 1996. Östra Nylands tryckeri Ab, Lovisa

Lökfors, Nanny red. 1998

Tolkis i ord och bild, del 2 – Tolkkinen sanoin ja kuvin, osa 2.

(texter/tekstit Paul Nyqvist, Bengt Sjöström, Ove Åkerman)

Tolkis Gillet r.f., Borgå 1998. Östra Nylands tryckeri Ab, Lovisa

Lökfors, Nanny red. 2002

Tolkis i ord och bild, del 3 – Tolkkinen sanoin ja kuvin, osa 3.

(texter/tekstit Rolf Adolfsson, Elna Forsström, Hilding Forsström, Matti Haapakoski, Alf-Erik Helsing, Hans Högström, Iris Lindholm, Kerstin Lindqvist, Svante Lundgren, Doris Lökfors, Nancy Lökfors, Magnhild Nyqvist, Mikael Nyqvist, Rolf Stjernvall, Arja Tiittanen, Gunvor Wahlroos, Patricia Winckelmann-Zilliacus)

Tolkis Gillet r.f., Borgå 2002. Östra Nylands tryckeri Ab, Lovisa

Mattila, Markku toim. 2009

Kivinavetat. Finn VERNADOC 2009 - kivinavettakinkerit. Ruoveden kunnan sivistystoimi, Suomen ICOMOS Kansanrakentamisen komitea. [kirjapaino M-Print Oy, Vilppula]

Mattinen, Maire 1985

Puukaupunkien suojelu. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto. Tutkimuksia 2/1985. Helsinki 1985.

Mäkelä-Alitalo, Anneli 2000

Porvoon kaupungin historia III:1. 1809–1878. Porvoon kaupunki, Porvoo 2000.

Mäkelä-Alitalo, Anneli 2000

Porvoon kaupungin historia III:2. 1879–1918. Porvoon kaupunki, Porvoo 2004.

Mäntylä, Ilkka 1994

Porvoon kaupungin historia II. 1602–1809. Porvoon kaupunki, Porvoo 1994.

Nevanlinna, Lea 1996

Hamari – portti merelle 3. Hammars – porten till havet 3. Kartano ja sahakylä. Herrgården och sågbyn.

Hammars ungdomsförening r.f., Porvoo 1996 Borgå.

Ockenström, Katariina 2007

Itä-Uudenmaan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys. Itä-Uudenmaan liitto, Itä-Uudenmaan maakuntamuseo, Museovirasto, rak.hist.osasto. Itä-Uudenmaan liitto 2007, julkaisu 90. Porvoo 2007.

Rihtniemi-Rauh, Anne 2001

Pihapuutarhojen kehitys vanhassa Porvoossa. 82-89 kirjassa Hortus Fennicus. Puutarhataiteen seura r.y. Helsinki

Salminen, Tapio 1993,
Suuri Rantatie Stora Strandvägen. Tielaitos Painatuskeskus 1993.

Selén, Göran 1996
Borgå socken genom tiderna I. Borgå landskommun. Borgå 1996.

Selén, Göran 1997
Borgå socken genom tiderna II. Borgå landskommun. Borgå 1997.

Selén, Göran 1996
Porvoon pitäjä kautta aikojen I. Porvoon maalaiskunta. Porvoon 1996.

Selén, Göran 1997
Porvoon pitäjä kautta aikojen II. Porvoon maalaiskunta. Porvoon 1997.

Simonen, Seppo 1961
Suomen puutarhatalouden historia. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1961.

Sparre, Louis 1919
Det Gamla Borgå. Föredrag i lycei solennitetssal söndagen den 3 april 1898. Andra upplagan, Holger Schildts Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1919.

Strengell, Gustaf 1922
Staden som konstverk. Holger Schildts Förlagsaktiebolag, Helsingfors 1922.

Westerlund, Lars – Koskimies, Jan 2008
Porvoon kaupungin historia IV 1917–1996. Porvoon kaupunki, Porvoon 2008.

Wetterberg, Ola 1992
Monument och miljö. Perspektiv på det tidiga 1900-talets byggnadsvård i Sverige. Chalmers tekniska högskola

TIDSKRIFTER

Launos, Aarne; Kärki, Pekka; Adlercreutz, Eric; Aschan, Nils-Hinrik; Löfström, K.G.; Issakainen, Aatos 1971: "Vanha Porvoon / Det gamla Borgå / Old Porvoon", Arkkitehti 3/1971.

MANUSKRIPT

Alva Forsius och Barnbördsanstalten i Borgå / Förlossningsvårdens hospitalisering. Käsikirjoitus, Porvoon museo

UTREDNINGAR, PLANBESKRIVNINGAR, ANVISNINGAR

Ark-byroo 2019
Strömborgska skolan. Rakennushistoriaselvitys

Arkkitehtitoimisto Heikkilä-Kauppinen Oy 2007
Porvoon / Hopean kortteli. kaavoitus- ja rakennushistoriallinen tarkastelu korttelista 18.

Asemakaava 369 Porvoon sairaala. Kartoitus 2004

Aunelanmäki 2007, kaavaselostus

FCG Finnish Consulting Group Oy 2012
Augustinrannan rakennetun ympäristön selvitys

Harju, Tuomas 2020
Porvoon tori - tori joka muutti kasvonsa. Toriympäristön historiaselvitys. Pro gradu, Helsingin yliopisto

lisalo, Seppo toim.
Sähkölaitoksesta energiataloksi. Arvorakennuksen muodonmuutokset. Porvoon energia

Jussila, Timo 2020
Porvoon Keskeisten alueiden osayleiskaavan arkeologinen inventointi 2020. Mikroliitti Oy, Porvoon kaupunki

Kontio, Maija-Riitta 2004
Porvoon keskeisten alueiden osayleiskaava, 2004, kaavaselostus / Porvoon kaupunki Keskeisten alueiden osayleiskaava, 2004, kaavaselostus / Borgå stad Delgeneralplan för de centrala delarna, 2004, planbeskrivning

Naukkarinen, Anneli 2017
Antinmäen eteläosa. Alueen rakennushistorian selvitys Porvoon kaupunki kaupunkisuunnittelu

Pentti, Mikko 2020
Porvoon vanha silta. Historiaselvitys. Mobilia säätiö

Pietilä, Sari 2013
Lähiön uudet kasvat - lisää- ja täydennysrakentamissuunnitelmia Porvoon Gammelbackaan. Diplomityö. Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto.

Porvoon empirekeskustan inventointi 2014
Porvoon kaupunki kaupunkisuunnitteluosasto

Rihtniemi-Rauh, Anne, toim. 2017
Porvoon kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelma Luonnos 23.5.2017

Rihtniemi-Rauh, Anne 2018
Porvoon Kokonniemen kansanpuisto. Historiallisten puutarhojen valtakunnallinen kartoitus. Inventointilomake 2018

Rihtiniemi-Rauh, Anne 2014
Haikon kartanon ympäristö. Maisema- ja kulttuuriympäristöselvitys Asemakaavan muutos 471b

Räsänen, Hanna 2009
Lukiokatu 6-8- Rakennushistoriaselvitys Empire-Porvoossa Opinnäytetyö, Kymenlaakson ammattikorkeakoulu

Saatsi Arkkitehdit 2017
Porvoon asemansuute. Rakennetun ympäristön selvitys.

Selvitys Aunelamäen asemakaava-alueen 384 historiasta.

Vanhan Porvoon rakennustapaohje, ehdotus Porvoon kaupunkisuunnittelu 2017

444 Villa Wilhelmsberg. Selvitys rakennuksista ja pihapuistosta.

Vuorinen, Juha 2014

Borgå sjukhem - Rakennushistoriallinen selvitys

Porvoon museo

Wager, Henrik 2007

Näsin kartanon rakennushistoriallinen selvitys

Porvoon museo

WSP Kaupunkiarkkitehtuuri 2018

Porvoon Suistohalli rakennushistoriaselvitys

Porvoon kaupunki

